

MEDZINÁRODNÉ
VZŤAHY
SLOVAK
JOURNAL OF
INTERNATIONAL
RELATIONS

Vedecký časopis pre medzinárodné
politické, ekonomické, kultúrne a
právne vzťahy

Scientific journal of international
political, economic, cultural and
legal relations

Ročník XX | Volume XX

4/2022

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis
pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy
Fakulty medzinárodných vzťahov
Ekonomickej univerzity v Bratislave

Slovak Journal of International Relations

Scientific journal
of international political, economic, cultural and legal relations
published by the Faculty of International Relations
at the University of Economics in Bratislava

Indexovaný v / Indexed in:

EBSCO

INDEX
COPERNICUS

IDEAS

ECONBIZ

Medzinárodné vzťahy 4/2022, ročník XX.
Slovak Journal of International Relations 4/2022, Volume XX.
DOI: <https://doi.org/10.53465/SJIR.1339-2751.2022.4>

Medzinárodné vzťahy

Slovak Journal of International Relations

Redakcia / Editorial office:

Fakulta medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave
Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava, Slovak Republic
Tel.: 00421 2 6729 5471
E-mail: mv.fmv@euba.sk

Hlavný redaktor / Editor-in-chief:

 Rudolf KUCHARČÍK University of Economics in Bratislava, Slovakia

Redakčná rada / Editorial board:

 Md. Nasrudin Bin Md. AKHIR	University of Malaya, Malaysia
 Doreen BEKKER	Rhodes University, South Africa
 Alexandru BURIAN	Moldavian Association of International Law, Moldova
 Ľubomír ČECH	University of Economics in Bratislava, Slovakia
 Alan V. DEARDORFF	University of Michigan-Ann Arbor, USA
 Attila FÁBIÁN	University of West Hungary, Hungary
 François GEMENNE	University of Liège, Belgium
 Miro HAČEK	University of Ljubljana, Slovenia
 Otmar HÖLL	University of Vienna, Austria
 Edward H. HUIJBENS	University of Akureyri, Iceland
 María Teresa INFANTE	University of Chile, Chile
 Siti Rohaini Binti KASSIM	University of Malaya, Malaysia
 LI Hsi-Mei	Chinese Culture University, Taiwan
 Klavdij LOGOŽAR	University of Maribor, Slovenia
 Rebecca NEUMANN	University of Wisconsin-Milwaukee, USA
 Jan OSTOJ	Bielsko-Biala School of Finance and Law, Poland
 Renáta PITOŇÁKOVÁ	Comenius University Bratislava, Slovakia
 Tomáš Imrich PROFANT	University of Economics in Bratislava, Slovakia
 Hakan G. SICAKKAN	University of Bergen, Norway
 Pavel ŠTURMA	Charles University in Prague, Czech Republic
 Michael TKACIK	Stephen F. Austin State University, USA
 Chong-Ko Peter TZOU	Tamkang University, Taiwan
 Harun UÇAK	Alanya Alaaddin Keykubat University, Turkey
 Jaroslav UŠIAK	Matej Bel University, Slovakia
 Jolita VVEINHARDT	Vytautas Magnus University, Lithuania

Výkonný redaktor / Managing editor:

 Mykhaylo KUNYCHKA University of Economics in Bratislava, Slovakia

Vydavateľ / Publisher: Ekonomická univerzita v Bratislave, IČO 00 399 957

Evidenčné číslo / Country registration number: EV 4785/13

ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print edition)

ISSN 1339-2751 (online)

Obsah

 POLITICKÝ VÝVOJ KUBÁNSKÉ REPUBLIKY V LETECH 2000–2021 DOC. PHDR. JOSEF SMOLÍK, PH.D., MBA, LL.M., MSc. – MICHAELA ZEMANOVÁ	299
 PRÍNOSY ZÁKONU O RASTE A PRÍLEŽITOSTIACH PRE AFRIKU DO MEDZINÁRODNÉHO OBCHODU SUBSAHARSKEJ AFRIKY TEMITOPE PETER OLA, PHD.	327
 MEDZINÁRODNÉ ZMLUVY AKO PRAMEŇ MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA – VYBRANÉ OTÁZKY JUDR. ING. MARTIN WINKLER, PHD.	346
 BEZPEČNOSTNÁ A OBRANNÁ POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE V KONTEXTE KONFLIKTU NA UKRAJINE PLK. GŠT. V. Z. ING. RADOSLAV IVANČÍK, PHD. ET PHD.	373
 AKO JE MOŽNÉ, ŽE EŠTE NEDOŠLO K TRETEJ SVETOVEJ VOJNE? JULIA EBNER: DO TMY: TAJNÝ ŽIVOT EXTRÉMISTOV PATRÍCIA ŠIMKOVÁ	389
INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY	393
INŠTRUKCIE PRE AUTOROV	395

Content

 POLITICAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF CUBA IN 2000–2021	
JOZEF SMOLIK – MICHAELA ZEMANOVA	299
 CONTRIBUTIONS OF AFRICAN GROWTH AND OPPORTUNITY ACT TO INTERNATIONAL TRADE OF SUB-SAHARAN AFRICA	
TEMITOPE PETER OLA	327
 INTERNATIONAL TREATIES AS A SOURCE OF INTERNATIONAL LAW – SELECTED ISSUES	
MARTIN WINKLER	346
 SECURITY AND DEFENCE POLICY OF THE EUROPEAN UNION IN THE CONTEXT OF THE CONFLICT IN UKRAINE	
RADOSLAV IVANCIK	373
 JULIA EBNER: GOING DARK: THE SECRET SOCIAL LIVES OF EXTREMISTS	
PATRICIA SIMKOVA	389
ABOUT THE JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS	393
GUIDE FOR AUTHORS	395

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

SLOVAK JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava

2022, Volume XX., Issue 4, Pages 299 – 326

DOI: <https://doi.org/10.53465/SJIR.1339-2751.2022.4.299-326>

ISSN 1336-1562 (print), ISSN 1339-2751 (online)

Submitted: 1. 8. 2022 | Accepted: 29. 11. 2022 | Published 15. 12. 2022

POLITICKÝ VÝVOJ KUBÁNSKÉ REPUBLIKY V LETECH 2000–2021

POLITICAL DEVELOPMENT OF THE REPUBLIC OF CUBA IN 2000–2021

Josef Smolík¹, Michaela Zemanová²

Cílem této práce je analyzovat politický vývoj Kuby v letech 2000 až 2021. Autoři vycházejí z teoretické práce Samuela Huntingtona, který navrhuje analyzovat pět hlavních složek politického vývoje. Jedná se o politickou kulturu, struktury formálních politických institucí (vláda, byrokracie, zákonodárný orgán), sociální skupiny, které kladou požadavky na formální politické instituce (občanská společnost), vysoce postavení politici a jejich vedení a politická orientace konkrétního režimu. Na základě těchto pěti kritérií bude diskutován vývoj kubánského politického režimu, který je definován jako nekonkurenční, autoritářský a postkomunistický. Text je popisný a analytický, vychází z relevantní literatury. Za doplňkovou metodu získávání dat byla využita terénní šetření realizovaná v červenci 2019, prosinci 2020 a lednu 2021.

Klíčové slová: Kuba, komunismus, politický režim, politické instituce, terénní výzkum

The aim of this thesis is to analyze the political development of Cuba from 2000 to 2021. The authors build on the theoretical work of Samuel Huntington who proposes to analyze the five main components of political development. These are political culture, structures of formal political institutions (government, bureaucracy, legislative body), social groups that make demands on formal political institutions (civil society), high-level politicians and their leadership and political orientation of a particular regime. On the basis of these five criteria, the development of the Cuban

¹ doc. PhDr. Josef Smolík, Ph.D., MBA, LL.M., MSc. docent, Ústav sociálních studií, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, třída Gen. Píky 7, 613 00 Brno-Černá Pole, Česká republika, e-mail: josef.smolik@mendelu.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8541-8598>.

Autor se věnuje bezpečnostní problematice ČR, subkulturám mládeže, krajní pravici, politické psychologii a kriminologii.

² Bc. Michaela Zemanová, studentka magisterského programu Mezinárodní teritoriální studia, Ústav sociálních studií, Fakulta regionálního rozvoje a mezinárodních studií, Mendelova univerzita v Brně, třída Gen. Píky 7, 613 00 Brno-Černá Pole, zem.michaela@gmail.com

political regime, which is defined as non-competitive, authoritarian and post-communist, will be discussed. The text will be descriptive and analytical, based on the relevant literature. The field survey conducted in July 2019, December 2020 and January 2021 can be considered as a complementary method.

Key words: Cuba, communism, political regime, political institutions, field survey

JEL: D72, N96

1 Úvod

Kubánskou republiku (dále jen Kuba) je možné považovat za jeden z nejdéle trvajících autoritářských (posttotalitních či neoautoritářských) „komunistických“ politických režimů (srov. Bye et al. 2004, s. 46). Často je celý režim označován také jako „stát jedné strany“ či v posledních letech i „postsocialistický“ (Bye et al. 2014, s. 103, Russo 2013, s. 727).

Přestože současná situace některým autorům připomíná situaci v socialistickém Československu v období tzv. normalizace, je tento příklad spíše ahistorickou a nevhodnou analogií. Přesto lze konstatovat, že některé realie alespoň do jisté míry mohou pro české či slovenské odborníky být srozumitelnějšími, než pro zahraniční autory mimo bývalý východní blok (Nedorostková 2016, s. 6-7; Fiala 2016, s. 260). Jak konstatuje Kunc (2000, s. 15) tak pomyslná komparace by se potýkala s „odlišnými historickými, sociálními, kulturními a strukturními precedenty“.

I proto je Kubu třeba vnímat jako případ *per se*. Pokud totiž politické systémy různých společností fungují odlišně, je to proto, že mají mj. odlišné instituce (Kunc 2000, s. 15). Stejně tak můžeme konstatovat, že jednotlivé prvky neznamenají podobnost celého politického systému. Odlišnosti mohou také vyplývat z historických a kulturních odlišností.

Pokud se přesto na Kubu posledních dvou desetiletí zaměříme laickým „československým“ pohledem, je zřejmé, že je to ostrov, který máme spojený se socialistickým režimem a lákavou turistickou destinací. Přestože Kuba není pravidelným předmětem zájmu médií, o některých událostech je veřejnost informována, většinou v kontextu vztahů mezi Kubou a USA, a v případě výjimečných situací a významných událostí (např. návštěv Jimmyho Cartera, papeže Františka nebo Baracka Obamy na Kubě). Podrobnější informace o politickém vývoji však chybí, případně jsou interpretovány s jistou mírou nostalgie. To je mimo jiné způsobeno i informačním embargem kubánského politického režimu, chybějícími statistikami o hospodářském vývoji, či v případě nepřijemných situací i cenzurou internetu.

I když kubánský režim vnímáme jako značně kompaktní, lze za poslední dvě dekády vysledovat celou řadu (personálních, ideových i institucionálních) změn. Tyto změny se projevují nejenom na politické úrovni, ale i na bezpečnostní, ekonomické, lidskoprávní či v oblasti mezinárodních vztahů.

*Cílem tohoto textu je tedy analyzovat změny v politickém systému Kubánské republiky za poslední dvě dekády. I vzhledem k tomu, že politické změny často souvisí s dalšími segmenty kubánské společnosti, bude tento text reflektovat i širší změny a trendy. Pro analýzu budou využita kritéria Samuela Huntingtona, která se zaměřují na pět hlavních složek politického systému. Hlavní výzkumná otázka, na kterou se pokusí zodpovědět následující text, zní: *Jaké změny v politickém systému Kubánské republiky lze zaznamenat v období po roce 2000?**

Cílem tohoto textu tedy bude identifikovat tyto změny a zasadit je do širšího kontextu vývoje kubánské společnosti. V závěru textu bude diskutována i potenciální možnost komplexní změny kubánského politického režimu.

I když je v českém a slovenském prostředí několik dostupných analýz kubánského režimu (srov. Malířová 2005, Fiala 2016, Nedorostková 2016), je vhodné sledovat nové trendy ve vývoji kubánského politického režimu, který byl výrazně poznamenán pandemií Covid-19, která do jisté míry mobilizovala různé segmenty občanské společnosti, což vyústilo v největší protirežimní vystoupení v červenci 2021.

2 TEORETICKÉ VYMEZENÍ: KUBÁNSKÉ REALIE A TEORIE JUANA J. LINZE A SAMUELA HUNTINGTONA

O kubánském politickém režimu se vedou i v současnosti odborné i laické diskuse. V ČR se Kubě věnovala pozornost například v kontextu výročí 20 let od propuštění Ivana Pilipa a Jana Bubeníka z kubánského vězení v roce 2001. Část autorů tento režim hodnotí jako „karibskou variantu komunismu“ či nedávnou éru přímo personifikují a označují ji jako „castrismus“ nebo „fidelismus“ (Gregor 2015, s. 301-303; Habel 2009, s. 92). Podle Juana J. Linze a Alfreda Stepana se jedná o podkategorii „posttotalitární“ (Nedorostková 2016, s. 26).

O Kubě se diskutuje z hlediska vládnoucího politického režimu (od 1. 1. 1959), který je mnohými analytiky označován jako (post)totalitní, stejně jako o hospodářských problémech, korupci, cenzuře internetu či politické propagandě, která je nedílnou součástí kubánského politického režimu, včetně systematické ideologické indoktrinace. Již v šesti letech jsou děti vázány slibem, že se stanou mladými komunistickými pionýry. Obrovské propagandistické billboardy po celé zemi hlásají hesla jako „Socialismo o muerte!“ (Socialismus, nebo smrt!), „Patria o muerte“ (Vlast nebo smrt), „Sí se pudo, sí se puede, sí se podrá“ (Šlo to, jde to, půjde to) a „Viva la Revolución!“ (Ať žije revoluce!). Portréty Che Guevary, mučedníka revoluce, která proběhla v šedesátých letech, a Fidela Castra (případně s Hugo Chávezem, se sloganem „lose mejores amigos“, nejlepší přátelé), jsou vylepeny na zdech obchodů, státních institucí, bytových domů i na billboardech u frekventovaných silnic (srov. Smolík – Pokorná 2019, Buzzanco 2017).

3 KUBÁNSKÝ POLITICKÝ REŽIM Z POHLEDU TYPOLOGIE J. J. LINZE

V posledních dvou dekáдах na Kubě přesto probíhají dynamické změny, které zahrnují i pokusy o postupnou demokratizaci a liberalizaci. Vzhledem k výše uvedenému cíli tohoto textu, bude vhodné představit teoretická východiska Juana J. Linze a Samuela Huntingtona, stejně jako základní realie současné Kuby. Přístup (typologie) ke zkoumání autoritářství podle Juana J. Linze byl zvolen z důvodu, že Kuba je považována za specifický typ autoritářského post-socialistického režimu (srov. Linz 2000). Na konkrétních příkladech je tedy vhodné ověřit, zda tento typ je možný užívat i nadále. Jako vhodný analytický rámec byl zvolen přístup podle Samuela Huntingtona, který člení politický systém do pěti složek (indikátorů). Jedná se o standardně používaný přístup k systematictější analýze (viz Huntington 1971).

Podle typologie Juana J. Linze lze považovat Kubánskou republiku za autoritářský politický režim. Důvodem je především splnění kritérií, kterými jsou:

- a) limitovaný pluralismus,
- b) chybějící vedoucí a precizní ideologie, přičemž větší důraz je kladen spíše na typickou mentalitu/mentality. Mentalitu lze definovat jako způsoby myšlení a cítění, spíše emocionální než racionální, které poskytují nekodifikované způsoby reakcí na různé situace. Mentality charakterizuje relativní malý rozsah témat, na něž mohou ze své podstaty poskytnout odpověď, malý stupeň přesnosti, malý stupeň preciznosti těchto odpovědí a viditelná rozporuplnost mezi nimi a výslednými politikami (policies). Ptáčník (2012b, s. 329) na základě rozboru Linzovy typologie definuje mentalitu jako „tematicky omezený soubor generálních hodnot společnosti, jejichž tvorba, konzervace a zdůrazňování (často jen rétorické) jsou využívány režimem. Obecné hodnoty jako patriotismus, vlastenectví, ekonomický rozvoj, sociální spravedlnost a pořádek jsou však rozhodně plně srozumitelné pro většinu sociálních vrstev (Balík 2003, s. 271-272).
- c) nízká úroveň mobilizace, která však v minulosti byla poměrně zřetelná, zejména v období 60. a 70. let 20. století (k tomu srov. Linz 2000, Ptáčník 2012b), a
- d) přítomnost poměrně úzké vládnoucí skupiny v jednotlivých společenských sektorech (např. v sektoru ekonomickém, bezpečnostním, politickém).

Pro autoritářské režimy je také typická jedna oficiální (jediná, privilegovaná) politická strana. Ta ovšem ve skutečnosti není v žádném případě nejdůležitějším prvkem limitovaného pluralismu. Teoreticky sice tyto strany uchvacují monopolní moc ve stejném rozsahu jako v totalitních systémech, ve skutečnosti je však situace poměrně odlišná. Strana není zdrojem veškeré moci – tím je vůdce, ať již kolektivní, či individuální. Strana je v autoritářských systémech často slabým a v jistém slova

smyslu nemohoucím aktérem, spíše tělesem založeným na fúzi rozličných elementů, než jednotným disciplinovaným subjektem. Veškeré společenské a politické organizace tedy nejsou v autoritářských režimech podřízeny jedinému centru. Režim toleruje (někdy přímo podporuje) existenci řady organizací, které dokonce mohou mít politický přesah (Balík – Kubát 2004, s. 52). Podmínkou pro tyto organizace je, že nesmí zpochybňovat samotný politický režim, a musí vyjadřovat loajalitu (viz Balík 2003, s. 269). Tak je tomu i v případě kubánského politického režimu, kdy je veřejnost podněcována k zakládání nejrůznějších skupin (vzdělávacích, kulturních atp.), které musí dodržovat předem stanovené podmínky loajality (Linz 2000, s. 161). Navíc, jak konstatuje Juan J. Linz (2000, s. 161), zástupci těchto různých skupin či institucí neodvozují své postavení od podpory těchto organizací, ale od důvěry, kterou do nich vložil politický vůdce či „politický režim“. Samotná loajalita se poté transformuje do jejich prestiže a vlivu. Dvořáková (1994, s. 17) také upozorňuje, že krom loajality je podstatná i pouhá apatie.

Do jisté míry platí i kritérium, že v kubánském politickém režimu fungují relativně předvídatelná omezení občanských svobod (srov. Linz 1964, Balík 2003, Balík – Kubát 2004, Škrabáková 2017). To je prvek, který je charakteristický především po roce 2000.

Kubu lze typologizovat jako nesoutěživý (nedemokratický) politický systém (k typologiím režimů srov. Ptáčník 2012b; Bílek 2015, 2016). Tyto systémy jsou definovány tím, že v praktickém fungování vylučují vstup nových soutěžících do hry (vůbec není nutné, aby tento zákaz byl také právně fixován). Kubánský politický režim z hlediska kritérií ideologie – pragmatismus je možné považovat za jednostranický autoritářský režim (srov. Kunc 2000, s. 26). Obecně lze politický režim chápat jako organizaci veřejné moci, která je realizována jednotlivými procedurami a mocenskými strukturami. Politický režim ovlivňuje konkrétní způsob legitimizace veřejné moci, určuje vzájemné kompetence jednotlivých politických institucí, právní a politická pravidla a vztahy v rámci vedení režimu (Škrabáková 2017, s. 7).

Autoritářský systém se vyznačuje nižší intenzitou ideologie a menší destrukční schopností autonomních subsystémů. Pro politickou regulaci je charakteristické vyloučení autonomních skupin z politického života. Strach z teroru a represí bývá v totalitárním systému větší než v autoritářském, ale není to rozhodující kritérium – míra represí může v autoritářském režimu převýšit i represe totalitárního (Kunc 2000, s. 26). Represe lze rozdělit na omezování osobních svobod (cenzura, omezení shromažďovacího práva), které většinou zasahují celou společnost. Tuto kategorii můžeme označit jako tzv. měkkou represí. Druhou kategorií je omezování fyzické integrity (mučení, uvěznění za politické aktivity, fyzické násilí ze strany represivních složek), které je většinou zaměřeno na konkrétní osoby (srov. Škrabáková 2017, Fiala 2016).

Politický kubánský režim již od svého vzniku v roce 1959 legitimizoval svoji existenci poskytováním veřejných služeb (bezplatné školství, zdravotnictví, zvyšuje se úroveň sociálních služeb, volnočasových aktivit atd.), opakované jsou pokusy o zvýšení ekonomického růstu a také modernizaci (budování infrastruktury, výstavby bytů atd.). Jedná se také o silně personalizovaný režim (personalizovaný autoritarismus), který je spojen se jmény Fidela Castra, Raúla Castra, Ernesta Che Guevary a dalších „barbudos“ („vousáči“, ze španělského la barba, vousy) (Trento, 2006). Tento typ režimu do jisté míry může vykazovat prvek nestability, pokud tyto osobnosti již nejsou schopny režim formovat a nemají na něj přímý vliv. Typ personalizovaného politického režimu tak jen výjimečně přežívá (v nezměněné podobě) svého „politického zakladatele“ (Škrabáková 2017, s. 32). Na druhou stranu se takto koncipované politické režimy „vyznačují dlouhověkostí a trvalostí“ (Kunc 2005, s. 43).

Kubu lze považovat za nedemokratický personalizovaný režim, jehož charakteristickými znaky jsou:

a) dominantní úloha byrokracie, vlády a státních orgánů bez snahy sdílet moc s jinými elitami. Tato elita stát považuje za své vlastnictví a stranické elity za své agenty a podřízené;

b) řízení a rozkazování, které se týká většiny společenských oblastí;

c) neomezená moc lídra, který je limitován pouze organizačními schopnostmi a okolnostmi (např. slabě rozvinutý státní aparát, omezené finanční zdroje, omezené lidské zdroje, chabá technologická/technická vybavenost, špatné organizační schopnosti podřízených složek režimu atp.);

d) cílem politických elit je podřízená role, elity nemají schopnost oponovat vůdčí postavě;

e) slabá úloha ideologie (resp. se může jednat o nevyprofilovanou ideologii, která se může měnit pragmaticky na základě vývoje mezinárodních vztahů), režim drží moc pomocí silových rezortů a řízením státu;

f) silné charisma konkrétní osoby a její identifikace s „lidem“, přičemž disidenti jsou vnímáni jako podvratný element, který je rámován jako prvek nestability a „kolaborace“ (Škrabáková 2017, s. 47).

V průběhu vývoje lze Kubu také podřadit pod kategorii volebního autoritarismu, kdy je strana pod diktátem stranických pravidel a oficiální ideologie (v případě Kubu toto období nastává příklonem k SSSR a komunistické ideologii). V čele byl silný a charismatický vůdce (Fidel Castro), který vykonával více politických funkcí, a i nadále je nezpochybnitelnou autoritou politického režimu, navíc je inspirativní postavou pro další levicové politiky Latinské Ameriky (Buzzanco 2017). Fidel Castro zastával pozici premiéra v letech 1959-1976. Poté se na základě nové

ústavy stal prezidentem, tuto funkci vykonával v letech 1976-2008. Od vítězství revoluce v roce 1959 až do svého odstoupení v roce 2008 byl vrchním velitelem ozbrojených sil. Od roku 1961, kdy došlo ke sloučení Socialistické strany lidové (PSV) s Hnutím 26. července, byl Fidel Castro jmenován prvním tajemníkem Komunistické strany Kuby (vzniklé sloučením PSV a Hnutí 26. července) a byl jím až do roku 2011 (Nedorostková 2016, s. 52).

Na vrcholu byly a jsou stranické elity, které zastávají významné politické posty, nicméně vždy jsou plně podřízené politickému vůdci. V případě silných režimů (jako jsou právě silně personalizované politické režimy) jsou stranické elity dosazovány do politických funkcí na základě stranické hierarchie, případně se může jednat i o vztahy příbuzenské (tak jako v případě Kuby, která je označována některými odborníky také jako „charismatický státní socialismus“) (Hoffman 2009, s. 232-235, Škrabáková 2017, s. 114).

Co je také charakteristické pro tento typ režimů, je fakt, že v parlamentu dominují kandidáti autoritářské režimní politiky (Škrabáková 2017, s. 115). Pokud v autoritářských režimech dochází k mobilizaci, tak se jedná vždy o iniciativu, která je spojena s ideologií konkrétního režimu. Tyto mobilizační akty se týkají okolností, které vedly z ustavení jednotlivých autoritářských režimů (boj za národní nezávislost, úsilí vtáhnout do politického procesu dosud nezapojené společenské sektory či porážka vysoce mobilizovaného oponenta) (Balík – Kubát 2004).

4 TEORETICKÁ VÝCHODISKA SAMUELA HUNTINGTONA

V této pasáži se zaměříme na popis základního výzkumného rámce, který vychází z konceptu Samuela Huntingtona (1971, s. 315-316), který určil pět hlavních složek (indikátorů) politického systému. Jedná se tedy o:

1) *kulturu*, tedy hodnoty, postoje, orientace, mýty a pověry převládající ve společnosti, a které jsou relevantní pro politiku;

2) *struktury*, což znamená formální organizace, jejichž prostřednictvím se přijímají autoritativní rozhodnutí, tedy politické strany, zákonodárné sbory, vlády, byrokracie;

3) *společenské skupiny*, které zahrnují formální i neformální uskupení, která formulují požadavky vůči politickým strukturám;

4) *politický personál* (a jeho *leadership*), což znamená jednotlivce i skupiny, které se v distribuci hodnot těší většímu (politickému) vlivu než ostatní;

5) *politické orientace*, což znamená modely vládní aktivity vědomě směřující k distribuci požitků a nákladů ve společnosti (srov. Kunc 2000).

Na základě podrobné analýzy těchto pěti indikátorů budou identifikovány případně změny kubánského politického režimu.

Podstatná pro Huntingtona (1968, s. 24) je oblast jednotlivých struktur politického režimu, které reprezentuje především byrokratický aparát. Pokud je totiž politický režim jedné strany postaven na silném byrokratickém aparátu, není třeba tolik využívat represivních postupů. Kontrolu a pořádek totiž zajišťuje právě organizační (byrokratický) aparát. Na tomto místě je vhodné konstatovat, že kubánské represe nejsou zaměřeny do společnosti jako celku, ale jsou selektivní, většinou vůči disidentům, představitelům alternativních politických proudů a také zahraničním aktivistům.

5 METODOLOGIE

Tento text má deskriptivně-analytický charakter. Pro zodpovězení výzkumné otázky byly ke zpracování zvoleny metody sběru sekundárních dat a informací a také (etnografická) zúčastněná pozorování realizována v červenci 2019, v prosinci 2020 a lednu 2021, která realizoval první z autorů tohoto článku (blíže k etnografickému pozorování Hendl 2005, s. 117). Studie je také podpořena informacemi z relevantních (dostupných) zdrojů a literatury, přičemž byly preferovány texty ve španělštině a angličtině, které se problematice věnují (srov. Drulák 2019, s. 86). Co je však třeba na tomto místě zdůraznit, je skutečnost, že Kuba je specifická tím, že primární data, která se týkají politické oblasti, hospodářství, životní úrovně atp. jsou problematicky zjištělná a ověřitelná. Statistické údaje jsou často zveřejňovány s velkou časovou prodlevou, jejich verifikovatelnost je problematická.

Text je interpretativní případovou studií, která se zaměřuje na analýzu kubánského politického režimu v období 2000–2021, přičemž je využito výzkumného rámce S. Huntingtona (viz výše). Tato studie se zaměří na bližší představení základních prvků kubánského politického režimu, přičemž bude reflektován celkový kontext (sociální, politický, historický, kulturní), který by měl umožnit komplexní pohled na zkoumaný fenomén. Cílem takto pojaté případové studie je porozumění případu i pochopení propojení jednotlivých částí (Hendl 2005, s. 107).

Takto pojatá jednopřípadová studie by měla co nejdříve zachytit mnohotvárnost prostřednictvím detailní analýzy kubánského politického režimu v konkrétním časovém úseku, a představit jednotlivé procesy a situace vztahující se k případným (institucionálním, personálním) změnám (srov. Hendl 2005, s. 105).

Případová studie představuje stále svébytnější, metodologicky zakotvený a uznávaný přístup ke studiu (mezinárodní) politiky. Ve srovnání s kvantitativními metodologiemi nabízí případová studie jedinečné expertní porozumění danému případu i jeho instrumentální využití pro další, teoretické účely (Drulák 2019). Interpretativní případová studie je charakteristická také jistou mírou volnosti, přičemž nejsou předem definované analytické nástroje a postupy (Drulák 2019, s. 85). Přestože tato studie bude využívat výzkumný rámec S. Huntingtona, bude využito i primárních zdrojů z neformálních a značně selektivních rozhovorů s kubánskými

respondenty/informátory (jednalo se o formu sondáže/*probing*, kterou realizoval první z autotů článku) (blíže viz Hendl 2005, s. 170). Informace od respondentů o „každodennosti na Kubě“ byly využity pro deskripci, které se týkaly špatné infrastruktury, nefungujícího zásobování, ale i funkci „černého trhu“.

Představená data této interpretativní případové studie se pokusí odpovědět na zvolenou výzkumnou otázku: *Jaké změny v politickém systému Kubánské republiky lze zaznamenat v období po roce 2000?*

V rámci interpretativního výzkumu nás zajímají konstitutivní vztahy, které umožňují vznik či spíše vynoření se určitého společenského jevu, identity aktérů a jejich subjektivity (Beneš – Císař – Drulák 2019, s. 26). V ideálním případě by analýza měla identifikovat prvky (např. hospodářské, mezinárodněpolitické, bezpečnostní, kulturní atp.), které tyto postupné změny v kubánské politice způsobují.

6 DESKRIKCE A ANALÝZA PĚTY KRITÉRIÍ SAMUELA HUNTINGTONA

Pro analytické účely lze celek rozložit na části, a to tak, že se vyberou podstatné sektory a jejich interakce. Sektory sice v rovině teorie vydělují charakteristické vztahové vzorce, ty však ve skutečnosti zůstávají vzájemně neoddelitelnými součástmi komplexních celků. Smysl jejich vydělení spočívá pouze v redukci této komplexnosti a usnadnění analýzy (Buzan – Waever – de Wilde 2005, s. 17). Analýza se zaměří na dvě dimenze výše představených sektorů (indikátorů). Každý indikátor bude rozdělen na vnitrostátní dimenzi a mezinárodní dimenzi, které však v realitě tvoří nedílnou jednotu, nicméně se vzájemně ovlivňují. Lze předpokládat, že v jakémkoliv politickém systému může docházet ke změnám u zmíněných pěti kritérií, každopádně míra, rozsah a směr těchto změn se liší jak v rámci systému, tak i mezi systémy (Huntington 1971, s. 316).

6.1 Indikátor kultury: od tradiční ke globalizované

Dnešní podoba politické kultury na Kubě je výsledkem dlouhodobého procesu a vývoje. Tato evoluce vytváří finální podobu dnešní kubánské identity. Za jejím formováním stojí především vlivy myšlenkových proudů různých kubánských či světových osobností, mezi které patří hlavně národní hrdina José Martí, Fidel Castro nebo autoři věnující se dlouhodobě karibské a kubánské kultuře jako Rafael Cezezo, Martha Ezquenazi, Dennis Moreno, Manuel Martínez Casanova, Joel James Figarola (srov. Guanche Peréz 2011).

Aktuálně mezi typické charakteristiky kubánské politické kultury můžeme zařadit kromě stále aktuálního šíření politického povědomí a důrazu na politické vzdělávání rovněž úctu k lidské důstojnosti, nezávislost a emancipační charakter, přičemž je kladen důraz na výchovu mládeže a možnost široké politické participace v daném rámci kubánské společnosti (srov. Garrido 2017).

Důraz na výchovu mládeže a její politickou participaci je zakořeněn i v kubánské ústavě, kdy v jejím čl. 6 je stanoveno následující: „*Unie mladých komunistů, přední organizace kubánské mládeže, má uznání a podporu státu, přispívá k formování nejmladších generací v revolučních a etických principech naší společnosti, a podporuje jejich účast v budování socialismu*“ (viz Constitución de la República de Cuba 2019).

Charakteristickým znakem dnešní kubánské politické kultury je také tradiční téma antiimperialismu. Tento termín je používán ve vztahu k USA, kdy především starší generace Kubánců je vůči USA značně kritická a nedůvěřivá. Snižující nebo zvyšující se averze vůči USA je způsobena především tím, jaká konkrétní administrativa a prezident je v USA u moci, a jakou realizuje politiku ve vztahu ke Kubě.

V průběhu let a v důsledku strukturálních změn lze zachytit kubánskou politickou kulturu ve dvou okamžicích. Prvním je etapa počátku revoluce a revolučního vzestupu, kdy na Kubě dominovala participativní politická kultura, kterou charakterizovaly podobné znaky jako politickou kulturu lidové vlády. Druhé období politické kultury přišlo po tzv. *Período Especial* (zvláštní období) (Treviño Helguera 2019, Ptáčník 2012a, Nedorostková 2016). Toto období doprovázelo Kubu po rozpadu SSSR v roce 1991. Jelikož SSSR představoval největšího importéra kubánských surovin, po jeho kolapsu Kuba ztratila nejdůležitějšího obchodního partnera a dostala se do ekonomické krize, kterou ještě prohloubilo posílení obchodního embarga ze strany USA (srov. Kunc 2005).

Během tohoto *zvláštního období* se politická kultura na Kubě přetransformovala a dala vznik dvěma proudům:

1) poddanská politická kultura (politická kultura s primárně poddanskými/submisivními prvky), která se vyznačuje pasivním vztahem občanů, kteří jsou podrobena mocenským institucím a počítají se svojí submisivní rolí v politickém systému (Kroupa 2012, s. 88).

2) participační politická kultura (politická kultura s primárně participačními prvky) se zaměřením na vyjednávání s vládní politickou kulturou (Treviño Helguera 2019, s. 62). Tento typ politické kultury se vyznačuje aktivní účastí občanů na politickém rozhodování.

Faktorem, který ovlivňuje to, s jakým typem politické kultury se Kubánci ztotožňují, je především zkušenost s vládou města, ve kterém žijí. Kubánští občané s poddanskou politickou kulturou negativně hodnotí lokální autority, označují je za zkorumpované a neschopné spolupracovat s obyvateli města. Naopak je to u participační politické kultury – Kubánci mají možnost podílet se na politickém rozhodování (Treviño Helguera 2019, s. 69)

Je složité hodnotit politickou kulturu na Kubě z objektivního hlediska. Názory a orientace ve vztahu k politice se u kubánských obyvatel liší, ať už je to na základě jejich věku či jejich etnicity. Obecně lze ale konstatovat, že existují oblasti, v nichž mají všechny skupiny obyvatel obdobný názor. Jednou z těchto oblastí je ekonomický systém země, se kterým jsou vzhledem k mnoha problémům, např. nízké platy ve vztahu k cenám potravin a nájům, nespokojeni všichni Kubánci. Kubu totiž zasáhla během 80. let 20. století ekonomická krize, která se ještě prohloubila po výrazném poklesu cen cukru a rozpadu SSSR, jenž byl hlavním importérem kubánského cukru. Situace se lehce zlepšila na přelomu nového tisíciletí. Každopádně dnes nedosahuje kubánská ekonomika takové úrovně, jako v 70. a 80. letech 20. století. Kubánská populace se potýká s nezaměstnaností, nízkými mzdami nebo s nedostatkem potravin a základních produktů. Vrcholu dosáhla potravinová krize na počátku 90. let minulého století v tzv. „speciálním období“. Velké nedostatky v zásobování ovocem, zeleninou, masem a dalšími základními komoditami přetrvávají dodnes. Tyto mezery zaplňuje „černý trh“, který se týká i základních potravin jako jsou vejce, ovoce, zelenina atp. Mimo tento sortiment dochází i k ilegální výměně zahraničních valut. Od 1. ledna 2021 bylo zrušeno tzv. konvertibilní peso (CUC) jako jedna ze dvou paralelně fungujících měn (k tomu srov. Feinberg 2018, s. 3-4; Salas 2021, s. 53-57). Kubánská vláda zavedla druhou kubánskou měnu, tzv. konvertibilní peso (CUC) v roce 1994. Tato měna byla využívána k nahrazení zahraniční hotovosti. Hodnota CUC byla striktně navázána na dolar v poměru 1:1. Po roce 2004 se tato substituční měna stala úplnou, protože kubánská vláda nařídila oficiálním institucím přijímat CUC a zakázala přijímat dolary. Situace dvou měn v období 25 let se odrazila především v každodenních ekonomických praktikách Kubánců, především pak v kontextu remitencí (viz Salas 2021, s. 55). Kubánské peso (CUP) bylo počátkem roku 2021 oficiálně směňováno v poměru 1 euro/28 CUP, na černém trhu se však eura nakupovala za 41-45 CUP a jejich cena dále roste, přičemž v lednu 2022 to již je kurz 1 euro/110 CUP).

Další názorové konflikty u současné kubánské populace se vyskytují v případě snahy o objektivní hodnocení Fidela Castra v politice. Velká část populace vnímala a vnímá Fidela jako významnou osobnost reprezentující kubánskou revoluci, skvělého leadera a osvoboditele kubánského národa od negativního vlivu USA jakožto úhlavního nepřítele. I proto platí konstatování J. Kunce (2000, s. 36), že politický režim, u kterého existuje silné vnější ohrožení či pocit vnitřního nepřítele, může trvat i desetiletí. Vymezování se vůči „jiným“ kulturám (tradicím) může mít velký mobilizační potenciál.

Pozitivně hodnocený ze strany kubánské společnosti je například bezplatný přístup ke vzdělávání a zdravotnictví. Vzdělávání a sociální organizace, jež jsou se vzděláním spojeny, představují jedny z primárních nástrojů kubánských mocenských struktur, které využívají k nabádání kubánské společnosti k internalizaci

hodnot typických pro oficiální kubánskou politickou kulturu (Treviño Helguera 2019, s. 54). Neplacené vzdělání je ale kontroverzní záležitostí, jelikož je používáno jako prostředek propagandy kubánské socialistické ideologie. Na univerzitách existují obory, jejichž náplní je výuka myšlenek ideologie marxismu-leninismu. Část autorů konstatuje, že tato ideologie je pro Kubu vhodná, protože odvádí pozornost od skutečných rozhodovacích principů (např. v podobě „boje proti imperialismu“ a přenesení odpovědnosti), a také se jedná o vhodnou ideologii doplňující další teorie (např. osvobozenecský boj, nacionalismus) (Grenier 2016).

V současnosti vzhledem k větší otevřenosti a informovanosti způsobené především zvyšujícími se možnostmi přístupu k internetu se Kubánci více globalizují, což je patrné i na znatelném posunu hodnot. První internetová síť byla na Kubě již v roce 1988, nicméně ke skutečnému rozšíření došlo až v průběhu 90. let. Mezinárodní připojení Kuby k internetové síti se odehrálo 11. října 1996. Internetovou síť zajišťuje kubánská telekomunikační společnost Etecsa. Internet je i jedním z významných prostorů, kde se realizují občanské aktivity, což často vede k výpadkům či odpojení internetové sítě v případě nespokojenosti či nepokojů (srov. Uxo 2010, s. 2-3). Kuba také důrazně omezuje využívání sítě Internet. Přístup ke svobodným informacím je limitován i současnou situací v oblasti možnosti přístupu k internetu. Kritické blogy a webové stránky o občanských a lidských právech jsou často blokovány (Smolík 2021, s. 675). Kubánský politický režim vnímá internetovou síť jako významný prvek, který na jedné straně režim může podporovat (může být nástrojem kontroly, dohledu, cenzury), na druhé straně nabízí subversivní prostor odpůrcům režimu (umožňovat politický aktivismus, politický dialog a mobilizaci) (viz Bye et al. 2014, s. 129). I proto nepřekvapuje, že tato oblast byla svěřena do gesce Ramiro Valdésovi Menéndezovi, veteránovi kubánské revoluce, který od roku 2006 působil jako ministr informatiky a komunikace, který mj. uplatňoval cenzurní politiku vůči novým technologiím. Problém pro běžné kubánské uživatele je i cena počítačů, mobilních telefonů, ale i samotný kontrolovaný přístup k internetové síti (Uxo 2010, s. 11).

Především pro mladou „globalizovanou“ kubánskou generaci představuje udržení myšlenky a budování hodnot socialistického režimu spíše záležitost minulosti (či oportunistu), nežli přítomnosti či budoucnosti. Ani vztah vůči USA už dnes není tak vyostřený, jak býval za vlády Fidela. Cílem dnešních Kubánců je spíše zajištění základních životních potřeb než orientace na ideologii.

6.2 Indikátor politických struktur: od statického k dynamickému stavu

Kubánské politické struktury byly do jisté míry formovány Fidelem Castrem, přičemž podle odborníků na Latinskou Ameriku měl být systém dynamizován po jeho odchodu (zahraniční média často vydávala zprávy o úmrtí či zhoršeném zdravotním stavu), a vypuknutí tzv. *nástupnické krize* (Kunc 2005, s. 43).

Kubánské politické struktury jsou představovány především Kubánskou komunistickou stranou (*Partido Comunista de Cuba, PCC*), která kontroluje ostatní politické struktury, včetně dalších politických organizací.

Mezi masové organizace režimu patří Výbory na obranu revoluce (*Comités de Defensa de la Revolución, CDR*), Ústřední odbory (*Central de Trabajadores Cubanos*), Národní sdružení drobných zemědělců (*Asociación Nacional de Agricultores Pequeños*), Unie mladých komunistů (*Unión de Jóvenes Comunistas*), Sdružení středoškolských studentů (*Federación de Estudiantes de la Enseñanza Media*), Sdružení kubánských žen (*Federación de Mujeres Cubanas*) a Sdružení univerzitních studentů (*Federación de Estudiantes Universitarios*). Později byla se záměrem začlenit starší občany vytvořena Asociace bojovníků kubánské revoluce (*Asociación de Combatientes de la Revolución Cubana*). Tyto organizace a jejich fungování jsou pevně spjaty s režimem, v rozhodování nemají žádnou autonomii. Tvoří integrální součást všeobíhající režimní kontroly. Jejich činnosti zahrnují mimo jiné pracovní, volnočasové, vzdělávací, informační a zejména indoktrinační oblasti (Nedorostková 2016, s. 70-71).

Především CDR sehrávají významnou roli sociální kontroly a dohledu, protože jsou na nejnižším stupni socialistické správy (srov. Härkönen 2015, s. 48). Jedná se o specifickou instituci srovnatelnou s tzv. uličními výbory. CDR nejenom dohlíží na jednotlivé ulice či domy, ale významně se podílí na výchově, morálce atp. CDR se také podílí na konkrétních prorežimních aktivitách (oslavy, prorežimní demonstrace atp.), případně na konkrétních opatřeních režimu (např. se jednalo o koordinaci v případě výměny chladniček s nižší spotřebou elektické energie) (blíže viz Härkönen 2015, s. 46).

Podstatná je role kubánského prezidenta, parlamentu a silových resortů. I přesto, že existuje formální struktura státu zahrnující Státní radu, Radu ministrů, Národní shromáždění lidové moci a soudní systém, je evidentní, že Fidel a Raúl byli schopni vytvořit, organizovat, kontrolovat a přizpůsobit si tyto struktury dle libosti, využívajíc při tom formu politického vedení podobnou Peronismu (nebo fašismu) více než komunismu. Peronismus je politické hnutí nacionálně-populistického charakteru „uctívající“ osobnost vůdce Juana Peróna typické pro Argentinu v 2. polovině 20. století (Rossi 2013). Kubánský politický systém kombinuje komunistické a personalizované prvky vlády. Zásadní slovo v rozhodování o vytvoření nových zákonů či rušení již existujících předpisů nenáleží konkrétním institucím, ale vůdci jako takovému a jeho blízkým spolupracovníkům. Nikdo kromě Fidela a Raúla neměl v minulosti právo na to, aby se zákonům postavil (Grenier 2016, s. 3-4).

Zásadním faktem týkajícím se politických struktur na Kubě je, že instituce režimu stanovují pravidla a hranice toho, jak se může a má kubánská společnost chovat (Nedorostková 2016, srov. Ptáčník 2012b). Kubánci jsou tak často vystavováni cenzuře a autocenzuře, což lze vidět hlavně v oblasti kultury a vzdělání.

Komunistický režim také drží pevnou ruku nad všemi politickými organizacemi a informačními toky (včetně televizních a rozhlasových stanic). Příkladem kubánského prorežimního tisku jsou noviny *Granma*, kde mj. Fidel Castro po své operaci v roce 2006 začal publikovat tzv. *Reflexiones* (názorové reflexe) ohledně:

- 1) mezinárodních politik, hlavně politiky USA, EU a Venezuely;
- 2) problémů, kterým čelí světová populace, jako jsou klimatická změna či nedostatek potravin; nebo
- 3) historických událostí spojených s Kubánskou revolucí.

Kromě obecných faktů ohledně politického systému jsou značně nepřehledné procesy odehrávající se v kubánské politice (Hoffmann 2009, s. 240). Kubánský politický systém jedné strany (PCC) je neprůhledný, protože nedovoluje zveřejňování vnitřních problémů (Habel 2009, s. 95).

Poté, co se naplno chopil moci Raúl Castro, tempo změn v politické struktuře státu nabralo na obrátkách (srov. López 2002). Raúl si byl vědom toho, že se postavil do čela státu ve chvíli, kdy myšlenka kubánské revoluce začala skomírat. Z toho důvodu slíbil kubánské společnosti, že zrealizuje řadu reforem, které by zajistily větší prosperitu. Sám Raúl Castro prohlásil, že „o všem se dá jednat, vyjma kubánské suverenity“. Tím, že veřejně deklaroval, že stávající systém nefunguje, platy jsou nedostatečné a je zapotřebí strukturálních a koncepčních změn, do něj mnozí vkládali velké naděje (Habel 2009, s. 92).

Už v roce 2011 byl schválen PCC 300 bodový plán plný reforem s cílem zefektivnit výkonnost hospodářství (především zemědělského sektoru), jež bylo ekonomickou krizí zasaženo nejvíce (Fiala 2016, s. 259; srov. Habel 2009, s. 93). Na výkonnosti kubánské ekonomiky mají značný podíl i ozbrojené složky státu, které kontrolují velkou část domácí ekonomiky, a podílí se na implementaci hospodářských reforem (Habel 2009, s. 95). Ozbrojené síly na Kubě začaly hrát za vlády Raúla důležitější roli. Bezpečnostních složek existuje na Kubě velké množství, kromě běžných policejních útvarů se jedná například o tzv. *Boinas negras/Avispas negras* (černé barety/černé vosy), což jsou bezpečnostní jednotky, které jsou speciálně a tvrdě vycvičeny na rychlé zásahy. Pracují v pětičlenných skupinkách, jejichž součástí jsou muži i ženy. Jak už napovídá název, poznávacím znamením těchto jednotek jsou černé barety a černé uniformy (CiberCuba 2020).

6.3 Společenské skupiny: od represe k inkorporaci, od kompetitivnosti ke kooperaci

Neexistence trhu, nemožnost svobodné realizace ekonomických zájmů a faktická existenční závislost na státu zeslabují i samotné základy občanské

společnosti (Dvořáková 1994). Občanská společnost se ve značně omezeném prostoru na Kubě rozvíjí od 90. let 20. století. To se projevilo například v roce 2008, kdy zaměstnanci zahraničních firem protestovali proti plánovaným reformám týkajících se zdanění jejich platů. Znepokojení ve společnosti zvýšila i důchodová reforma zvyšující hranici věku odchodu do důchodu. Iniciativy vycházející z občanské společnosti či neziskových organizací však často narážejí na byrokratické bariéry (Habel 2009, s. 99-100).

Na Kubě také existuje množství společenských (disidentských) skupin, které svými aktivitami ovlivňují a formují kubánský politický systém. Již od počátku 90. let začalo realizovat své aktivity *Centrum Félix Varely*, které se definuje jako nevládní autonomní organizace usilující o etiku sociální a ekologické odpovědnosti a směřující k udržitelnému rozvoji (blíže viz Kunc 2005, Malířová 2005).

V posledních letech je nejviditelnějším aktérem kubánské opozice hnutí *San Isidro*, které je zastoupeno opozičními silami režimu a skládá se z disidentských umělců, žurnalistů, aktivistů a akademiků. Hnutí je aktivní od roku 2018 a vzniklo jako reakce na nově vydaný dekret omezující svobodu projevu, jenž vyžaduje, aby umělci před prezentováním své práce získali souhlas vlády (Amnesty International 2018). Nesouhlas s vládními omezeními projevují například prostřednictvím kontroverzních uměleckých vystoupení či držením hladovky. V listopadu 2020 vyhlásili hladovku na protest proti zadržení mladého rappera Denise Solíse obviněného z nerespektování autorit (Economist 2020). Hnutí *San Isidro* se zviditelnilo a stalo se novým objektem zájmu díky videu zveřejněnému na sociálních sítích, kde byl zmíněný protest rozeznán kubánskými bezpečnostními složkami pod záminkou nedodržování opatření bránících šíření pandemie koronaviru (The Guardian 2020).

V kontextu lidských práv je třeba zmínit, že Kuba již v roce 1948 podepsala Všeobecnou deklaraci lidských práv. Navzdory tomuto faktu nejsou na Kubě dle naprosté většiny autorů respektována lidská práva a organizacím, které se zabývají lidskými právy, není dovolen vstup na Kubu. Například organizaci Amnesty International (AI) bylo umožněno pozorování (šetření) naposledy v roce 1988. Demokratičnost voleb je značně sporadická, stejně jako shromažďovací právo, svoboda projevu a svobodný přístup k informacím (Labrador, 2018). Přístup ke svobodným informacím je limitován i současnou situací v oblasti možnosti přístupu k internetu (Nedorostková 2016, Smolík – Pokorná 2019).

Podle Freedom House (2018) v hodnocení svobody v celosvětovém měřítku dosáhla Kuba skóre 6,5 ze 7, přičemž 1 – největší míra dodržování lidských práv, 7 – nejmenší míra dodržování lidských práv. V kategorii politických práv dosáhla 7 ze 7 a 6 ze 7 v kategorii občanských svobod. Od roku 1998 můžeme vidět malé zlepšení, v tomto roce Kuba dosáhla 7 ze 7 v hodnocení svobody.

I přesto, že jsou primární cíle Hnutí spíše apolitické a orientované na svobodu umění, díky silným represím ze strany kubánského režimu a následnou radikalizaci

aktivit Hnutí v poslední době je lze považovat za jeden z nejviditelnějších elementů kubánské opozice (The Indian express 2020).

Tradičním opozičním aktérem je hnutí *Las Damas de blanco* (Dámy v bílém), které vzniklo v roce 2003 jako odpověď na třídní incident tzv. *La Primavera Negra* (černého jara), během něhož bylo bezpečnostními složkami kubánského státu zatčeno a uvězněno 75 nezávislých novinářů, obránců lidských práv, demokratických podporovatelů či jiných disidentů, kteří byli následovně nuceni žít v nehumánních podmínkách ve vězení daleko od svých domovů. Hnutí tvoří především manželky, matky a sestry politických vězňů, které svými protesty v bílém volají po zlepšení vězeňských podmínek a propuštění svých příbuzných. Svého cíle dosáhly až o 8 let později, kdy byli propuštěni poslední dva muži. Po propuštění všech příbuzných však náhle zemřela vůdkyně hnutí Laura Pollán. Organizace *Damas de Blanco* však své aktivity neukončila a její činnost se posléze rozrostla o upozorňování na problematiku lidských práv na Kubě, nutnost sociální a politické změny či propuštění všech politických vězňů na Kubě (Markle 2020).

Na vývoj politického systému, a především na americko-kubánské vztahy, má významný vliv i početná kubánská exilová skupina na území USA, hlavně v regionu Miami. Většina kubánských exulantů opustila Kubu kvůli nesouhlasu s Castrovým režimem, ať už jako uprchlíci po revoluci nebo političtí či ekonomičtí uprchlíci na přelomu nového století. Pro Kubánce jsou USA na jedné straně objektem strachu (ohrožení), ale i symbolem individuální svobody a velkých příležitostí (Pickel 2008).

Na Kubě také existuje rozsáhlá hudební scéna, která svojí tvorbou reaguje na politický systém. Mezi nejvíce politizované hudební žánry na Kubě patří jazz, hip-hop (rap), ale i punk rock (označovaný jako *rock solidario*) či metal.

Poměrně známý je případ kritického projevu ze září 2013, kdy známý jazzový hudebník Roberto Carcasses překvapil a během vystoupení požadoval (v hodně obecné rovině) více svobody pro umělce. Ministerstvo kultury okamžitě zareagovalo zákazem na všech kulturních vystoupeních. Za Carcassese se postavil i Silvio Rodríguez (významný prorežimní interpret), což nakonec vedlo k přehodnocení zákazu (Bye et al. 2014, s. 33).

Pocity ohledně situace v zemi vyjadřuje prostřednictvím rapu především mladí generace umělců. Ve svých skladbách upozorňují na rasovou diskriminaci, chudobu, cenzuru nebo projevují svůj nesouhlas s praktikami kubánského režimu (Torres 2013). Nejpopulárnějším představitelem rapu na Kubě je duo z *Los Aldeanos* (v překladu – vesničané), jež bylo aktivní v letech 2003-2018. *Los Aldeanos* jsou nejlepším příkladem k prozkoumání toho, do jaké míry současná kubánská populární hudba zpochybňuje dominantní státní ideologii. Konkrétní kritiku situace na Kubě lze v jejich tvorbě vidět na příkladu písně *Cuba Escuchame* (Kubo, poslouchej mě) od zmíněného dua *Los Aldeanos*:

*Esta noche morirá otro joven, llorará otra madre
Otro ataúd se cierra, otro caso social se abre
Otro punzón con sangre, otra historia que se tapa
Con tal de aparentar ser la nación más tranquila del mapa.*

Dnes v noci zemře další mladík, bude brečet další matka
Další rakev se uzavře, další sociální případ se otevře
Další krvavý hrot, další příběh, který se zamlčí
Předstírajíc být nejkldnější zemí na mapě (*vlastní překlad*).

Kubánská populární kultura je značně dynamická, přičemž zahrnuje jak různé jedince, tak i skupiny, ale i celé komunity (subkultury), které mají různou úroveň integrace. Populární kultura je také součástí ekonomického přežití těchto (v mnoha případech) pouličních umělců a jednotlivých minoritních skupin. Populární kultura je také často ukotvena v náboženských komunitách a jejich tradicích, a také je utvářena specifickými etnicko-kulturními rysy (viz Guanche Pérez 2011). Část interpretů se zaměřuje i na kritiku režimu, především se zaměřují na špatnou hospodářskou situaci a politickou stagnaci (případně přímo na podporu disidentského hnutí San Isidro), což se odráží nejenom v jejich tvorbě, ale i v kritice bezpečnostních složek.

6.4 Politický leadership: od charismatického k pragmatickému vůdcovství

Podle Webera (1968) existují 3 druhy legitimní autority, mezi které se řadí: byrokraticko-racionální, tradiční a charismatická autorita. Pro Kubu je podstatný druh charismatické (personální) legitimacy. Tento druh legitimacy je důležitý a vyskytuje se v mnoha autoritářských režimech. Ty autoritářské režimy, které nemají charismatického vůdce – vládné tzv. kabinetní diktátor či necharismatická junta – strádají, chtěly by ho mít a usilují o něj. V praxi se vůdce postupem času institucionalizuje, stává se samostatnou institucí, stojící nad všemi ostatními státními i politickými institucemi.

Charismatické vůdcovství bylo spojováno s osobností Fidela Castra, který si dokázal svými povzbudivými, přesvědčivými projevy získat kubánské obyvatelstvo na svoji stranu. Především venkovské obyvatelstvo v něm spatřovalo vůdce, který vzešel z jejich řad a rozuměl jejich potřebám. I proto Fidel Castro přijal řadu (hospodářských a sociálních) reforem, které pro Kubánce znamenaly akt důvěryhodnosti a snahu rozejít se s minulostí plnou korupce a sociálních exkluzí (Hoffmann 2009, s. 233). Mezi tyto reformy patřilo například snížení cen nájmu, léků či elektřiny.

Po onemocnění Fidela Castra (v roce 2006) coby symbolu a charismatického vůdce, nastalo tzv. sucesion dilemma (nástupnické dilema/nástupnická krize). Ta byla vyřešena dvojitým způsobem. Za pokračovatele internacionálního boje proti imperialismu byl přijat tehdejší venezuelský prezident Hugo Chávez, a to zejména

z toho důvodu, že Fidelova myšlenka antiimperialistické revoluce a emancipace třetího světa byla atraktivní pro levicově smýšlející státy Latinské Ameriky, v čele s Venezuelou. Druhým proudem byla domácí strana tranzice charismatu, kde bylo vedení v nejvyšších státních orgánech převedeno z Fidela na Raúla.

Fidelovo „*mando único*“ (vláda jednotlivce) bylo předáno jeho bratrovi Raúlovi, na něhož po převzetí moci čekalo množství povinností a úkolů, se kterými se musel vypořádat. Mezi jeho úkoly patřilo například zajištění kontinuity a stability režimu nebo počátek vyjednávání s vládou Baracka Obamy (Habel 2009, s. 92).

Raúl byl ale vnímán v čele kubánského státu jako tranzitní postava, jelikož měl na splnění svých úkolů omezený čas vzhledem ke svému vysokému věku. Raúl se každopádně stal nástupcem Fidela ve všech formálních strukturách státu. Jedna kvalifikace mu ale nepříslušela, a to Fidelův titul *Comandante en Jefe* (vrchního velitele) kubánské revoluce, který reprezentoval důležitou charismatickou stránku Fidelova funkčního období. Poté, co Raúl převzal moc, deklaroval, že tento titul nepřevzme ani on, ani žádný jiný budoucí následovník. Tímto prohlášením byl ukončen tzv. *Fidelista leadership*. I přesto, že se často spekuluje o tom, že bylo Raúlovi předáno vedoucí žezlo na základě jeho bratrského pouta s Fidelem, pravdou je, že byl Raúl zvolen na pozici „*second-man*“ (druhý muž) díky jeho zásluhám v povstaleckém hnutí před vítězstvím revoluce. Předání moci mezi Fidelem a Raúlem lze také vnímat jako přechod z charismatického státního socialismu na byrokraticky státní socialismus více založený na institucionalismu (Hoffmann 2009, s. 235-242). Kromě toho došlo na základě tvrzení Centena (2017) také k přechodu z charismatického posttotalitního režimu na tzv. „zrající“ posttotalitní režim mezi lety 2006-2016. „Zrající“ posttotalitní režim se v případě Kuby vyznačuje tím, že zde po Fidelově odstoupení a ztrátě charismatické autority začala růst ekonomická výkonnost jako kompenzační zdroj legitimacy, což vysvětluje ekonomické reformy implementované Raúlem (Centeno 2017, s. 101).

Raúla lze zařadit do první kategorie politických elit, o nichž v roce 2008 hovořil kubánský odborník Harold Dilla Alfonso. Dle něj existují 3 sektory v rámci politické elity. První sektor patří historickým osobnostem, které jsou stále aktivní a často jsou zapojeny v aktivitách monetární či obchodní politiky, jež jsou důležité pro dlouhodobé otevření ekonomiky a posílení politické kontroly, kde jsou klíčové ozbrojené složky státu (*Las Fuerzas Armadas*). Druhá složka politické elity dle Alfonse patří mladším politikům, kteří jsou spojeni s ekonomickými záležitostmi. Jsou pro větší politickou flexibilitu a také jsou v kontaktu s předními osobnostmi latinskoamerických zemí, jako byl Hugo Chávez. Za reprezentanty této kategorie lze považovat například Carlose Lage (dřívější ministr kultury a člen politické kanceláře), Abela Prieta (aktuální ministr kultury) či Felipa Péreze Roqua jakožto dřívějšího ministra zahraničních věcí. Třetí a zároveň poslední sektor představují zastánci konzervativní a dogmatické vize politiky, kteří by podpořili reformy pouze pod

podmínkou jejich kontroly a zachování výsadní pozice byrokracie kubánské komunistické strany. Představitelem této kategorie by mohl být vicepresident José Ramón Machado Ventura (Alfonso 2008, s. 42-43).

Významná změna se udála na začátku roku 2019, kdy byla v referendu přijata nová ústava. Tato ústava uzákonila soukromé podnikání, ale zároveň zachovala vůdčí roli komunistické strany (srov. Nedorostková 2016).

Tato situace jen reflektovala změny po nástupu Raúla Castra k moci, který se pokusil reformovat socialistický kubánský systém, respektive vztah mezi občany a státem v hospodářské oblasti. V tomto období již existovala možnost pracovat mimo státní sektor, tj. především v oblasti cestovního ruchu či zemědělství. Důsledkem tohoto „privatizačního“ procesu v mnoha případech bylo, že specializované profese (lékaři, učitelé, architekti, inženýři, ekonomové atp.) opouštěli pracovní místa, aby začali pracovat za vyšší mzdy jako číšníci nebo taxikáři, což znamenalo zlepšení jejich životní úrovně (Russo 2013, s. 727).

Vláda za podpory prezidenta Miguela Díaz-Canela také zavádí opatrné ekonomické změny, které usilují o zlepšení kubánského hospodářství. Jedná se především o podporu drobného soukromého vlastnictví, ale dochází také k výraznému posílení role trhu, a v neposlední řadě k podpoře zahraničních investic (např. vznik kubánsko-zahraněních konsorcií na výstavbu nových hotelových komplexů). Většina těchto změn je ale podle pozorovatelů spíše formalitou, neboť soukromé podniky již povolil bývalý prezident Raúl Castro. Ústava rovněž omezila funkční období prezidenta na nejvýše dvě pětiletá období po sobě a zavedla funkci premiéra (srov. Smolík – Pokorná 2019). Je zřejmé, že od charismatického vůdcovství Fidela Castra se v podobě Miguela Díaz-Canela objevuje spíše pragmatický leadership (srov. Nedorostková 2016).

6.5 Politická orientace: od idejí ke každodennosti, od lokálnosti ke globálnosti

Kuba se po změnách politických režimů ve střední a východní Evropě po roce 1989 ocitla v poměrně složité situaci, kdy se bipolární, a v mnoha případech „čitelný“ systém, přetransformoval na multipolární.

Politická orientace je i nadále výrazně formována vztahem k USA, resp. k dalším státům, které mají vliv na Kubu, jedná se především o Čínu a Venezuelu. Vztah k Venezuele jako tradičnímu spojenci v regionu se výrazně prohloubil po vypuknutí pandemie Covid-19. Jenom mezi březnem a listopadem 2020 bylo z Kuby do Venezuely vysláno 2 000 zdravotníků, což v celkovém součtu znamenalo 22 560 kubánských specialistů pomáhajících venezuelskému zdravotnímu systému (Fonseca – Polga-Hacimovich 2021, s. 119).

Do konce 90. let to byl významný vliv SSSR/Ruské federace, stejně jako vztah k USA. V současnosti se projevuje také větší vliv jednotlivých evropských států, především pak Španělska a Itálie. Z hlediska situace po roce 1959 je nejvýznamnější

vztah k USA, které se dlouhodobě snaží ovlivňovat politiku Kuby (včetně vojenských intervencí, hospodářského embarga a pokusů Kubu izolovat politicky). USA jsou dlouhodobě vnímány jako „nepřátelská země“, která je až mytologizována. Kriticky je na USA pohlíženo nejenom z perspektivy oficiálních kubánských struktur, ale i z hlediska velké části obyvatelstva, které často negativně reaguje na prosazovanou zahraniční politiku USA vůči latinskoamerickým státům. Kritizovány jsou především vojenské intervence, exploatace těchto států a celkový vliv USA (srov. Smolík – Pokorná 2019).

Na politickou orientaci Kuby měla také velký vliv produkce a vývoz cukrové třtiny, která představovala primární zdroj pro národní ekonomiku (blíže viz Malířová 2005, Ptáčník 2012a). Do roku 1959 představovaly USA hlavního importéra cukru z Kuby a v podstatě i kubánskou produkci cukru kontrolovaly. Kuba tak byla výrazně ekonomicky i politicky orientována na USA. Po nástupu Fidela do čela státu a schválení pozemkové reformy, která znamenala pro USA ztrátu téměř poloviny kubánské půdy a negativně zasáhla hlavně jejich korporaci *United Fruit Company* (UFC), se kubánská politika začala přeorientovávat jiným směrem (Ptáčník 2012a, s. 251).

Napjatých vztahů mezi Kubou a USA totiž využil SSSR, který se podpisem smlouvy o hospodářské spolupráci zavázal k odkupování kubánského cukru a importu potravin, který byl ze strany USA přerušen (Nedorostková 2016, s. 52). Tím, že se SSSR stal hlavním příjemcem kubánského cukru, začala být politická orientace Kuby mnohem více formována na státy RVHP (členství Kuby od roku 1972). Nicméně po rozpadu východního bloku se vliv SSSR vytratil a zbyl pouze kubánský nacionalismus a averze vůči USA. Vztahy mezi USA a Kubou se začaly lepší až od roku 2014, kdy nový vůdce Kuby Raúl Castro a americký prezident Barack Obama oznámili, že obnoví vzájemné diplomatické vztahy. Utužování vztahů doprovázela také domluva o propuštění špiónů, desítek politických vězňů a aktivisty Alana Grosse, který byl na Kubě zatčen za pokus o nainstalování nelegálních internetových sítí (Fiala 2016, s. 258). Díky sbližování obou států došlo také k realizaci pravidelných dopravních linek (leteckých, poštovních), posílení importu zboží nebo také k poskytnutí kubánské půdy pro podnikání amerických firem. V roce 2016 dokonce Obama přiletěl na Kubu, aby osobně „zakopal válečnou sekeru“ mezi oběma státy. „Přijel jsem pohřbít zbytky studené války na americkém kontinentu“ prohlásil 22. března 2016 americký prezident Barack Obama v Havaně. Obama přiletěl na Kubu, aby stvrdil sbližování obou donedávna zneprátelených zemí, na kterém se dohodl s kubánským prezidentem a pamětníkem někdejších událostí Raulem Castrem. Nedlouho předtím Kuba a USA obnovily diplomatické styky, dohodly se na pravidelném leteckém a poštovním spojení, dovozu zboží a podnikání amerických firem ve vybraných odvětvích na Kubě (Fiala 2016, s. 239).

Situace se ale opět obrátila k horšímu, jakmile do čela USA nastoupil Donald Trump. Tato událost znamenala krok zpět příznivě se vyvíjejícím vztahům mezi oběma státy. Trumpova politika vůči Kubě zahrnovala v podstatě pouze represivní prvky. Jakýkoliv progres, který byl dosažen za vlády Obamy, byl zmrazen. Dny před odchodem z úřadu v lednu roku 2017 B. Obama zrušil politiku tzv. „mokré a suché nohy“, která od roku 1995 dovolovala Kubáncům, kteří na území USA pobývali bez povolení, trvalý pobyt na tomto území. Kubánská vláda tuto změnu uvítala a souhlasila s tím, že dovolí všem Kubáncům, které USA pošlou zpět, vrátit se do země (Felter – Renwick – Labrador 2019). Represivní politika implementována Trumpem nezasáhla pouze kubánské obyvatelstvo, ale omezovala i Američany, kterým se zkomplikovalo cestování na Kubu nebo podnikání na Kubě (Kalášnikov – Kodzóev 2018).

Od roku 2015 lze také vysledovat větší otevřenost státu EU vůči Kubě, což se projevuje nejenom zvýšeným objemem investic, ale i zvýšeným zájmem o Kubu jako turistickou destinaci (srov. Nedorostková 2016).

Hlavním regionálním spojencem je pro Kubu především Venezuela. Spojenectví Venezuely a Kuby započalo již v roce 1998, kdy byl do čela Venezuely zvolen Hugo Chávez, jeden z nejhlasitějších odpůrců amerického imperialismu. V roce 2004 Kuba společně s Venezuelou podepsaly dokument, který dal vzniknout organizaci ALBA – *Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América* (Bolívarovský svaz pro lid naší Ameriky), jejímž cílem je spolupráce mezi zeměmi Latinské Ameriky a Karibiku (srov. Nedorostková 2016, s. 60).

Venezuela kubánskému hospodářství pomáhala především dovozem ropy. Podpisem smlouvy v roce 2006 měla Kuba zajištěný příjem 100 000 barelů ropy denně výměnou za pomoc ze strany 35 000 kubánských učitelů, lékařů nebo dalších společenských povolání (Nedorostková 2016, s. 60). Odliv pracovníků zmíněných povolání do Venezuely způsobil nedostatek lékařů a učitelů na domácí půdě. A jelikož se Kuba dlouhodobě potýká s ekonomickou krizí, nedostatek lékařů a učitelů je jedním z faktorů, který znásobuje její důsledky, mezi které patří mimo jiné nízké platy nebo zhoršení úrovně zdravotnických zařízení a systému vzdělání. Kvůli nedostatku učitelů byl založen systém rychlého vzdělávání nových pedagogů, který měl situaci řešit. Výsledný efekt se však nedostavil a nově (rychle) proškolení učitelé vyvolali u kubánského obyvatelstva další vlnu nespokojenosti a s tím spojené protesty (Feinsilver 2008, s. 119).

Aliance nebyla založena pouze na ekonomické a politické spolupráci, ale také na základě důvěrného vztahu mezi Fidelem a venezuelským vůdcem, který byl podpořen tím, že na rozdíl od bratra Raúla či jiného kubánského funkcionáře byl Chávez přítomný u nemocničního lůžka Fidela po jeho operaci v roce 2006. Vývoj politického režimu byl silně ovlivněn nejenom úmrtím Fidela Castra v roce 2016, ale i samotného Huga Cháveze v roce 2013. Politika reprezentovaná v podobě Raúla Castra

a následně Miguela Diaz-Canela se od idejí posunula spíše ke každodennosti a pragmatismu.

Neopominutelným faktorem je i kubánská diaspora v USA a jednotlivé exulantské organizace v Miami, které mají výrazný vliv na americkou administrativu a politiku (srov. Trento 2006; Malířová 2005; Kunc 2005). Již v roce 1981 byla založena největší kubánská exilová organizace Kubánsko-americká národní nadace (*Cuban American National Foundation*, CANF). Jejím cílem bylo nastolit po Castrově smrti vládu vzniklou z kubánské emigrace. CANF provozuje Radio Martí a TV Martí. Další organizací byl Kubánský výbor pro lidská práva (*Comité Cubano Para Derechos Humanos*, CCPDH), inspirovaný dohodami z Helsinek a prvními organizacemi pro lidská práva v SSSR a jeho satelitech. Mladším projektem podobného charakteru je Shromáždění na podporu občanské společnosti (*Asamblea para la Promoción de la Sociedad Civil*) (blíže viz Malířová 2005). V politické oblasti se jedná např. o uplatňování Helms-Burtonova zákona, který umožňuje žalovat u amerických soudů a postihnout sankcemi (například zákazem vstupu na území USA) všechny, kdo investují do kubánského majetku, jenž před revolucí patřil Američanům (či bývalým kubánským občanům, kteří jsou nyní Američany) (Fiala 2016, s. 254). Kuba se potýká nejenom s vnitřními krizovými stavy a výzvami (především z hlediska udržitelného sociálního státu), ale jedná se také o specifickou mentalitu kubánského politického režimu, která určuje poměrně předvídatelné hranice tolerovaného politicky relevantního chování v každodenním životě (srov. Ptáčník 2012b, s. 331; Russo 2013, s. 733).

Významnou roli sehrává veřejné mínění a mezinárodní reformní síly, stejně jako vztah Kuby a Venezuely, případně Kuby a Číny či Kuby a Ruské federace. Z hlediska mezinárodní image a antikolonialistické (antiimperialistické) rétoriky jsou podstatné i vztahy Kuby a afrických států (srov. Trento 2006, Kunc 2005).

Dalším určujícím prvkem (z pohledu strukturalistické teorie mezinárodních vztahů) mohou být ekonomické aktivity zahraničních korporací (a síla ekonomické globalizace), které jsou na Kubě realizovány vždy v součinnosti se státem či jeho jednotlivými složkami (především v součinnosti s armádou³, byrokratickým aparátem atp.) (srov. Malířová 2005, Fiala 2016).

7 ZÁVĚR A DISKUSE

Předvídat vývoj, a především zlom politického režimu je v dlouhodobé i krátkodobé perspektivě velmi obtížné, ne-li nemožné, protože vždy hraje roli i náhoda a rychle se měnící vnitřní i vnější podmínky dané společnosti (Dvořáková 1994). Zda bude Kuba směřovat k modelu demokratického, a otevřeného státu, lze jen

³ Kubánské ozbrojené síly mají obrovský podíl na státní ekonomice, kdy přímo či nepřímo kontrolují dvě třetiny ekonomiky. Byly hybnou silou mnohých hospodářských transformací a jsou nakloněny reformám, které by zvýšily soutěživost a větší roli trhu (Habel 2009, s. 95).

obtížně predikovat. Některé kroky by tomu nasvědčovaly, jiné naopak spíše posilují dosavadní autoritářskou formu politického režimu. Příkladem mohou být protesty z července roku 2021, které byly největším vystoupením proti kubánskému socialistickému režimu a vedení PCC od 90. let 20. století (blíže viz Smolík 2021, s. 675).

Při těchto masových protestech odhadem tisíce lidí (především ve velkých městech jako v Havaně, Santiagu, San Antoniu atp.) vyjádřily svoji nespokojenost s nezvládnutím situace s pandemií Covid-19 (pomalý proces očkování, nedostatek zdravotnického zařízení a materiálu v nemocnicích, výpadky elektrického proudu v nemocnicích atp.), ale i se špatnou hospodářskou situací (nedostatkem základních potravin, špatným zásobováním, výpadky elektrického proudu, zvyšujícím se cenám potravin, ale i nedostatkem léků na snížení horečky u onemocnění Covid-19) a také s omezováním občanským svobod (například svobody projevu, svobodného přístupu k informacím atp.). Protesty vypukly spontánně, nicméně se rychle rozšířily do tradičních míst v Havaně (nábřeží Malecón, okolí Kapitolu) (blíže Smolík 2021, s. 675).

Vývoj kubánského politického systému záleží na mnoha faktorech. Klíčovým faktorem pro budoucí směřování je jistě vnitrostátní politická (a související hospodářská) situace, která se do jisté míry odvíjí od politického vedení prezidenta Miguela Díaz-Canela, resp. jeho pragmatického vůdcovství. Dalším faktorem je mezinárodní situace a vlivy mezinárodního společenství. Všechny státy – jednotky systému – jsou zapleteny do globální sítě, přičemž významnými hráči v mezinárodní politice jsou bezprostřední sousedé konkrétních států (srov. Buzan – Waever – de Wilde 2005, s. 21).

Ačkoliv socialistická ideologie je stále alfou a omegou kubánské politické scény, současná Kuba se dynamicky vyvíjí a po odchodu F. Castra, R. Castra a nástupu prezidenta M. Díaz-Canela se některé prvky politického systému – pozvolně a v jeho rámci – mění.

V tomto textu, který se věnoval deskripci a analýze kubánského politického systému v období let 2000-2021, bylo cílem zodpovědět na výzkumnou otázku „*k jakým změnám došlo za poslední dvě dekády na Kubě z hlediska stanovených pěti oblastí podle S. Huntingtona?*“.

Odpověď na tuto otázku byla hledána za použití metod deskripce a analýzy ve zkoumaném časovém období, kdy bylo zvoleno pět indikátorů (oblastí), které se primárně zaměřily na tři oblasti: politickou, ekonomickou a kulturně společenskou. Pomocí analýzy dostupných dat a trendů se podařilo zachytit určité vývojové etapy kubánského politického režimu, které byly definovány jednak vnitropolitickým vývojem (na ose Fidel Castro – Raúl Castro – Miguel Díaz-Canel), ale také událostmi, které vycházely ze zahraniční politiky (např. na vztahu k americkým administrativám Barack Obama – Donald Trump a nastupující Joe Biden, případně ke vztahu

k Venezuele a jejím vnitřním problémům, které zkomplikovaly dodávání ropných produktů).

Ve všech pěti analyzovaných oblastech dochází k postupným změnám, které však neohrožují autoritářský charakter současné Kuby.

Z hlediska deskripce se tento text také zaměřil na popis jednotlivých teoretických poznatků o autoritářských režimech, které následně byly aplikovány na kubánský případ. V závěru článku byl diskutován i budoucí vývoj kubánského politického režimu a jednotlivé intervenující prvky. Tento vývoj je do jisté míry odvislý nejenom od loajality obyvatel vůči politickému režimu, ale především od samotné apatie či rezignace.

Z hlediska představených typologií jednotlivých autoritářských režimů byla Kuba podřazena pod kategorii *posttotalitního režimu s byrokraticko-militaristickými prvky*. Tento typ režimu je charakteristický poměrně větším stupněm společenského pluralismu, nicméně i nadále zde silnou roli hraje administrativní (stranický, byrokratický) aparát a silové složky (armáda a policie). Závěrem lze konstatovat, že za posledních 20 let se mění pouze parametry kubánského politického režimu, přičemž narůstá vliv kubánských ozbrojených sil, které mohou sehrát klíčovou roli v budoucím směřování Kuby (k tomu srov. Bílek 2016, s. 112-113).

POUŽITÁ LITERATURA:

1. AMNESTY INTERNATIONAL. (2018): Cuba: New administration's Decree 349 is a dystopian prospect for Cuba's artists. [Online.] In: *Amnesty International*, 2018. [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internetu: <<https://www.amnesty.org/en/latest/news/2018/08/cuba-new-administrations-decree-349-is-a-dystopian-prospect-for-cubas-artists/>>.
2. BALÍK, S. – KUBÁT, M. (2004): *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. Praha: Dokořán. 167 s. ISBN 80-86569-89-6.
3. BALÍK, S. (2003): Totalitární a autoritativní režimy. In: Hloušek, V. – KOPEČEK, L. (eds.) *Demokracie. Teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie*. Brno: Masarykova univerzita, s. 259-284. ISBN 978-80-210-3195-1.
4. BENEŠ, V. – CÍSAŘ, O. – DRULÁK, P. (2019): Výzkumy politiky a jeho epistemologické, metodologické a normativní souvislosti. In: *Metodologie výzkumu politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 19-39. ISBN 978-80-7419-283-8.
5. BÍLEK, J. (2015): Hybridní režimy jako svébytná kategorie politických režimů: Komparace vybraných přístupů. In: *Středoevropské politické studie*, roč. 17, č. 2, s. 212-233. <https://doi.org/10.5817/CEPSR.2015.2.212>

6. BÍLEK, J. (2016): Mezi demokracií a autoritářstvím: Krátké zastavení nad novějšími příspěvky ze světa hybridních režimů. In: *Politologická revue*, roč. 22, č. 2, s. 103-121.
7. BUZAN, B. – WAEVER, O. – de WILDE, J. (2005): *Bezpečnost. Nový rámec pro analýzu*. Brno: Centrum strategických studií. 267 s. ISBN 80-903333-6-2.
8. BUZZANCO, R. (2017): Fidel Castro (1926-2016) and global solidarity. In: *The Sixties. A journal of History, Polics and Culture*, roč. 10, č. 2, s. 274-280. <https://doi.org/10.1080/17541328.2017.1389556>
9. BYE, V. a kol. (2014): *Which Way Cuba? Political transformations, social deterioration and attempted dialogue*. Oslo: Norwegian Insitute of International Affairs. 152 s.
10. CENTERO, R, I. (2017): The Cuban regime after a decade of Raúl Castro in power. In: *Mexican Review Law*, roč. 9, č. 2, s. 99-126, <https://doi.org/10.22201/ij.24485306e.2017.18.10777>.
11. CIBERCUBA. (2020): Reportan despligue de fuerzas especiales antimotines en La Habana. [Online.] In: *CyberCuba*, 2020. [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <https://www.cibercuba.com/noticias/2020-12-01-u1-e200807-s27061-reportan-despligue-fuerzas-especiales-antimotines-habana?fbclid=IwAR1f8e0CQy6QTCSfGt_HGMsiseAckIMyjiO5_Yq058pQWNDdCL-pOOlv72A>.
12. CONSTITUCIÓN DE LA REPÚBLICA DE CUBA (2019): *Constitución de la Republica de Cuba*. La Havana: Politica. 97 s. ISBN 979-8576451425.
13. DILLA, A. A. (2008): La dirección y los límites de los cambios. In: *Nueva Sociedad*, roč. 50, č. 216, s. 36-48.
14. DRULÁK, P. (2019): Interpretativní případová studie. In: *Metodologie výzkumu politiky*. Praha: Sociologické nakladatelství, s. 83-97. ISBN 978-80-7419-283-8.
15. DVOŘÁKOVÁ, V. (1994): Předpoklady přechodu k demokracii. In: *Sborník politologický, sborník 2*. Praha: Vysoká škola ekonomická v Praze.
16. ECONOMIST, THE. (2020): The Movimiento San Isidro challenges Cuba's régime. [Online.] In: *The Economist*, 2020. [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.economist.com/the-americas/2020/12/03/the-movimiento-san-isidro-challenges-cubas-regime>>.
17. FEINBERG, R. E. (2018): *La economía de Cuba después de Raúl Castro: historia de tres mundos*. Washington: The Brookings Institution. 24 s.
18. FEINSILVER, J. M. (2008): Médicos por petróleo. La diplomacia médica cubana recibe una pequeña ayuda de sus amigos. In: *Nueva Sociedad*, roč. 2008, č. 216, s. 107-122.
19. FELTER, C. – RENWICK, D. – LABRADOR, C. (2019): *U.S.-Cuba Relations. Council on Foreign Relations. Council on Foreign Relations*.

- [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.cfr.org/background/usa-cuba-relations>>.
20. FIALA, J. (2016): *Jak se zbavit Castra. Kuba, Spojené státy a Československo ve studené válce*. Praha: Rybka Publishers. 318 s. ISBN 978-80-87950-32-6.
 21. FONSECA, B. – POLGA-HECIMOVICH, J. (2021): Two Nations, One Revolution. In: *The Evolution of Contemporary Cuba-Venezuela Relations 4*. Washington: Wilson Center. s. 109-129.
 22. FREEDOM HOUSE (2018): *Freedom in the World 2018: Cuba* [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/2018/cuba>>.
 23. GARRIDO, J. F. (2017): La Cuba de hoy y la cultura política que la distingue. *Revista Caribeña de Ciencias Sociales*, [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.eumed.net/rev/caribe/2017/02/cuba.html>>.
 24. GRANMA. (2020): Who's behind the anti-Cuban show in San Isidro? [Online.] In: Granma, 2020. [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<http://en.granma.cu/cuba/2020-12-01/whos-behind-the-anti-cuban-show-in-san-isidro>>.
 25. GREGOR, A. J. (2015): *Totalitarismus a politické náboženství. Intelektuální historie*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 371 s. ISBN 978-80-7325-361-5.
 26. GRENIER, Y. (2016): Temas and Anathemas: depoliticization and „Newspeak” in Cuba's social sciences and humanities. In: *Revista Mexicana de Análisis Político y Administración Pública*, roč. V, č. 2, s. 155-182.
 27. GUANCHE, J. (2011): Studies on the limitations of folklore and the reach of traditional popular culture in Cuba. In: *Estudios Avanzados*, roč. 25, č. 72, s. 117-129.
 28. GUARDIAN, THE. (2020): Cuban security forces evict hunger-striking activists in raid on HQ. [Online.] In: *The Guardian*, 2020. [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.theguardian.com/world/2020/nov/27/cuban-security-forces-evict-hunger-strike-activists-in-raid-on-hq-san-isidro-movement>>.
 29. HABEL, J. (2009): Raúl Castro a la hora de las decisiones. In: *America Latina Hoy*, roč. 2009, č. 52, s. 91-105.
 30. HÄRKÖNEN, H. (2015): Politics, care and uncertainty in contemporary Cuba. In: *Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society*, roč. 40, č. 3, s. 45-50. <https://journal.fi/suomenantropologi/article/view/59060>
 31. HENDL, J. (2005): *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál. 407 s. ISBN 0-7367-040-2.

32. HOFFMANN, B. (2009): Charismatic Authority and Leadership Change: Lessons from Cuba's Post-Fidel Succession. In: *International Political Science Review*, roč. 30, č. 3, s. 229-248. 10.1177/0192512109105635.
33. HUNTINGTON, S. P. (1968): *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press. 488 s. ISBN 0-300-01771-7.
34. HUNTINGTON, S. P. (1971): The Change to Change: Modernization, Development, and Politics. In: *Comparative Politics*, roč. 3, č. 3, s. 283-322.
35. KALÁSHNIKOV, N. V. – KODZÓEV, M. M. A. (2018): De Obama a Trump: Transformación de las relaciones entre Cuba y Estados Unidos en la etapa actual. In: *Iberoamérica Journal*, roč. 19, č. 1, s. 24-49.
36. KROUPA, J. (2012): *Politologie nejen pro právníky*. Praha: Wolters Kluwer ČR. 179 s. ISBN 978-80-7357-943-2.
37. KUNC, J. (2000): *Stranické systémy v re/konstrukci: Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*. Praha: Sociologické nakladatelství. 262 s. ISBN 80-85850-79-6.
38. KUNC, J. (2005): Kubánská nástupnická krize. In: *Listy. Dvuměsíčník pro kulturu a dialog*, roč. 35, č. 5, s. 43-51.
39. LABRADOR, C. R. (2018): *What Is Cuba's Post-Castro Future? Council on Foreign Relations. Council on Foreign Relations*. [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.cfr.org/interview/what-cubas-post-castro-future>>.
40. LINZ, J. J. (1964): An authoritarian regime: Spain. In: *Cleavages, Ideologies, and Party Systems: Contributions to Comparative Political Sociology, Transactions of the Westermarck Society Vol. 10*, Helsinki: The Academic Bookstore, s. 291-341.
41. LINZ, J. J. (2000): *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Boulder/London: Lynne Rienner Publishers. 343 s. ISBN 978-1-55587-866-5
42. LÓPEZ, J. J. (2002): *Democracy delayed: the case of Castro's Cuba*. Baltimore: Johns Hopkins University Press. 272 s. ISBN 978-0-80187-046-0
43. MALÍŘOVÁ, E. (2005): Kubánský dissent, tváře skutečné i domnělé. In: *Listy. Dvuměsíčník pro kulturu a dialog*, roč. 35, č. 3, s. 34-40.
44. MARKLE, G. (2020): The Emergence, Persistence, and Success of the Cuban Social Movement Las Damas de Blanco. In: *Journal of Global Initiatives: Policy, Pedagogy, Perspective*, roč. 15, č. 1, s. 80-95.
45. NEDOROSTKOVÁ, T. (2016): *Paralelní aktivity na Kubě. Analýza aktivit, které přispívají k vytváření svobodného veřejného prostoru*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. 190 s. ISBN 978-80-244-5106-0.
46. PICKEL, A. (2008): After Fidel: The US-Cuba System and the Key Mechanisms of Regime Change. In: *International Politics*, roč. 45, č. 5, s. 613-632. <https://doi.org/10.1057/ip.2008.23>

47. PTÁČNÍK, J. (2012a): Vliv obchodu s cukrem na politický vývoj Kuby ve druhé polovině 20. století. In: *Listy cukrovarnické a řepařské: odborný časopis pro obor cukrovka-cukr-láh*, roč. 128, č. 7-8, s. 251-254.
48. PTÁČNÍK, J. (2012b): Perspektivy využití Linzovy metodologie pro výzkum nedemokracie. In: *Středoevropské politické studie*, roč. 14, č. 2-3, s. 315-336.
49. ROSSI, M. F. (2013): Peronism. In: *The Wiley-Blackwell encyclopedia of social and political movements*. New York: Blackwell, s. 929-932. ISBN 978-1-405-19773-1. 10.1002/9780470674871.
50. RUSSO, C. (2013): Living Like Nicanor. The 'Paradox of Transition' in Contemporary Cuba. In: *Mediterranean Journal of Social Sciences*, roč. 4, č. 9, s. 727-734. 10.5901/mjss.2013.v4n9p727
51. SALAS, D. (2021): Practices of double currency: value and politics in rural Cuba. In: *Dialectical Anthropology*, roč. 45, č. 1, s. 47-63. <https://doi.org/10.1007/s10624-019-09566-1>.
52. SMOLÍK, J. – POKORNÁ, L. (2019): Kubánský politický režim po odchodu Fidela Castra. In *Region in the development of society 2019: Proceedings of the international scientific conference*. Brno: Mendelova univerzita v Brně, s. 347-361.
53. SMOLÍK, J. (2021): Kubánský politický režim v období po roce 2000. In *Zborník vedeckých prác z 22. medzinárodnej vedeckej konferencie Medzinárodné vzťahy: Aktuálne otázky svetovej ekonomiky a politiky*. Bratislava: Ekonóm, s. 666-679. ISBN 978-80-225-4904-2.
54. ŠKRABÁKOVÁ, K. (2017): *Moderné nedemokratické režimy*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave. 143 s. ISBN 978-80-223-4172-1.
55. TORRES, G. N. (2013): „Rap is war“: Los Aldeanos and the Politics of Music Subversion in Contemporary Cuba. In: *Revista Transcultural de Música*, roč. 2013, č. 17, s. 1-21.
56. TRENTO, A. (2006): *Castro a Kuba. Od revoluce k dnešku*. Praha: Levné knihy KMa. 123 s. ISBN 80-7309-345-6.
57. TREVIÑO HELGUERA. M. N. (2019): *Expresión política en la Cuba actual: continuidades y rupturas en la cultura política*: Ciudad de México: Universidad Iberoamericana (diplomová práce), 141 s. [Citované 4.5.2022.] Dostupné na internete: <<http://ri.iberomx.com/handle/iberomx/2361>>.
58. UXO, C. (2010): Internet politics in Cuba. In: *Telecommunications Journal of Australia*. Vol. 60, No. 1, s. 1-16. 10.2104/tja10012
59. WEBER, M. (1968): *On Charisma and Institution-Building*. Chicago: University of Chicago Press. 313 s. ISBN 978-02-268-7724-2

PRÍNOSY ZÁKONU O RASTE A PRÍLEŽITOSTIACH PRE AFRIKU DO MEDZINÁRODNÉHO OBCHODU SUBSAHARSKEJ AFRIKY

CONTRIBUTIONS OF AFRICAN GROWTH AND OPPORTUNITY ACT TO INTERNATIONAL TRADE OF SUB-SAHARAN AFRICA

*Temitope Peter Ola*¹

Relatívna neschopnosť krajín subsaharskej Afriky získať prístup k výhodám globálneho obchodu, napriek niekoľkým pokusom o rôzne medzinárodné ekonomické modely, je všeobecne známa. Autor podrobuje obchodné vzťahy medzi Spojenými štátmi a subsaharskou Afrikou v rámci zákona o raste a príležitostiach pre Afriku (AGOA) historickému, interpretačnému a analytickému skúmaniu, aby sa zistilo, aký prínos má preferenčná obchodná dohoda pre medzinárodný obchod krajín subsaharskej Afriky. Autor zistil, že obojsmerný nárast obchodu medzi Spojenými štátmi americkými a subsaharskou Afrikou v rámci AGOA zabezpečuje nepretržitý prístup USA k lacnej produkcii afrických krajín. Dospel k záveru, že krajiny subsaharskej Afriky budú aj naďalej závislé od preferenčných obchodných dohôd, pokiaľ ide o ich medzinárodný obchod.

Kľúčové slová: preferenčná obchodná dohoda, medzinárodný obchod, zákon o africkom raste a príležitostiach, subsaharska Afrika, Spojené štáty

The relative failure of Sub-Saharan African (SSA) countries to access the benefits of global trade despite several attempts at a variety of international economic models is common knowledge. This paper subjects the trade relations between the United States and SSA within the African Growth and Opportunity Act (AGOA) to a historical, interpretive, and analytical examination to ascertain the contributions of the preferential trade agreement to international trade of Sub-Saharan African countries. Paper finds that the two-way increases in the trade of the U.S. and SSA under AGOA safeguard the continuous access of the U.S. to cheap produce of African countries. The paper concludes that SSA countries would continue to depend on preferential trade agreements for their international trade.

Key words: preferential trade agreement, international trade, African Growth and Opportunity Act, Sub-Saharan Africa, United States

JEL: F13, F14, N77

¹ Temitope Peter Ola, PhD., Department of History and Diplomatic Studies, Faculty of Arts, Olabisi Onabanjo University, Nigeria, e-mail: ola.temitope@oouagoiwoye.edu.ng. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0880-8971>

1 INTRODUCTION

The failure of economies in countries of Sub-Saharan Africa (SSA) despite several attempts at a variety of international economic models is common knowledge. Thus, as one of the countries of the Economic North with which countries of SSA trade, the United States (U.S.) introduced the African Growth and Opportunity Act (AGOA) to address the challenges of its trade with the region. In view of previous models that did not move SSA forward U.S.–SSA's trade under AGOA becomes a test case of whether AGOA should be encouraged as a trade model for North–South economic relations. Though scholars have demonstrated an acknowledgment of the organic link between the transnational trade agreement of nations and the vibrancy of their economic interactions the extent to which AGOA enhances SSA has not been adequately explored. To fill the gap, this paper provides insight into the contributions of AGOA on U.S.–SSA's international trade.

African countries in general and those of SSA in particular have been unable to reap the benefits arising from their membership of the World Trade Organisation (WTO). Asobie (2010) attributes this to the fact that the major trading nations of the world had failed to faithfully implement the 'development dimensions' of the various parts of WTO agreements. Additional obstacle is the paucity of technical and financial assistance that could enable Africa to take advantage of the available market access opportunities. Oche (2010) believes that the whole essence of the existence of WTO is to allow the capitalist core have greater access to the trade regimes of the periphery. That makes SSA countries to find themselves between the devil and the deep blue sea: they stand to become more marginalised within the world economy if they both open their trade regimes to the world economy or keep them closed. In that regard Nwoke (2007) asserts that WTO negotiations include four fundamentally offensive issues namely:

1. Trade in services, which exclude services in natural persons, accomplished through hostile immigration restrictions placed on Third World countries;
2. Trade-Related International Property Rights (TRIPs), which are measures which accord the advanced countries exploitative property rights to use patents, copyrights, trademarks, etc. to restrict technology transfer to African, and Third World countries;
3. Trade Related Investment Measures (TRIMS), which promote the monopoly of transnational corporations in the local markets of the Third World by opposing clauses that require minimum national content in production, minimal exports; and
4. Multilateral Agreement on Investment (MAI), which defines the foreign investor's rights in the local Third World economy to include 100 percent equity ownership, and same treatment as for nationals, freedom of capital and profit flows, as well as right to property and to changes in tax and company law.

Given the above there is little wonder why the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD, 2012) opines that there was only one loser in the Uruguay round of 1986–1994: Africa. With this, the OECD submits that Africa would benefit nothing from the WTO. Thus, in 2003 Kofi Annan submitted that *‘The rhetoric of global trade is filled with promise. We are told that free trade brings opportunity for all people, not just a fortunate few; we are told that we can provide a ladder to a better life and deliverance from poverty, but sadly the reality of the international trading system today does not match the rhetoric.’* (Cited in OECD 2012)

There is indeed a gap between rhetoric and practice. In fact, Schneidman and Lewis (2012) find that Africa’s exports dropped from 6 percent in 1980 to 4 percent in 2011 while its share of world import rose from 4.6 percent in 1980 to 9.6 percent in 2014, more than any other region. Schneidman and Lewis (2012) note that SSA’s heavy dependence on primary export as source of foreign earnings implies that the region is vulnerable to the vagaries of the global market for goods and services. Unfortunately SSA is schemed out of active participation in fixing the prices of the primary commodities it sells as the countries are still treated very much like colonies. Volumes of statistics have been churned out to show Africa’s relative disadvantage, vis-à-vis the Economic North, with respect to balance, and terms, of trade. Empirical studies have also shown the negative impacts of the practices of Western transnational corporations both as conduits of capital flight and as agents of neo-colonial and technological dependence in Africa but the structural bases of the constraints responsible for these phenomena of international political economy are not adequately explored.

Bhattacharyya (2009) posits that as Africa attempts to increase its exports; the industrialised countries importing those materials maintained and increased trade barriers. Mattoo, Olarreaga and Ianchovichina, (2001) estimate that if North America, Europe and Japan eliminate barriers to imports from SSA, Africa’s exports would rise by 14 percent, with an annual increase in revenue of \$2.5 billion. Meanwhile, in Thomson (2004) opinion, trade remains the only option for African industrial development; both investment and trade could be leading sector to others. This opinion resonates in a 2003 statement of former US President George W. Bush to delegates at the AGOA’s Forum in Mauritius: *‘All of us share a common vision for Africa. We look to the day when prosperity for Africa is built through trade and markets.’* In line with that the United States’ Congress Research Service (CRS) (2014) argues that SSA’s economic performance between 2000 and 2010 suggests it has achieved a milestone in the quest for sustainable growth. It further stated that SSA’s economic performance from 2001-2014 reversed the collapse of 1975-1985 and the stagnations of 1985-1995. Its growth averaged 5 percent between 2001 and 2014 compared with less than 1 percent during the early 1990s. In 2012, Gross Domestic Product (GDP) expanded by 5.3 percent in SSA followed by 5.7 percent in 2013 and 5.6 percent in 2014 (IMF 2014, World Bank 2013). The CRS however admits that despite the seemingly improved economic performance of Africa,

the economic challenges remain enormous. This is not unconnected with the fact that African countries are vulnerable to volatile weather conditions, commodity price fluctuations, poor road and other infrastructure maladies as well as political highhandedness. The United Nations Economic Commission for Africa (2013) asserts that the reason for this is because much of SSA's international trade is on primary product exports, such as oil and other mineral fuels, constituting 64 percent of its exports in 2014.

This paper is conceptual and qualitative in nature. It draws insights from secondary sources such as scholarly exegesis and empirical historical evidence. The outcome of this forms the substance of the descriptive analysis to fit a conceptual scheme of the paper. For convenience of systematic organisation of thought, the thrust of analysis in the paper is schematically presented under a number of select themes and carefully formulated to prosecute the paper's derived assumption to wit: preferential trade agreements are useful for international development. The following section two examines the literature to locate the place of AGOA in international trade. After that comes the third which speaks to the methods used to generate the data for the paper. With that accomplished the fourth section details the trade enhancement of the provisions of AGOA. Through the results of the application of AGOA to U.S.-SSA's trade the fifth section critique the contributions of AGOA to international trade of SSA countries through the two-way exchange of goods and services with the United States. The sixth section draws inference from the previous ones to conclude the work.

2 LITERATURE REVIEW

The weaknesses of international trade are enormous. The efforts to find solutions to some of the weaknesses necessitate the introduction of preferential trade treaties. Baier and Bergstrand (2009) are of the view that preferential treaties are undesirable because they limit the scope for substantial gains from multilateral liberalisation. Their argument is that for as long as such treaties are in place, developed nations will resist any attempt to lower tariffs because of the potential import penetration affecting domestic producers. This, they note is based on the notion that if tariffs are lowered across the board, the affected states will be unable to counter the penetration into their domestic markets. They further argue that the current operational rules of the special programmes allow the countries of the global North to sustain their struggle-hood on the underdeveloped countries through discretionary powers of inclusion and exclusion of states from preferential trade benefits. This goes with the explanation that the products included in the special preference trade agreements are likewise determined by the preference giving state(s). They therefore advocate multilateral tariffs reduction.

Bureau, Jean and Matthews (2006) cautioned against the 'erosion' of existing preferences which can be more detrimental for developing nations' agricultural exports. If states lower tariffs on a multilateral basis, beneficiaries of effective preferential agreements will be unable to supply the goods currently supplied under existing

preferences. While multilateral tariffs reduction may seem, on the surface, to favour the developing nations, such actions can have devastating effects on developing countries as they would be unable to out-compete relatively more developed states in the event of multilateral tariffs reduction. Therefore the safer course of action is continuing with the status quo but Baldwin and Murray (1977) admit that the question of the effectiveness of the GSP scheme has elicited mixed conclusions since the early years of the implementation of the preferences. Though, Baldwin and Murray (1977) accept that least developed countries are likely to be affected more if MFN tariff reductions are implemented across the board rather than selectively they submit that the poorest developing nations, whether they receive duty-free access for their products entirely or partially, their trade volumes would still be small.

Amiti and Romalis (2007); Francois, Hoekman and Manchin (2006) link the slowdown of multilateral liberalisation to the disagreements and uncertainty on possible effects of discontinuing trade preferences in favour of lowering tariffs by all developed nations. Ozden and Sharma (2006) point out that nations relying on trade preferences without focusing on improving their competitive positions will tend to be worse off when the preferences terminate and as such preferences should be viewed as transitional mechanisms for gaining a comparative advantage.

It is clear that preferential treatment programmes have been implemented since the mid-1960s with divergent views on its effectiveness in generating substantial gains to beneficiaries (UNCTAD 2002). The expected or potential outcome has often been cited as a justification for retaining the existing GSP programmes and preferential treatment agreements. Proponents of retention of the preferences focus on the erosion of the gains and opponents hold the strong view that preferential treatments associated with the preferences have limited marginal effects on export performance. The limited number of products covered, value limits, the few nations covered, and the small margins between some GSP rates and MFN rates remain are sources of divergent conclusions on the effectiveness of the GSP programmes. It is possible that both arguments for and against the retention of preferential trade agreement are valid explanations for the potential outcomes of lowering tariffs across the board. Notwithstanding, the implicit agreement that preferential trade agreements contribute to economic development might be mistaken in the same way. The thinking that preferential trade agreements contribute to development is part of the conventional wisdom about western-style economic development, but they might all be wrong.

Moreover, preference recipient states and producers of competing products in target markets have divergent arguments for and against preferences. Whereas recipient states consider the preferences as a way to increased market share for their products, domestic producers lobby for withdrawal because of the associated downward pressure on prices. The preference donor states are unlikely to give preferential treatment to products likely to cause significant negative effects on domestic competing industries.

Given such possibilities, the preference donor states consider the potential effects that the imports of products would have in the context of duty-free access.

3 THE AFRICAN GROWTH AND OPPORTUNITY ACT

Neumayer and Spess (2005) argue that international trade has now shifted towards developing countries signing Bilateral Investment Treaties (BIT) such as AGOA to improve socio-economic development through Foreign Direct Investment. And according to Elkins, Guzman and Simmons (2004), BITs have become 'the most important international legal mechanism for the encouragement and governance of FDI' and the improvement of socio-economic wellbeing. Theoretically, the market shares of African states' products into the U.S. can be explained using conventional demand theory. The quantities of products demanded from African countries are a sub-set of the total products imported into the U.S. from the world. U.S. consumers demand quantities of products to maximise their utilities subject to prevailing prices and budget constraints. Other relevant factors influencing demand include tastes and preferences, tariffs, and government policies among others (Armington 1969, Richardson 1971). U.S. consumers are assumed to be rational and have relevant information to allocate expenditure to imported products. Such pieces of information include but not limited to the price of the goods and substitutes, quality of the goods, taste and preferences, the source markets, and government policies such as AGOA. More importantly, U.S. consumers can quantify and rank their preferences and allocate their expenditures on the goods in view of relevant information. These factors are in line with the theoretical proposition (Armington 1969) that goods are differentiated according to their country of production. Table 1 shows the volume of trade between the U.S. and SSA prior to AGOA and within the considered factors determining the demand of products from different destinations.

Similarly, the changes in market shares can be explained regarding supply and demand side factors. According to the United State (U.S.) Congress, the formulation of AGOA was based on five key findings are: (1) the U.S. and SSA countries have a mutual interest in promoting stable economic growth in SSA; (2) SSA is rich in natural and human resources; (3) SSA is of economic and political significance to the U.S.; (4) trade represents a powerful tool for economic development; and (5) reduction of trade barriers will enhance SSA's commercial and political ties with the U.S. And for a SSA country to qualify the Act demands that such a country meet certain criteria. AGOA authorises the U.S. President to (1) designate a SSA country as 'eligible' if the President determines that the country meets specified eligibility requirements and (2) terminate a designation if the President elects that an eligible country is not making continual progress in meeting those requirements. Some of these criteria are: (a) established and making continual progress toward establishing a market-based economy, rule of law, elimination of barriers to U.S. trade and investment; (b) does not engage in activities that undermine U.S. national security or foreign policy interests; and (c) does not engage in gross violations of

internationally recognised human rights or provide support for acts of international terrorism and cooperates in international efforts to eliminate human rights violations and terrorists activities. In other would the U.S. monitors and evaluates SSA countries to determine which of them should remain eligible to AGOA.

AGOA's duty-free provisions cover about 6000 articles from countries of SSA including steel items, automotive components, handbags, gloves, footwear, iron, oil, petroleum, minerals, precious stones, textiles, apparel and a variety of food products (USTR 2015) from SSA countries. According to Schneidman and Lewis (2012) most of the tariff reduction under AGOA is for non-agricultural commodities such as oil, petroleum, minerals, precious stones, textiles, and apparel. Meanwhile, SSA countries' articles get to the U.S. market duty-free only when the product or manufacture of such a country is not import-sensitive in the context of imports from beneficiary SSA countries. For instance, duty-free applies to SSA countries' textile and apparel if (1) an effective visa system, domestic laws, and enforcement procedures to prevent unlawful importation to the U.S. exist; (2) enacted legislation to permit U.S. Customs Service verification teams to the country; (3) report promptly to the U.S. Custom Service's request on the country's total exports and imports; and (4) report timely to the U.S. Customs Service's request for document establishing the place of production, the number and identification of the types of production machinery used, number of workers employed in its production, and certification from the manufacturer and exporter of such articles.

4 RESULTS OF THE APPLICATIONS OF AGOA TO UNITED STATES–SUB-SAHARAN AFRICA'S TRADE

The United States Department of Commerce's International Trade Administration data shows that in 2014, U.S. total trade (exports and imports) with SSA total \$52.1 billion (see Table 2), a decrease of 18 percent compared to 2013. While U.S. exports to the world grew by 6 percent, its exports to SSA (mostly composed of machinery and aircraft) increased by 2.8 percent, reaching \$25.4 billion. In 2014, U.S. imports from SSA decreased by 32 percent, falling to \$26.7 billion. The decrease was largely due to 51 percent reduction U.S. imports of mineral fuel and oil from SSA. Total import from AGOA countries was \$14.2 billion, 47 percent less than the previous year, due to a 55 percent reduction in petroleum product imports. Petroleum products account for the largest portion of AGOA imports with a 69 percent share of overall AGOA imports. With fuel products excluded, AGOA imports – almost exclusively dominated by raw materials – were \$4.4 billion, reducing by 10 percent compared to 2013. AGOA imports of transportation equipment reduced by 34 percent while imports of energy products reduced by 55 percent.

Table 1: Sub-Saharan Africa's trade with U.S. 1960-1999, \$ million

<i>Year</i>	<i>Exports to the U.S.</i>	<i>Imports from the U.S.</i>	<i>Balance</i>	<i>Year</i>	<i>Exports to the U.S.</i>	<i>Imports from the U.S.</i>	<i>Balance</i>
1960	43.7	32.4	+11.3	1980	10,471.0	1,265.0	+9,206.0
1961	53.5	33.3	+20.2	1981	8,686.0	1,675.0	+7,011.0
1962	50.9	41.9	+9.0	1982	6,612.0	1,424.0	+5,188.0
1963	48.7	50.1	-1.4	1983	3,530.0	950.0	+2,580.0
1964	40.3	81.0	-40.7	1984	2,369.0	635.0	+1,734.0
1965	73.7	92.6	-18.9	1985	n/a.	n/a.	n/a.
1966	63.2	116.2	-53.0	1986	n/a.	n/a.	n/a.
1967	53.1	78.0	-24.9	1987	n/a.	n/a.	n/a.
1968	49.1	62.4	-13.3	1988	n/a.	n/a.	n/a.
1969	112.4	82.0	+30.4	1989	n/a.	n/a.	n/a.
1970	71.3	141.6	-70.3	1990	5,982.1	553.2	+5,428.9
1971	320.0	212.0	+108.0	1991	5,168	831.4	+4,336.6
1972	445.0	156.0	+289.0	1992	5,102.4	1,001.1	+4,101.3
1973	836.0	191.0	+645.0	1993	5,301.4	894.7	+4,406.7
1974	2,523.0	338.0	+2,185.0	1994	4,429.9	509	+3,920.9
1975	2,316.0	663.0	+1,653.0	1995	4,930.5	602.9	+4,327.6
1976	3,759.0	896.0	+2,863.0	1996	5,978.3	818.4	+5,159.9
1977	4,682.0	1,228.0	+3,454.0	1997	6,349.4	813	+5,536.4
1978	4,198.0	1,361.0	+2,837.0	1998	4,194	816.7	+3,377.3
1979	7,485.0	1,066.0	+6,419.0	1999	4,385.1	627.9	+3,757.2

Source: Direction of Trade (IMF).

However, imports of minerals and metals rose by 17 percent, imports of agricultural products rose by 5 percent, and imports of textiles and apparel rose by 9 percent. Up till 2013, the growth in U.S.–SSA trade was due to a significant increase of 31.9 percent in crude oil imports, accounting for 79.5 percent of total imports from SSA. The top five beneficiaries of the U.S. increased imports are Nigeria, Angola, South Africa, Chad and the Republic of Congo. On the other hand, of the top five African importers of U.S.' products, South Africa's import rose by 17.6 percent, Nigeria's import by 47.7 percent, Angola's import by 62.6 per cent, Benin Republic's import by 192.4 percent (due to large increase in the imports of non-crude oil and vehicles and parts) and Ghana's import by 46.1 percent. In Niall and Matthew's view (2011), AGOA had a positive impact on apparel exports from a handful of SSA countries. Outside the apparel sector, there is little or no evidence of AGOA induced gains. They also note that AGOA preferences did not cover all products and that tariffs on products excluded from AGOA, especially agricultural products, remain high and AGOA's broader economic impact could have been better if preferences were extended to all products. They conclude that exports from SSA to the U.S. rose substantially from 2000 with an increased share of the exports

utilising AGOA preferences and that at best a small share of these increased exports can be directly attributed to AGOA.

Table 2: Sub-Saharan Africa’s trade in goods with U.S. 2001-2020, \$ million

<i>Year</i>	<i>Exports to the U.S.</i>	<i>Imports from the U.S.</i>	<i>Balance</i>
2001	8,774.9	955.1	+7,819.8
2002	5,945.3	1,057.7	+4,887.6
2003	10,393.6	1,016.9	+9,376.7
2004	16,248.5	1,554.3	+14,694.2
2005	24,239.4	1,619.8	+22,619.6
2006	27,863.1	2,233.5	+25,629.3
2007	32,770.2	2,777.9	+29,992.3
2008	38,068.0	4,102.4	+33,965.6
2009	19,128.2	3,687.1	+15,441.1
2010	30,515.9	4,060.5	+26,455.4
2011	33,854.2	4,911.6	+28,942.5
2012	19,014.2	5,028.6	+13,985.6
2013	46,400.0	15,078.0	+31,322.0
2014	26,768.0	25,332.0	+1,436.0
2015	21,200.0	23,400.0	-2,200.0
2016	28,774.9	955.1	+7,819.8
2017	n.a	n.a	n.a
2018	24,000.0	26,800.0	-1,800.0
2019	21,900.0	23,500.0	-1,600.0
2020	n.a	n.a	n.a

Source: U.S. Census Bureau.

Shapouri and Trueblood (2003) note the increasing levels of SSA exports to the U.S. under AGOA between 2001 and 2002. The share of AGOA exports in total SSA exports to the U.S. which was 43 percent (\$7.6 billion) in 2001 rose to 60 percent (\$8.2 billion) in 2002, despite the fact that the agreement was then in its infancy. However, a deeper analysis of the gains reveals a trend that consistently re-emerges: AGOA's participating countries' exports were concentrated by country and product grouping. They were dominated by previously low-tariff petroleum products. White (2012) analyses SSA–U.S. trade data from 2012 with the objective of assessing the extent of exports originating from the two sides. White (2012) further disaggregated the data by looking at the level of exports originating with or without AGOA apparel preferences. He finds that by 2013 AGOA exports from SSA countries to the U.S. had risen to \$33.2 billion with 90 percent of this figure from petroleum exports. However, oil exports dropped in 2014 to \$10.8 billion, with 55 percent decline due to a reduction in U.S. mineral fuel and oil imports. Similarly, Seyoum (2014) uses Praise—Wiston Gravity Model to assess the extent of the contribution of AGOA to exports from eligible countries from 2001 to 2014.

Seyoum (2014) used two models to assess different aspects of AGOA. The first measures the general effect of AGOA on trade by testing the impact of AGOA on total U.S. imports (excluding oil) from AGOA eligible countries and the second model tests the impact of AGOA on trade by testing on apparel imports. The first model, according to Seyoum (2014), results in a negative but non-significant coefficient for AGOA, the implication being that AGOA eligibility is found to have no significant impact on non-oil trade for eligible countries. The effect of AGOA on apparel exports was also found not to be statistically different from zero, though with a positive co-efficient.

Frazier and Van Biesebrucek (2014), Fayissa and Tadesse (2014) found that AGOA has had a more positive impact. Frazer and Van Biesebrocek, however, found that AGOA has had a small, albeit positive, impact on SSA exports to the United States. Frazer and Van Biesebrocek (2014) employ a variation of the traditional gravity model using a triple difference estimation regression model to assess the impact of AGOA over the period 2001-2014. Frazer and Van Biesebrocek (2014) found that there was absolute export increased in the period attributed to the total increase in non-oil exports from SSA during the period. Nogue (2014) employs a different method than the other studies by using a dynamic panel trade model to assess the impact of AGOA on aggregate exports from SSA to the U.S. up to 2014. Nogue (2014) premised his analysis on the assumption that the opportunities and benefits for exports arising from a preferential access scheme such as AGOA have positive spill-over effects and thereby raise the overall exports of a given country. To measure this effect, the total AGOA exports and total AGOA apparel exports as additional endogenous variables in an amplified gravity equation aimed at understanding the impact AGOA has on total overall SSA exports to the U.S. (i.e. AGOA and non-AGOA exports). The result is that AGOA has a strong positive effect on aggregate SSA exports to the U.S.

According to the United States Department of Commerce (2014), the highly specialised trade between the U.S. and SSA is restricted to very few countries. Imports from five countries (Nigeria, South Africa, Angola, Gabon and Equatorial Guinea) comprise 86 percent of total United States' imports from Africa and all, but South Africa is overwhelmingly oil exporter. According to Oyejide (2010) data on the impact of AGOA on agricultural exports shows that AGOA prompted gains in agricultural exports are found to be not statistically different from zero but Copper (2012) feels that is not unconnected with the criticisms which AGOA faced, especially from anti-globalisation movements and U.S. interest groups. Copper (2012) argues that U.S. textile lobby groups and labour unions are primarily apprehensive of the resultant American massive jobs losses due to the removal of trade barriers on textile and apparels. Copper (2012) submits that notwithstanding the fear of job losses in the U.S., many have identified the benefits of AGOA. Lucke (2010) explains that Swaziland credits AGOA with the creation of more than twenty-eight thousand jobs and thus, the small states of Swaziland and Lesotho attribute AGOA to providing jobs. AGOA seems to redirect SSA trade from traditional

markets, mainly the European Union, towards the United States. It appears that is result was an original goal of AGOA reinforced with the negotiations for a U.S./Southern African Customs Union Free Trade Area (FTA).

Phelps, Stillwell and Wanjiru (2009), McCormick (2006), Lall (2005), Ikiara and Ndirangu (2003) country-case studies analysed the themes associated with AGOA's implementation while Frazer and Biesebroeck (2010), Tadesse and Fayissa (2008), Collier and Venables (2007) and Seyoum (2007) country-group studies analysed the effects associated with AGOA's implementation. These studies assess various questions relating to the implementation of the policy for which they provide analytical and empirical findings. With the hope to investigate the extent to which clothing manufacturing activities had been invigorated in Kenya following the introduction of AGOA Phelps, Stillwell and Wanjiru (2009) discuss analytical results from a survey of AGOA-related manufacturing firms in Kenya and report that their study covered 23 out of an estimate of 35 manufacturing firms in Kenya in the year 2004. They discuss the characteristics of the firms, their ownership and affiliations to foreign or parent companies, employment, markets, material inputs, and the operating environment in general. Considering these factors, the study concludes that the establishment of the firms has resulted in a considerable increase in employment opportunities. The authors report that the 23 firms covered by their survey involved a total of 26,642 employees and posit that such a level of employment could not have been possible without the AGOA initiative though they find that the firms were affiliated with foreign companies of Asian origin with 17 percent of them affiliated to parent companies in India, Taiwan and the United Arab Emirates, 13 percent to Sri Lanka and 4 percent to Hong Kong and Singapore. The authors report that most of the firms they surveyed revealed that their supplies targeted specific customers in the U.S., mostly large retail outlets. The findings on the materials sourced in Kenya show that 'textiles' and 'other materials' accounted for averages of 0.6 percent and 25.1 percent of total materials used respectively but also reveal that not much is gained regarding local domestic supplies of materials. Yet, the outcome is not surprising given the conditions spelt out in AGOA on the textile rules of origin leading to the conclusion that the sustainability of the manufacturing firms cannot be guaranteed in the absence or lapse of AGOA. Thus, capital flight and a reverse of the gains including loss of employment are potential long-term outcomes of phasing out the AGOA incentives.

Like the study by Phelps, Stillwell and Wanjiru (2009), Lall's (2005) study investigates the characteristics of Lesotho's textile manufacturing firms and reveals that the firms' ownership characteristics are similar to those emerging from the Kenyan textile firms. Lall (2005) reports that even though Lesotho is the leading African exporter of textiles to the U.S. yet textiles firms in the country have no strong domestic linkage and are faced with low productivity and poor skills. Furthermore, Lall (2005) finds that the firms have Asian-affiliation, notably to Taiwan, and source their textile materials from

those countries. The firms take advantage of relatively lower costs and provision in the AGOA agreement on sourcing such materials from third party states. The weak domestic linkages may be related to similar reasons as those for the Kenyan case as Lall (2005) reports that the average minimum wage in Lesotho's textile sector range between US\$ 60 to US\$ 75 per month and the experienced employees receive up to US\$ 250 per month.

Ikiara and Ndirangu (2004) focus on the issue of lack of domestic supply of textile materials to textile manufacturing firms. Providing evidence from Kenya Ikiara and Ndirangu (2004) analyse the potential effect of the 30th September 2004 end period set in the AGOA legislation for SSA states' sourcing textile materials from third party nations as inputs to their AGOA eligible articles. They also examine Kenya's local capacity in supplying the materials after 2004. The authors point out that their findings show that the country's capacity to supply high-quality cotton is lacking due to insufficient production. They conclude that the gains from AGOA are likely to dissipate with the phase out of the Multi-fibre Agreement (MFA) after 2004. Meanwhile, Edwards and Lawrence (2015) note that when MFA quotas were lifted Asian producers – China in particular – moved into the markets in which AGOA sub-Saharan African states had specialised. Ikiara and Ndirangu (2004) suggest that the phasing out of the MFA which essentially eliminates quotas on textiles exports into the developed nations' markets by WTO will negatively affect SSA states while insisting that the economic prospects of participating SSA states in post-AGOA period are bleak. This would be due to competition coming from producers such as China. The United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD) data shows the cotton yield averaged 410kg/ha during 1990-2000 period and 390kg/ha in 2001-2014 years for the African nations. The yields average output at cotton ginneries averages 40 percent and 33 percent respectively. These statistics show that cotton production could indeed have been on a downward trend during the last 14 years for the African nations. During the same years, cotton crop yields averaged 840kg/ha and 1,280kg/ha in China and 300kg/ha and 430kg/ha in India. The statistics indicate large increases in cotton yield in China and India during 2001-2014 years. Given that China and India are large developing member-nations of WTO previously facing quotas on textile exports, the phase-out of the MFA has boosted their textiles penetration into the U.S. and other previously protected markets.

McCormick (2010) discusses the implications of AGOA and argues that its provisions create inhibitive legislative difficulties for substantial trade expansion. McCormick (2010) presents an assessment of the trade stimulation effect of the policy that was envisaged to be realised through its implementation. Citing the large increase in investment by foreign firms in Lesotho after the passage of AGOA, McCormick (2010) argues that the policy facilitated the entry of foreign firms with no focus on the country's long-term objectives. In the case of Lesotho, McCormick (2010) notes that between the years 2000 and 2002 employment in the textile firms more than doubled from 20,000 to 45,000 however, the productivity and skill development in the sector is low. McCormick

(2010) argues that states strategically placed to reap the AGOA duty-free benefits may achieve that objective but not many of the nations that have been declared as eligible for the benefits with Benin as one such disadvantaged state McCormick (2010) however states that AGOA's provisions protect the interests of the U.S. producers since the fabric; yarn and thread are sourced from the U.S.

The limitations imposed by AGOA's rules of origin are trade inhibitive rather than trade facilitating. Yet, the benefits of the incremental coverage under AGOA, the extension of access to apparel and other products-hinged crucially on the rules of origin those SSA exporters have to meet. The rules vary across two categories of exports. The first is rules of origin for non-apparel exports. Under the GSP scheme, duty-free treatment is applied to any designated commodities that pass the requirements of the basic GSP origin and related rules. The GSP rules of origin have a key requirement of 35 percent value addition within the customs territory claiming preference. However, for non-apparel articles eligible for duty-free access under AGOA, the 35 percent value added content could also be met by counting production or materials from other beneficiary states or the United States. The rules of origin clauses are supplemented with supplementation requirements. For example, an importer claiming duty-free treatment must make and maintain (for five years from the date of entry) the records validating facts like proof of production, value addition, shipping papers, etc. The second is rules of origin for apparel exports. AGOA's provisions on rules of origin relating to apparel required essentially that the apparel is assembled in eligible SSA states and that the yarn and fabric be made either in the United States or African nations. However, apparel imports made with African fabrics and yarn are subject to a cap of 1.5 percent of overall U.S. imports, growing to 3.5 percent of overall imports over a 14-year.

There is a world of difference between the rules of origin under the Cotonou Agreement, which governs preferential access to the European Union, and AGOA. The Cotonou rule of origin is based on the concept of 'double transformation', i.e., if two of the processing stages (yarn into fabrics-weaving; and fabrics into apparel-assembly) is done in the beneficiary state, duty-free entry into the EU can be enjoyed. Under Cotonou therefore, the yarn can be sourced from anywhere in the world, whereas under AGOA the yarn must come from a beneficiary SSA state or the United States. Mattoo, Roy and Subramanian's study (2003) shows how the rules of origin requirements limit the scope of the duty-free preferences since the face of the Rules of Origin, the African exporters would choose to import materials from the cheapest sources that fulfill the Rule of Origin by calculating the 'incremental transport costs' of sourcing materials.

Frazer and Biesebroeck (2010) study which focused on AGOA implementation report wide-ranging empirical results. Frazer and Biesebroeck (2010) use 6-digit Harmonised System (HS) data on U.S. imports from 41 AGOA-eligible countries and 166 non-AGOA countries. Applying triple difference-in-differences estimation, Frazer and Biesebroeck (2010) conclude that AGOA implementation resulted in large increases

in U.S. imports of apparel, agricultural products and manufactured goods. The triple difference-in-differences specifications they note are ‘most restrictive’ since country product combinations are lumped in exclusive groups namely: eligible products from eligible AGOA states and non-AGOA states. Accordingly, with the parameter of interest, the triple difference-in-differences estimator is the coefficient of the triple interaction between the three dummies in the equation. Frazer and Biesebroeck (2010) point out that they do not lump together the effect of the intervention on textile and non-textiles. Frazer and Biesebroeck (2010) argue that textile products face different restrictions unlike non-textile products and therefore the magnitudes of the effect differ. To allow for such differences, Frazer and Biesebroeck (2010) estimate the effect on textiles by adding a second triple interaction term for textile products which represents country-specific eligibility for apparel products. Meanwhile, Silva and Tenreyro (2006) had earlier criticised the approach adopted by Frazer and Biesebroeck (2010) as an inappropriate way of handling zeroes in data because more bias is introduced in the process leading to biased estimates. In its place Silva and Tenreyro (2006) propose a strategy to circumvent such limitations which could be done by estimating the equation with the dependent variable in levels without log transformation using the Poisson Pseudo Maximum Likelihood Estimator (PPML). They argue that such a solution applies to a wide range of applications involving type transformation.

The treatment-control literature highlights other difficulties in evaluating treatment effects involving the ‘treatment’ and ‘control’ groups which have not been addressed in AGOA impact evaluation. These include endogeneity, and selection bias. Furthermore, it has been shown that estimated treatment effects can be misleading (Wooldridge, 2005) if the issues raised are inadequately addressed. According to Bertrand, Duflo and Mullainathan (2004) the strict homogeneity of the ‘treatment dummy’ is a necessary condition for consistent estimation of the treatment effect. For instance, Tadesse and Fayissa (2008:993) explain in a footnote that their marginal effect estimate of U.S. imports of apparel remained unaffected by dropping South Africa from their sample. However, it is unlikely that their estimates will remain the same if for instance a sufficiently similar control group is used to address the un-attended selection bias, endogeneity issue due to measurement error arising from the use of nominal rather than real changes, and omitted variable due to correlated of U.S. import outcomes. These issues have not been addressed in the literature examining the impact of the AGOA intervention.

Seyoum (2007) reports contradictory findings on AGOA effect from monthly time series data analysis of U.S. imports from 36 AGOA eligible states during 1997-2004 years. Seyoum (2007) uses Wilcoxon signed rank and time series regression analysis using autoregressive integrated moving average (ARIMA) model. Contrary to the findings by Collier and Venables, Frazer and Biesebroeck, and Tadesse and Fayissa, Seyoum finds significant effects only for Lesotho among the 10 top exporters to the U.S.

namely: Angola, Congo (DRC), Congo (ROC), Gabon, Kenya, Lesotho, Madagascar, Mauritius, Nigeria, and South Africa. Seyoum (2007) concludes that the policy had positive marginal effects on the countries' exports except for U.S. imports of textiles from Lesotho. Seyoum (2007) observed that one-half of the states (Angola, Congo (DRC), Congo (ROC), Gabon and Nigeria) are predominantly oil-exporters and the other half (Kenya, Lesotho, Madagascar, Mauritius, and South Africa) are textiles-plus other products exporters. Therefore, Seyoum's insignificant results relate to U.S. imports of oil from the five oil-exporting countries significant for Lesotho among the remaining five states. The evolution of U.S. import pattern from the AGOA beneficiary countries seems to be characterised by sharp increases and decreases such as that which occurred in 2014. The pattern of U.S. imports from SSA countries from 2014 is worrisome which signals potential crumbling of SSA textile exports into the U.S. This shows that even with 'estimated positive significant increase of U.S. imports', further investigation is required to unearth the trickle down of such effects.

6 CONCLUSIONS

This paper established AGOA in the league of preferential trade programmes. It examines AGOA's potential to facilitate U.S.–SSA trade, looks at the provisions, the challenges, as well as the products covered by the Act. The empirical analysis of AGOA's implementation focused on the measurement of the impact of generalised exports from SSA to U.S. There is a paucity of convincing empirical data to see if AGOA has translated into improved trade outcomes among the participants thus helping to sustain the divergent views on the effectiveness of preferential trade programmes. More data is needed to show whether the shift of U.S.–SSA's economic relations from their initial guiding principles towards the signing of Preferential Trade Agreement (PTA) are steps in the right redirection. However, among others, things it is clear that the limited number of beneficiaries and selected number of products are issues of concern which limit the scope of benefits of AGOA to SSA countries.

One major reason why scholarship has been unable to make sense of the convoluted challenges bedeviling U.S.–SSA's trade relations is that it has not paid enough attention to germane issues. Issues like the impact of the evolution of synthetic materials as alternatives to the products covered by AGOA, the impacts of AGOA on industries and businesses in SSA and whether or not U.S.–SSA's trade relations improved as envisaged in AGOA. It is the interest of the U.S. to preserve the existing relations with SSA under the centre-periphery world capitalist system of inequality. Hence, U.S. 'aid and technical assistance' and 'preferential trade agreement' packages simply reflect the interest of preserving the status quo. That is why the structures and processes of dominance-dependence relationship between the U.S. and SSA adversely affect the impact of AGOA on U.S.–SSA's economic relations. With that, the following conditions subsist:

- SSA has a high level of economic interaction with the U.S.;
- That interaction is of significant importance to the economy of SSA;
- SSA is susceptible to the influence of events and actors in the U.S.

The U.S., on the other hand, does not have a high level of qualitatively important economic interaction with SSA and is not influenced by events and actors in SSA. Thus, SSA's dependence on the U.S. within the world capitalist system dovetails a highly unequal interaction and sensitivity in a relationship in which the U.S. systematically maintain dominance. The importance of the foregoing is that there exists a direct correlation between AGOA's provisions and the structure of economic relations between the U.S. and SSA. Thus, AGOA not only operate to cement U.S.–SSA's trade relations but also to justify SSA's dependent position vis-à-vis the U.S. The clear evidence for this could be found in the fact that some of AGOA's eligibility requirements persuade SSA to accept American economic over-lordship as beneficial. The acceptance of the persuasion has the effect of ensuring that SSA countries are unable to break-loose from the stranglehold of economic backwardness which could enable them to trade with ex-African economic powerhouses on equal terms. For as long as that is the case preferential treatment will always be needed by the countries of SSA.

REFERENCES:

1. AMITI, M. – ROMALIS, J. (2007): Will the Doha Round lead to Preference Erosion? In: *IMF Staff Papers*, 2007, 54, pp. 338-384.
2. ARMINGTON, P.S. (1969): A Theory of Demand for Products Distinguished by Place of Production. In: *International Monetary Fund Staff Papers*, 1969, 16, pp. 159-176.
3. ASOBIE, H.A. (2010): Nigeria's Foreign Policy, 1960-2010: An Overview. In: *Beyond 50 Years of Nigeria's Foreign Policy*. Ozita Eze (ed.). Lagos: Nigeria Institute of International Affairs, 2010.
4. BAIER, S.L. – BERGSTRAND, J.H. (2009): Estimating the Effects of Free Trade Agreements on International Trade Flows Using Matching Econometrics. In: *Journal of International Economics*, 2009, 77, pp. 63-76.
5. BALDWIN, R.E. – MURRAY, T. (1977): MFN Tariff Reductions and Developing Country Trade Benefits under GSP. In: *Economic Journal*, 1977, 87, pp. 30-46.
6. BERTRAND, M. et al. (2004): How Much Should we Trust Differences-in-Differences Estimates? In: *The Quarterly Journal of Economics*, 2004, 119, pp. 249-276.
7. BHATTACHARYYA, S. (2009): Root Causes of African Underdevelopment. In: *Journal of African Economies*, 2009, 18, 5, pp. 745-780.

8. COLLIER, P. – VENABLES, J.A (2007): Rethinking Trade Preferences: How Africa Can Diversify its Exports. In: *The World Economy*, 30, 8, pp. 1326–1345.
9. Congress Research Service (2014): U.S. Senate Foreign Relations Committee. [Online.] In: *Embracing Africa's Economic Potential: Recommendations for Strengthening Trade Relationships Between the United States and Sub-Saharan Africa* 3-4, 2014. [Cited 06.06.2015.] Available online: <<http://www.coons.senate.gov/embracing-africas-economic-potential/>>.
10. COPPER, H. (2002): Fruit of the Loom: Can Africa Nations Use Duty-free Deal to Revamp Economy? In: *Wall Street Journal*, 2002.
11. EDWARDS, L. – LAWRENCE, R. (2015): *AGOA rules: the intended and unintended development consequences of Special Fabric Provisions*. Draft Paper prepared for the meeting of NBER, Accra, Ghana, January 2015.
12. ELKINS, Z. et al. (2004): *Competing for Capital: The diffusion of Bilateral Investment Treaties 1960-2000*, working paper, University of Illinois, University of California at Berkeley and Harvard University.
13. FRANCOIS, J. et al. (2006): Preference Erosion and Multilateral Trade Liberalization. In: *World Bank Economic Review*, 2006, 20, 2, pp. 197-216.
14. FRAZER, G. – BIESEBROECK, J. V. (2010): Trade Growth under the Africa Growth and Opportunity Act. In: *The Review of Economics and Statistics*, 2010, 92, 1, pp. 128–144.
15. IKIARA, M.M. – NDIRANGU, L.K. (2004): 'Prospects of Kenya's Clothing Exports under AGOA after 2004', KIPPRA Discussion Paper no. 24.
16. International Monetary Fund (2014): *Regional Economic Outlook: Sub-Sahara Africa Back to High Growth?* Washington, D.C.
17. LALL, S. (2005): FDI, AGOA and Manufactured exports by a Landlocked, Least Developed Economy: Lesotho. In: *Journal of Development Studies*, 41, 6, pp. 998-1022.
18. LUCKE, K. (2010): *The costs and benefits of duty-free, quota-free market access for poor countries: who and what matters*. Centre for Global Development, CGD Working Paper 206, 2010.
19. MATTOO, A. et al. (2001): Unrestricted market Access for Sub Saharan Africa: How much is it worth and who pays? [Online.] In: *World Bank*, 2001. [Cited 15.02.2022.] Available online: <<http://elibrary.worldbank.org/content/workingpaper/10.1596/1813-9450-2595>>.
20. MATTOO, A. et al. (2003): The Africa Growth and Opportunity Act and its Rules of Origin: Generosity Undermined? In: *The World Economy*, 2003, 26, pp. 829–851.

21. MCCORMICK, R. (2010): 'The African Growth and Opportunity Act: The Perils of Pursuing African Development Through U.S. Trade Law. In: *Texas International Law Journal*, 2010, 41, pp. 339-384.
22. NEUMAYER, E. – SPESS, L. (2005): Do bilateral investment treaties increase Foreign Direct Investment in developing countries? In: *World Development*, 2005, 33, 10, pp. 1567-1585.
23. NIALL, C. – MATTHEW, S. (2011): *The effectiveness of African Growth and opportunity Act (AGOA) in Increasing Trade from Least Developed Countries: A Systematic Review*, London: EPPI-Centre, Social Science Research Unit, Institute of Education, University of London.
24. NOUVE, K. (2014): Estimating the Effects of AGOA on Africa Export using a Dynamic panel Analysis. [Online.] In: *Social Science Research Network*, 2014. [Cited 15.03.2022.] Available online: <<http://ssrn.com/abstract=1026204> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1026204>>.
25. NWOKE, C. (2007): Origin and Dimensions of Nigeria's External Debt. In: *Nigeria's External Debt Crisis: Its Management*, Lagos: Malthouse Press and Nigeria Institute of International Affairs.
26. OCHE, O. (2010): Prospects for Enhanced Regional Integration in the ECOWAS Region. In: *Beyond 50 Years of Nigeria's Foreign Policy*, Lagos, Nigeria Institute of International Affairs.
27. Organisation for Economic Cooperation and Development (2012): Africa. In: *Paris: OECD*, 2012. [Cited 15.03.2022.] Available online: <<http://www.oecd.org/tad/envtrade/ExecutiveSummaryIllegalTradeEnvSensitiveGoods.pdf>>.
28. OYEJIDE, T.A. (2010): World Trade Order and Agricultural Transformation in Africa. In: *Journal of African Economies*, 2010, 19, pp. 1140-1159.
29. OZDEN, C. – SHARMA, G. (2006): Price Effects of Preferential Market Access: Caribbean Basin Initiative and the Apparel Sector. In: *The World Bank Economic Review*, 2006, 20, 2, pp. 241-259.
30. PHELPS, N.A., STILLWELL, J.C.H., and WANJIRU, R., (2009): Broken Chain? AGOA and Foreign Direct Investment in Kenyan Clothing Industry. In: *World Development*, 2009, 37, No. 2, pp. 314-325.
31. RICHARDSON, J.D. (1971): Constant Market Shares Analysis of Export Growth. In: *Journal of International Economics*, 1971, 1, pp. 227-239.
32. SEYOUM, B. (2007): Export Performance of Developing Countries under the Africa Growth and Opportunity Act: Experience from US Trade with Sub-Saharan Africa, In: *Journal of Economic Studies*, 2007, 34, 6, pp. 515-553.
33. SHAPOURI, S. – TRUEBLOOD, M. (2003): The African Growth and Opportunity Act (AGOA). Does it really present opportunities? *International*

- conference, Agricultural policy reform and WTO: Where are we heading. Capri (Italy) June 23-26, 2003.
34. SCHNEIDMAN, W. – LEWIS, Z.A. (2012): *The African Growth and Opportunity Act: Looking Back, Looking Forward* 4. [Online.] In: *Africa Growth Initiative, The Brookings Institution*, 2012. . [Cited 16.03.2022.] Available online:
<http://www.brookings.edu/~media/research/files/reports/2012/6/agoa/agoa_full_report.pdf>.
 35. SILVA, J.M.C.S. – TENREYRO, S. (2006): The Log of Gravity. In: *The Review of Economics and Statistics*, 2006, 88, No.4, pp. 641-658.
 36. TADESSE, B. – FAYISSA, B. (2008): The Impact of AGOA (AGOA) on US Imports from Sub-Saharan Africa (SSA). In: *Journal of International Development*, 2008, 20, pp. 920-941.
 37. THOMPSON, C.B. (2004): US Trade with Africa: Africa Growth and Opportunity? In: *Review of African Political Economy*, 2004, 101, pp. 457-474.
 38. U.S. DEPARTMENT OF STATE (2014): *International Trade Administration: U.S. African trade profile*, Washington D.C.
 39. UNCTAD (2002): *'The Least Developed Countries Report 2002: Escaping the Poverty Trap'*, New York: Oxford University Press.
 40. UNCTAD (2003): *The African Growth and Opportunity Act: A Preliminary Assessment*, New York: Oxford University Press.
 41. WHITE, F. (2012): The impact of US government Africa Growth and Opportunity Act (AGOA) in the Continent. In: *Journal of African Economies*, 2012, 8, 5, pp. 89-106.
 42. WORLD BANK (2013). *Doing Business 2013*. [Online.] In: *World Bank*, 2013. [Cited 16.03.2022.] <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/11857/DB13_Full%20report.pdf>.

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

SLOVAK JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava

2022, Volume XX., Issue 4, Pages 346 – 372

DOI: <https://doi.org/10.53465/SJIR.1339-2751.2022.4.346-372>

ISSN 1336-1562 (print), ISSN 1339-2751 (online)

Submitted: 15. 12. 2021 | Accepted: 21. 10. 2022 | Published 15. 12. 2022

MEDZINÁRODNÉ ZMLUVY AKO PRAMEŇ MEDZINÁRODNÉHO PRÁVA – VYBRANÉ OTÁZKY

INTERNATIONAL TREATIES AS A SOURCE OF INTERNATIONAL LAW – SELECTED ISSUES

*Martin Winkler*¹

V predkladanom článku sa venujeme otázkam týkajúcim sa jedného z najvýznamnejších, ak nie najvýznamnejšieho prameňa medzinárodného práva verejného, ktorým sú medzinárodné zmluvy. Cieľom tohto článku je charakterizovať tento prameň medzinárodného práva prostredníctvom identifikácie jeho definičných znakov a popisu jeho podstatných atribútov (spôsoby vzniku a zániku), ako aj vyabstrahovať z platnej medzinárodnoprávnej úpravy a analýzy identifikovaných vlastností medzinárodných zmlúv základné zásady, ktoré sa na tento právny inštitút vzťahujú. Pokiaľ nám je známe, uvedené zásady ešte neboli v odbornej ani vedeckej literatúre takýmto spôsobom spracované, v čom vidíme hlavný prínos tohto článku. Článok je doplnený analýzou, ktorej cieľom je preskúmať právnu povahu, vznik a prípadný zánik jedného z najviac pertraktovaných medzinárodných dokumentov v súčasnosti – tzv. Budapeštianskeho memoranda podpísaného v roku 1994 Ukrajinou, Ruskom, Spojenými štátmi americkými a Veľkou Britániou.

Kľúčové slová: medzinárodná zmluva, podpis medzinárodnej zmluvy, ratifikácia, členenie medzinárodných zmlúv, zásady medzinárodného zmluvného práva

This paper address issues related to one of the most important, if not the most important, source of public international law, which is international treaties. The aim of this article is to characterize this source of international law by identifying its defining features and describing its essential attributes (modes of origination and extinction), as well as to abstract from current international law and the analysis of the identified characteristics of international treaties the basic principles that apply to this legal institute. To the best of our knowledge, these principles have not yet been treated in this way in the professional and

¹ JUDr. Ing. Martin Winkler, PhD., Katedra obchodného práva, Obchodná fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava 5, e-mail: martin.winkler@euba.sk

scientific literature, which is where we see the main contribution of this article. The article is accompanied by an analysis that aims to examine the legal nature, origination and possible extinction of one of the most debated international documents today – the so-called Budapest Memorandum signed in 1994 by Ukraine, Russia, the United States of America and the United Kingdom.

Key words: international treaty, signature of an international treaty, ratification, division of international treaties, principles of international treaty law

JEL: F53, K33

1 ÚVOD

Medzinárodné právo verejné (nazývané aj len medzinárodné právo) ako jedno z právnych odvetví je definované ako súbor právnych noriem, ktoré upravujú vzťahy medzi štátmi, ako aj inými subjektami medzinárodného práva (Klučka 2017, s. 46; Mráz 2003, s. 15). Právne normy, ktoré tvoria obsah medzinárodného práva verejného, nazývame pravidlami medzinárodného práva (Malenovský 2004, s. 194). Na druhej strane pramene medzinárodného práva (vo formálnom zmysle) predstavujú formu, v ktorej sú obsiahnuté tieto právne normy (pravidlá) medzinárodného práva. Za smerodajný pri výpočte prameňov medzinárodného práva je považovaný čl. 38 Štatútu Medzinárodného súdneho dvora, ktorý je súčasťou Charty Spojených národov.² Tento článok ustanovuje, čo bude Medzinárodný súdny dvor ako najvyššia súdna autorita v medzinárodných vzťahoch a súčasť systému orgánov OSN pri rozhodovaní sporov brať ako podklad rozhodovania. Sú to:

- a) medzinárodné zmluvy,
- b) medzinárodná obyčaj,
- c) všeobecné právne zásady uznané civilizovanými národmi,
- d) súdne rozhodnutia,
- e) náuka medzinárodného práva,
- f) princíp prirodzenej spravodlivosti (ako podklad pre rozhodnutie Medzinárodného súdneho dvora môže slúžiť len vtedy, ak sa na tom sporové strany dohodnú).

Okrem toho sa za pramene medzinárodného práva považujú aj (Klučka, 2017; Mráz, 2003):

- g) rozhodnutia medzinárodných orgánov a organizácií,
- h) jednostranné akty štátov,
- i) za určitých okolností tiež vnútroštátne zákony.

² Podpísaná 26. 6. 1945 v San Franciscu. V ČSR vyšla ako vyhláška ministra zahraničných vecí ČSR č. 30/1947 Zb.

Za základné pramene medzinárodného práva sú považované tie, prostredníctvom ktorých sa tvoria nové pravidlá medzinárodného práva. Z uvedených sem zaraďujeme pramene pod písmenami a), b) a h). Prostredníctvom pomocných prameňov medzinárodného práva sa nevytvárajú pre subjekty medzinárodného práva nové záväzky; na druhej strane ich význam spočíva v tom, že slúžia na lepšie poznanie platných pravidiel a súčasne môžu byť významným podnetom na tvorbu nových pravidiel medzinárodného práva (Klučka 2017, s. 103-104). Do tejto skupiny zaraďujeme pramene pod písmenami c) až g) a písmenom i).

Z hľadiska formy rozlišujeme písané a nepísané pramene medzinárodného práva. Písanými prameňmi medzinárodného práva sú pramene vyjadrené v písomnej forme, preto zvyčajne ani nie je pochybnosť o medzinárodnoprávnom pravidle, ktoré je v konkrétnom prameni obsiahnuté. Medzi písané pramene zaraďujeme pramene uvedené pod písmenami a), d), e), g) až i). Nepísané pramene medzinárodného práva [písmená b), c) a f)] nie sú písomne zachytené, a preto pravidlá, ktoré obsahujú, nemusia byť vždy jednoznačné a zvyčajne je ich existencia alebo neexistencia potvrdená rozhodnutím Medzinárodného súdneho dvora alebo iného súdneho orgánu.

Základným a písaným prameňom medzinárodného práva sú medzinárodné zmluvy, ktoré sú zároveň aj prevládajúcim prameňom medzinárodného práva (Hollis 2005, s. 1). Tento článok je venovaný primárne im. V tomto článku identifikujeme základné charakteristické znaky medzinárodných zmlúv a venujeme sa ich podstatným aspektom ako je ich vznik a zánik. Cieľom tohto článku je na základe analýzy platnej medzinárodnoprávnej úpravy zadefinovať podstatné zásady, ktoré sa vzťahujú na medzinárodné zmluvné právo ako súčasť osobitnej časti medzinárodného práva verejného. Na tento účel používame vedecké metódy analýzy, syntézy, komparácie (napr. platného Viedenského dohovoru o zmluvnom práve s Viedenským dohovorom o zmluvách medzi štátmi a medzinárodnými organizáciami alebo medzi medzinárodnými organizáciami navzájom, ktorý zatiaľ nenadobudol platnosť, ako aj rôznych prístupov vnútroštátnych právnych poriadkov k zapojeniu štátnych orgánov do procesu vzniku medzinárodnej zmluvy), indukcie a abstrakcie.

2 POJEM MEDZINÁRODNEJ ZMLUVY

Spočiatku bola najvýznamnejším prameňom medzinárodného práva medzinárodná obyčaj, ale od 19. storočia prudko rástol význam medzinárodných zmlúv, až sa stali najvýznamnejším prameňom. Záväznosť medzinárodnej zmluvy sa organicky vyvinula z medzinárodnej občejae, a to konkrétne z nepísaného pravidla občeajového práva *pacta sunt servanda* (Malenovský 2004, s. 154). Aj pôvodná a dodnes akceptovaná definícia medzinárodnej zmluvy pochádza z medzinárodného občeajového práva. Medzinárodná zmluva je chápaná ako dohoda dvoch alebo viacerých subjektov medzinárodného práva, ktorá má z vôle týchto subjektov

medzinárodnoprávne účinky a riadi sa medzinárodným právom (Malenovský 2004, s. 154).

Na medzinárodnú zmluvu nie sú vo všeobecnosti kladené žiadne formálne požiadavky. Najčastejšie býva uzavretá v písomnej forme, čo je najpraktickejšie riešenie, pretože strany medzinárodnej zmluvy môžu v takom prípade bez problémov určiť (a následne tiež zistiť) jej obsah, čo prispieva k ich právnej istote. Existujú však aj medzinárodné zmluvy uzavreté ústne alebo dokonca tzv. tacitné dohody, pri ktorých je vôľa strán prejavovaná mlčky, len konkludentným činom. Medzinárodný súdny dvor uznal za medzinárodnú zmluvu aj tlačové komuniké, ktoré vzišlo z rokovaní predsedov vlád Grécka a Turecka [Judgement of 19 December 1978 – Aegean Sea Continental Shelf Case, s. 39-45)]. Taktiež nezáleží na tom, aký nesie medzinárodná zmluva názov; medzinárodnými zmluvami sú rovnako Charta Spojených národov, Štatút Medzinárodného súdneho dvora, Všeobecná dohoda o clách a obchode, Zmluva o zamedzení dvojitého zdanenia medzi Českou a Slovenskou republikou, ako aj Viedenský dohovor o zmluvách o medzinárodnej kúpe tovaru.

Na to, aby konkrétna dohoda bola považovaná za medzinárodnú zmluvu, musí spĺňať tieto znaky v zmysle skôr uvedenej definície:

- a) medzinárodná zmluva predstavuje vždy dohodu, t. j. súhlasný prejav vôle jej strán,
- b) medzinárodnú zmluvu vždy uzatvárajú dva alebo viaceré subjekty medzinárodného práva,
- c) vôľa strán smeruje k tomu, aby mala uzavretá zmluva medzinárodnoprávne účinky,
- d) medzinárodná zmluva sa vždy riadi medzinárodným právom.

Ad a): Súhlasný prejav vôle strán znamená, že strany medzinárodnej zmluvy museli dosiahnuť konsenzus na jej znení. Nie je pritom rozhodujúce, či ho prejavili súčasne (napr. spoločným podpisom na písomnom vyhotovení medzinárodnej zmluvy) alebo postupne (napr. návrhom medzinárodnej zmluvy a jeho neskoršou akceptáciou), v písomnej alebo ústnej forme, výslovne alebo mlčky. Dôležité je, aby prejav vôle zmluvných strán bol zhodný a smeroval k rovnakému výsledku.

V súvislosti s tým je však potrebné upozorniť na to, že viacstupňový spôsob vyjadrenia súhlasu s medzinárodnou zmluvou síce nevyklučuje pripodobnenie postupu pri jej uzatváraní k bežnému súkromnoprávnemu kontraktačnému procesu, ale vo väčšine prípadov vylučuje jeho právotvorný následok, keďže k súhlasnému prejavu vôle strán, teda aj vzniku súkromnoprávnej zmluvy dôjde už doručením akceptácie návrhu zmluvy navrhovateľovi (porov. čl. 18 ods. 2 Dohovoru OSN o zmluvách o medzinárodnej kúpe tovaru, § 43c ods. 2 Občianskeho zákonníka), zatiaľ čo

medzinárodná zmluva pre svoj vznik štandardne vyžaduje výmenu ratifikačných listín alebo doručenie tzv. cirkulárnej nóty (pozri ďalej).

Ad b): Medzinárodnú zmluvu môžu uzavrieť len subjekty, ktoré medzinárodné právo reguluje. Ide hlavne o suverénne štáty. Okrem toho sú subjektom medzinárodného práva aj vládne medzinárodné organizácie a niektoré iné, špecifické subjekty (napr. Medzinárodný výbor Červeného kríža, Svätá Stolica, Zvrchovaný rád maltézskeho rytierov a iné). Medzinárodnou zmluvou preto nie je a ani nemôže byť napríklad dohoda medzi podnikateľmi z rôznych štátov, medzi štátom na jednej strane a podnikateľom na druhej strane (tzv. diagonálna zmluva) (Balaš – Pauknerová 1991, s. 884; Růžička 1998, s. 32) alebo dvoma štátnikmi, ktorí konajú ako fyzické osoby a nie ako reprezentanti svojich štátov (tzv. *gentlemen's agreements* – gentlemanké dohody) (Klabbers 1996, s. 16-17) alebo dohoda medzi územnými celkami v rámci regionálnej spolupráce, pretože ani pri jednej z týchto dohôd nie je splnená podmienka, že ju uzavreli dva alebo viaceré subjekty medzinárodného práva, ale aspoň jedna zo strán bola subjektom podliehajúcim vnútroštátnemu poriadku.

Aj prípady, keď zmluvu uzatvorili iné subjekty medzinárodného práva než štáty môže niekedy viesť k rôznym pochybnostiam. Klabbers (1996, s. 9) si napr. kladie otázku, či dohoda medzi štátom a medzinárodnou organizáciou vytvára medzinárodnú zmluvu medzi štátom a touto medzinárodnou organizáciou alebo medzi štátom a členskými štátmi tejto organizácie alebo či v niektorých prípadoch nemôže mať povahu rozhodnutia samotnej medzinárodnej organizácie. Ešte väčšie pochybnosti vznikajú v prípade uzatvárania zmlúv medzi štátmi a povstaleckými organizáciami (napr. Dohody z Evianu uzatvorené 19. 3. 1962 medzi Francúzskom a Národnooslobodzovacím frontom Alžírsk, ³ z novších napr. Dohoda o nastolení mieru v Afganistane uzavretá 29. 2. 2020 medzi USA a Talibanom⁴). Ako uvádza Čepelka (1999, s. 12), povstania sú totiž prechodným javom, ktoré nie sú cieľom, ale prostriedkom na dosiahnutie konečného mocenského cieľa, a to medzinárodnoprávnej subjektivity.

Ad c): Účelom medzinárodnej zmluvy je vždy získanie medzinárodných účinkov. To je rozdiel medzi ňou a už skôr spomínanými gentlemankými dohodami, ale napr. aj memorandami o porozumení (*memoranda of understanding*), ktoré vytvárajú len politické, nie medzinárodnoprávne záväzky (Aust 2013, s. 28). Ako však ukazuje Zimmermann (2021), napriek tomu môžu mať nepriame právne účinky ako napr.:

³ *Accords d'Évian entre le Gouvernement français et le FLN algérien – Accord de cessez-le-feu en Algérie, Déclarations gouvernementales du 19 mars 1962 relatives à l'Algérie.*

⁴ *Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan which is not recognized by the United States as a state and is known as the Taliban and the United States of America.*

- môžu byť prípravnými aktami pre právne záväzné nástroje (napr. môžu stanoviť podmienky, ktoré budú štáty ochotné v budúcnosti akceptovať ako súčasť medzinárodnej zmluvy),
- môžu byť predpokladom toho, aby iný akt vyvolal právne účinky podľa medzinárodného práva (napr. pôvodne politické dohody otvoria cestu pre prijatie záväzného rozhodnutia medzinárodnej organizácie alebo uzatvorenie medzinárodnej zmluvy),
- môžu obsahovať interpretačné pravidlá pre výklad obsahu právne záväzných nástrojov (napr. všeobecný text medzinárodnej zmluvy sa podrobne špecifikuje vo forme viacerých memorand o porozumení).

Ad d): Medzinárodná zmluva je nielen prameňom medzinárodného práva, ale medzinárodnému právu aj sama podlieha. Za medzinárodné zmluvy sa preto nepovažujú dohody uzatvárané medzi subjektami medzinárodného práva, ktoré majú byť záväzné, dokonca vytvárajú aj medzinárodnoprávne účinky, avšak neriadia sa medzinárodným právom. Ako príklad možno uviesť zmluvu uzatvorenú medzi dvoma štátmi o prenájme budovy veľvyslanectva, ktorej medzinárodnoprávny účinkom je vytvorenie tzv. podmieneného štátneho územia (Azud 2003, s. 237). Takáto nájomná zmluva sa z dôvodu svojej právnej povahy neriadi medzinárodným právom, ale podlieha vnútroštátnemu právnemu poriadku, zvyčajne toho štátu, kde sa nehnuteľnosť nachádza.

V rámci medzinárodných zmlúv má osobitné postavenie Charta Spojených národov. Podľa jej čl. 103 v prípade rozporu medzi záväzkami členov OSN z Charty a záväzkov z iných dohôd majú prednosť záväzky z Charty. Význam tohto ustanovenia vystupuje do popredia najmä vtedy, ak uvážime, že členmi OSN, teda aj zmluvnými stranami jej Charty, sú prakticky všetky významnejšie štáty sveta.

3 PRÁVNA ÚPRAVA MEDZINÁRODNÝCH ZMLÚV

Hlavným prameňom medzinárodného zmluvného práva je Viedenský dohovor o zmluvnom práve (*Vienna Convention on the Law of Treaties*) (ďalej aj „VDZP“) podpísaný v roku 1969 vo Viedni.⁵ Týmto dohovorom je viazaná ako nástupnícky štát po bývalom Československu aj Slovenská republika.

VDZP sa však nevzťahuje na všetky medzinárodné zmluvy. Upravuje len medzinárodné zmluvy, ktoré boli uzatvorené medzi štátmi a z nich iba tie, ktoré sú uzavreté v písomnej forme [čl. 1 a čl. 2 bod 1. písm. a)].

Okrem VDZP bol v roku 1986 podpísaný Viedenský dohovor o zmluvách medzi štátmi a medzinárodnými organizáciami alebo medzi medzinárodnými organizáciami navzájom (*Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations*) (ďalej aj „VDZMO“). Tento

⁵ V ČSSR bol publikovaný ako vyhláška ministra zahraničných vecí č. 15/1988 Zb.

dohovor ratifikovala aj Slovenská republika (28. mája 1993), dodnes však nenadobudol platnosť. Uvedený dohovor sa vzťahuje na medzinárodné zmluvy, ktoré v písomnej forme uzatvárajú štáty s medzinárodnými organizáciami alebo medzinárodné organizácie navzájom, pritom sa nevzťahuje na tie zmluvy, ktorých zmluvnou stranou sú aj iné subjekty medzinárodného práva (čl. 3). Uvedený dohovor sa vzťahuje na úpravu takmer rovnakých otázok ako Viedenský dohovor o zmluvnom práve, zohľadňuje však špecifiká medzinárodných organizácií. Podrobnejšie k okolnostiam podpisu VDZMO a jeho stručnému obsahu pozri napr. články Trevesa (1987) alebo Zemaneka (2009).

Keďže však Viedenský dohovor o zmluvách medzi štátmi a medzinárodnými organizáciami alebo medzi medzinárodnými organizáciami navzájom nenadobudol stále platnosť, budú sa medzinárodné zmluvy uzatvorené medzinárodnými organizáciami, ale aj inými subjektami medzinárodného práva riadiť medzinárodnou obyczajou.

Slovenská republika je tiež zmluvnou stranou Viedenského dohovoru o sukcesii štátov vo vzťahu k zmluvám (*Vienna Convention on Succession of States in respect of Treaties*) podpísaného roku 1978 vo Viedni.⁶ Tento dohovor upravuje sukcesiu štátov, t. j. nahradenie jedného štátu iným štátom v zodpovednosti za medzinárodné územné vzťahy, a to vo vzťahu k medzinárodným zmluvám, ktoré sú uzatvorené v písomnej forme medzi štátmi [čl. 2 ods. 1 písm. a) a b)], vrátane medzinárodných zmlúv, ktoré sú zakladajúcim dokumentom medzinárodnej organizácie alebo prijatým v jej rámci (čl. 4). Iné medzinárodné zmluvy tento dohovor nepokrýva.

4 VZNIK MEDZINÁRODNÝCH ZMLÚV

Vo všeobecnosti platí, že viaceré zásady a znaky, ktoré sú vlastné individuálnym zmluvám podľa vnútroštátnych právnych poriadkov jednotlivých štátov, sú charakteristické aj pre medzinárodné zmluvy; na druhej strane sa v ich prípade objavujú aj viaceré znaky normatívnych právnych aktov (napr. niektoré postupy pri ich interpretácii, ich registrácia a publikácia, stanovenie priority niektorých medzinárodných zmlúv pred inými a pod.). Viedenský dohovor o zmluvnom práve pozná ako formy udelenia súhlasu s medzinárodnou zmluvou jej podpis, výmenu listín tvoriacich zmluvu, ratifikáciu zmluvy, jej prijatie (*acceptance*), schválenie (*approval*), prístup k nej (*accession*) alebo súhlas daný iným dohodnutým spôsobom (čl. 11).

Tradičný proces uzatvorenia medzinárodnej zmluvy je viacfázový a uskutočňuje sa takouto postupnosťou krokov (Seidl-Hohenveldern 2001):

- a) podpis (alebo parafovanie) medzinárodnej zmluvy,
- b) vyjadrenie súhlasu s medzinárodnou zmluvou príslušným štátnym orgánom,

⁶ V SR bol publikovaný ako oznámenie MZV SR č. 33/2001 Z. z.

- c) ratifikácia,
- d) výmena alebo uloženie ratifikačných listín.

Ad a): Samotný podpis medzinárodnej zmluvy (*signature*) zvyčajne nie je postačujúcim prejavom súhlasu, aby bol subjekt medzinárodného práva zmluvou viazaný, napriek tomu však má svoj právny aj faktický význam, napr.:

- deň podpisu mnohostrannej zmluvy vyjednávačmi sa označuje za tzv. dátum prijatia,
- od tohto okamihu môže byť text zmluvy považovaný za pôvodný a konečný [čl. 10 písm. b) VDZP aj VDZMO],
- štát je od podpisu medzinárodnej zmluvy povinný zdržať sa konania, ktoré by mohlo mariť jej predmet a účel, a to až do okamihu, kým jasne neprejaví úmysel, že sa neplánuje stať jej zmluvnou stranou [čl. 18 písm. a) VDZP aj VDZMO],
- na jeho základe začnú ďalšie vnútroštátne procesy smerujúce k odsúhlaseniu medzinárodnej zmluvy príslušnými vnútroštátnymi orgánmi (orgánmi medzinárodnej organizácie) alebo prostredníctvom referenda (*ad referendum*),
- ide o najskorší okamih, kedy možno uplatniť k medzinárodnej zmluve výhradu (čl. 19 VDZP aj VDZMO).

Na podpis medzinárodnej zmluvy sa vyžaduje predloženie plnomocenstva (*full powers*) podpisujúcou osobou; plnomocenstvo pre zástupcu štátu (vyjednávača) na medzinárodnej konferencii, v rámci medzinárodnej organizácie alebo na niektorom z jej orgánov na prijatie textu zmluvy na tejto konferencii, v rámci tejto organizácie alebo na orgáne [čl. 7 ods. 2 písm. c) VDZP a písm. c) a d) VDZMO] na tento účel nepostačuje (CAHDI 2001, s. 14). Za štát udeľuje vyjednávačovi plnomocenstvo hlava štátu (napr. prezident), predseda vlády alebo minister zahraničných vecí (Aust 2013, s. 73). To samozrejme nevylučuje, aby tieto štátne orgány podpísali za štát medzinárodnú zmluvu sami. V prípade medzinárodnej organizácie je možné sa domnievať, že plnomocenstvo vyjednávačovi udelí jej najvyšší predstaviteľ (predseda, riaditeľ, generálny tajomník), prípadne iný kompetentný orgán uvedený v jej zakladajúcom dokumente [porov. čl. 2 ods. 1 písm. c) VDZMO].

Ešte je potrebné sa zmieniť o parafovaní (*initialling*) medzinárodnej zmluvy. Parafovanie jej textu má účinky podpisu, ak je potvrdené, že sa tak dohodli štáty, ktoré sa zúčastnili na rokovaní [čl. 12 ods. 2 písm. a) VDZP, obdobne čl. 12 ods. 2 písm. a) VDZMO], inak slúži len na autentifikáciu finálneho textu medzinárodnej zmluvy [čl. 10 písm. b) VDZP aj VDZMO].

Ad b): V demokratických štátoch vyjadruje súhlas s medzinárodnou zmluvou zvyčajne parlament, a to z titulu:

- výkonu zákonodarnej moci prejavujúcej sa v tvorbe legislatívy, ktorá môže byť ovplyvnená prijatím medzinárodnoprávných záväzkov,
- demokratickej kontroly procesu preberania medzinárodnoprávných záväzkov štátu orgánmi výkonnej moci i
- plnenia jeho úloh na poli domácej i zahraničnej politiky.

Existujú dva modely zapojenia parlamentu do procesu uzatvárania medzinárodných zmlúv (CAHDI 2001, s. 52-53):

1. tzv. Westminsterský model uplatňovaný najmä v štátoch Commonwealthu, ktorých formálnou hlavou je britská kráľovná. Vychádza sa z toho, že právomoc výkonnej moci vyjednávať a uzatvárať medzinárodné zmluvy sa odvodzuje od kráľovskej výsady (*Royal Prerogative*), a to bez účasti parlamentu. Úloha parlamentu sa preto obmedzuje len na bežnú kontrolu vlády a vyvodzovanie jej zodpovednosti pri výkone tejto činnosti prostredníctvom kontrolných právomocí, konzultácií alebo práva na informácie. Podľa tohto modelu sa medzinárodné zmluvy predkladajú parlamentu len pre informáciu. Pri Westminsterskom modeli sa vychádza z princípu, že uzatváranie medzinárodných zmlúv je záležitosťou zahraničnej politiky a na domáce právo vplyv v zásade nemá⁷;
2. tzv. model udelenia súhlasu vyžaduje ako podmienku záväznosti medzinárodnej zmluvy jej schválenie parlamentom, a to:

- s negatívnym vymedzením medzinárodných zmlúv, pre ktoré sa toto schválenie nevyžaduje (napr. Holandsko, Švajčiarsko, USA), čo znamená, že pre všetky ostatné medzinárodné zmluvy sa schválenie parlamentom vyžaduje a
- s pozitívnym vymedzením medzinárodných zmlúv, pre ktoré sa toto schválenie vyžaduje (napr. Francúzsko, Španielsko, Taliansko).

Do druhej uvedenej skupiny patrí aj Slovenská republika. Podľa Ústavy SR⁸ (ďalej len „ÚSR“) sa súhlas Národnej rady SR vyžaduje na platnosť medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách, medzinárodných politických zmlúv, medzinárodných zmlúv vojenskej povahy, medzinárodných zmlúv, z ktorých vzniká Slovenskej republike členstvo v medzinárodných organizáciách, medzinárodných

⁷V praxi však prijatie medzinárodnej zmluvy môže znamenať prevzatie záväzku prijat' zodpovedajúci zákon, čo už je samozrejme právomocou parlamentu.

⁸Ústavný zákon č. 460/1992 Zb. v znení neskorších zmien a doplnení.

hospodárskych zmlúv všeobecnej povahy, medzinárodných zmlúv, na ktorých vykonanie je potrebný zákon, a medzinárodných zmlúv, ktoré priamo zakladajú práva alebo povinnosti fyzických osôb alebo právnických osôb [čl. 7 ods. 4, čl. 86 písm. d) ÚSR]. Na vyslovenie súhlasu s takouto medzinárodnou zmluvou je potrebný súhlas nadpolovičnej väčšiny všetkých poslancov (čl. 84 ods. 3 ÚSR). Jeden z najnovších prípadov, kedy Národná rada SR odmietla udeliť súhlas s medzinárodnou zmluvou, sa udial v roku 2019 vo vzťahu k Dohovoru Rady Európy o predchádzaní násilí na ženách a domácejmu násilí a boji proti nemu (tzv. Istanbulský dohovor).

Okrem súhlasu parlamentu sa na schválenie niektorých medzinárodných zmlúv vyžaduje aj súhlas občanov v referende. Ide najmä o zmluvy, na základe ktorých príslušný štát prenáša svoje zvrchované práva na medzinárodné inštitúcie alebo organizácie, ale napr. v prípade Švajčiarska aj o zmluvy týkajúce sa iných otázok všeobecného záujmu. Povinnosť schválenia občanmi v referende sa v Slovenskej republike vyžaduje v prípade vstupu do štátneho zväzku s inými štátmi alebo o vystúpení z tohto zväzku. V zmysle čl. 7 ods. 1 ÚSR sa o týchto otázkach rozhodne ústavným zákonom, ktorý sa potvrdí referendum. Z povahy vecí však vyplýva, že minimálne vstupu do štátneho zväzku s inými štátmi bude predchádzať aj uzatvorenie medzinárodnej zmluvy.

Ad c): Ratifikácia predstavuje schválenie činnosti vyjednávačov hlavou štátu, ktorá je podľa ústavy príslušného štátu oprávnená na uzatvorenie konkrétnej zmluvy. Ratifikácia je teda formálny akt hlavy štátu, ktorá podpisom ratifikačnej listiny vyhlasuje, že jej štát chce dodržiavať text zmluvy reprodukováný v tejto listine a že tento štát sa týmto textom považuje byť do budúcnosti medzinárodnoprávne zaviazaný (Seidl-Hohenveldern 2001, s. 63).

V štátoch s republikánskym zriadením realizuje ratifikáciu medzinárodných zmlúv prezident, ako napr. v USA (čl. II ods. 2 Ústavy), Fínsku (čl. 93 Ústavy) alebo na Slovensku [čl. 102 ods. 1 písm. a) ÚSR] alebo prezident v súčinnosti s vládou, keď sa na ratifikáciu vyžaduje kontrasiagnácia kancelárom alebo ministrom zahraničných vecí v Nemecku (čl. 58 a 59 Základného zákona) a Rakúsku (čl. 65 a 67 Ústavy) alebo len ministrom zahraničných vecí v Taliansku (čl. 87 ods. 8 Ústavy).

Štáty, ktoré sú konštitučnými monarchiami, zverujú ratifikáciu buď panovníkovi s kontrasiagnáciou ministra zahraničných vecí, ako napr. Belgicko (čl. 167 ods. 2 Ústavy) a Luxembursko (čl. 37 ods. 1 Ústavy) alebo – aj keď formálne má túto kompetenciu panovník – v praxi ju vykonáva vláda alebo jej predseda, ako napr. vo Veľkej Británii, Španielsku (čl. 97 Ústavy) či Nórsku (čl. 26 Ústavy). Napokon sú aj konštitučné monarchie, v ktorých ratifikáciu vykonáva priamo *ex constitutione* vláda, napr. Japonsko (čl. 73 ods. 3 Ústavy) alebo Švédsko (kapitola 10 čl. 3 Ústavy).

Ad d): Výmena alebo uloženie ratifikačných listín je posledným aktom postupu uzatvárania medzinárodnej zmluvy. Výmenou ratifikačných listín sa formálne oznamuje druhému zmluvnému štátu, že ratifikujúci štát vyjadril svoju vôľu byť zmluvou viazaný.

Ak ide o mnohostrannú medzinárodnú zmluvu s veľkým počtom zmluvných strán, výmena ratifikačných listín by bola zdĺhavá a komplikovaná, a preto sa v týchto prípadoch v zmluve určí zvyčajne jeden zmluvný štát alebo nezúčastnená inštitúcia alebo organizácia, ktorá sa stane tzv. deponitárom zmluvy. Všetky ratifikačné listiny sa uložia (deponujú) u deponitára a ten oznámi toto uloženie ostatným zmluvným partnerom tzv. cirkulárnou nótou (*circular note*). Cirkulárna nóta potom nahrádza dvojstranné výmeny ratifikačných listín.

Tento postup sa dodržiava pri významných medzinárodných zmluvách. V súčasnosti sú čoraz častejšie prípady, keď sa (zvyčajne menej významná) zmluva uzatvorí zjednodušeným spôsobom, napríklad len výmenou nót alebo priamym podpisom (v Slovenskej republike pri tzv. vládnych a rezortných zmluvách – pozri ďalej). To je možné len vtedy, ak osoby vyjednávajúce podmienky medzinárodnej zmluvy sú zhodné s osobami, ktorých konanie má za následok medzinárodnoprávnu záväznosť zmluvy a ak sa tieto osoby vyjadria, že nimi vyjednaná zmluva má byť okamžite záväzná (Seidl-Hohenveldern 2001, s. 61).

Výmena alebo uloženie ratifikačných listín alebo výmena nót nemusia vždy predstavovať ten okamih, odkedy medzinárodná zmluva nadobudne platnosť (*entry into force*). Vo výnimočných prípadoch môže zmluva vstúpiť do platnosti aj skôr (tak to bolo v prípade niektorých ustanovení Dohovoru o Organizácii pre európsku ekonomickú spoluprácu podpísaného 16. 4. 1948 v Paríži⁹), pri mnohostranných zmluvách zase býva zvykom dohodnúť sa na ich vstupe do platnosti neskôr, a to až po ratifikácii určitým počtom signatárskych krajín. V prípade medzinárodných zmlúv, podobne ako zákonov alebo iných normatívnych aktov vnútroštátneho práva, treba rozlišovať ich platnosť a účinnosť. Väčšinou tieto okamihy splyývajú, niekedy však býva v medzinárodnej zmluve ustanovené prechodné, tzv. legisvakačné obdobie, keď je zmluva síce platná, ale zmluvné strany sa ešte podľa nej neriadia, pretože nenadobudla účinnosť [Aust (2013, s. 153) používa aj pojem *date from which the treaty speaks*]. Tak to býva napríklad v prípade zmlúv o zamedzení dvojitého zdanenia týkajúcich sa daní z príjmov, ktoré zvyčajne nadobúdajú platnosť výmenou ratifikačných listín, ale účinnosť až začiatkom príslušných zdaňovacích alebo zrážkových období.¹⁰

V súvislosti s uzatváraním zmlúv sa treba zmieniť sa aj o výhradách. Výhrada (*reservation*) je podľa VDZP jednostranné akokoľvek formulované alebo označené vyhlásenie urobené štátom pri jeho vyjadrení súhlasu so zmluvou (t. j. pri podpise,

⁹Podľa čl. 24 písm. b) Dohovoru o OEEC sa zmluvné štáty dohodli, že z dôvodu, aby sa predišlo oneskoreniu pri jeho vykonávaní, až do nadobudnutia platnosti Dohovoru ustanoveným spôsobom, ho uvedú do platnosti dňom podpisu na predbežnom základe a v súlade s ústavnými požiadavkami zmluvných štátov.

¹⁰Napríklad čl. 29 ods. 2 zmluvy medzi Slovenskou republikou a Spojenými štátmi americkými o zamedzení dvojitého zdanenia a zabránení daňovým únikom v odbore daní z príjmov a z majetku (oznámenie MZV SR č. 74/1994 Z. z.)

prijatí, ratifikácii, schválení alebo pri prístupe k medzinárodnej zmluve; ak však ide o viacfázový postup uzatvárania zmluvy, najneskôr pri ratifikácii), ktorým tento štát zamýšľa zmeniť alebo úplne vylúčiť právny účinok určitých ustanovení zmluvy pri ich použití voči tomuto štátu [čl. 2 ods. 1 písm. d)]. Výhrady prichádzajú do úvahy iba pri viacstranných medzinárodných zmluvách, pretože výhrada voči dvojstrannej zmluve by vlastne znamenala jej odmietnutie. Z povahy vecí taktiež vyplýva, že výhradu možno uplatniť len vtedy, ak už bola mnohostranná zmluva definitívne dohodnutá a jej znenie zafixované; inak by nešlo o výhradu, ale o návrh alebo podnet na upravenie alebo zmenu textu zmluvy v rámci rokovaní o nej (Mráz, s. 232).

Výhradu možno v zásade vykonať vždy, ak ju mnohostranná medzinárodná zmluva pripúšťa (nezakazuje alebo výslovne dovoľuje) a ak táto výhrada nie je nezlučiteľná s predmetom a účelom zmluvy (čl. 19). Štát vznáša výhradu proti vstupu podpísaného zmluvného textu do platnosti, a to z dôvodu, že niektoré ustanovenia sú preň neprijateľné (Seidl-Hohenveldern 2001, s. 69). Výhrada má teda za následok, že ustanovenie zmluvy, voči ktorému ju príslušný štát vzniesol, nie je voči tomuto štátu platné. Keďže problematika výhrad a ich právnych účinkov je pomerne komplikovaná, medzinárodné zmluvy často výslovne ustanovujú, voči ktorým ich ustanoveniam je výhrada prípustná. V takom prípade nemusia výhradu jednej zmluvnej strany ostatné strany výslovne jednostranným úkonom prijať (čl. 20 ods. 1) a toleruje sa fakt, že zmluva je vo vzťahoch medzi zmluvnou stranou, ktorá vykonala výhradu a ostatnými stranami záväzná v menšom rozsahu, než medzi týmito ostatnými stranami, ktoré výhradu nevzniesli, navzájom (čl. 21 ods. 1 a 2). Ak však ide o zmluvu, ktorou sa zakladá medzinárodná organizácia, musí výhradu prijať príslušný orgán tejto organizácie, ak v zakladajúcej zmluve nie je ustanovené inak (čl. 20 ods. 3).

5 ZÁNİK MEDZINÁRODNÝCH ZMLÚV

Medzinárodná zmluva môže zaniknúť z týchto dôvodov:

- a) uplynutím času,
- b) splnením zmluvy (ak je trvanie zmluvy vymedzené dosiahnutím jej účelu),
- c) dohodou strán po porade so zmluvnými štátmi [čl. 54 písm. d) VDZP; obdobne rovnaký článok VDZMO], čo je odôvodnené tým, že môžu existovať zmluvné štáty, ktoré už prejavili súhlas s medzinárodnou zmluvou, ale táto zmluva ešte pre nich nezakladá práva a povinnosti napr. preto, že ešte nedošlo k výmene ratifikačných listín; ich zainteresovanosť na medzinárodnej zmluve odôvodňuje ich zahrnutie do konzultácií (Čepelka 1999, s. 91);
- d) zánikom niektorej zo zmluvných strán bez toho, aby do práv a povinností zo zmluvy vstúpil (sukcedoval) nástupnícky štát (Seidl-Hohenveldern 2001, s. 89 a 245),

- e) znížením počtu strán mnohostrannej zmluvy pod počet potrebný pre nadobudnutie jej platnosti (len ak tak medzinárodná zmluva ustanovuje) (čl. 55 VDZP aj VDZMO),
- f) výpoveďou (vo všeobecnosti len ak samotná zmluva svoj zánik výpoveďou pripúšťa) (čl. 56 VDZP aj VDZMO),
- g) odstúpením od zmluvy (vo všeobecnosti len ak samotná zmluva svoj zánik odstúpením pripúšťa) (čl. 56 VDZP aj VDZMO),
- h) uzavretím neskoršej zmluvy o tom istom predmete (čl. 59 ods. 1 VDZP aj VDZMO) – hovoríme o tzv. tacitnom zrušení predchádzajúcej zmluvy (Čepelka 1999, s. 91) s uplatnením zásady *lex posterior derogat legi priori*,
- i) podstatným porušením zmluvy niektorou zmluvnou stranou, pokiaľ sa tohto porušenia dovoľá druhá zmluvná strana (pri dvojstranných zmluvách) alebo pokiaľ sa na tom jednomyselne dohodnú všetky ostatné zmluvné strany (pri mnohostranných zmluvách, pričom sa môžu dovoľávať zániku zmluvy buď len voči strane, ktorá zmluvu podstatne porušila alebo vo vzťahu k všetkým stranám) [čl. 60 ods. 2 písm. a) VDZP aj VDZMO]; podstatné porušenie medzinárodnej zmluvy (*material breach of a treaty*) pritom spočíva v takom odmietnutí zmluvy, ktoré dohovor nedovoľuje alebo v porušení ustanovenia, ktoré je podstatné pre plnenie predmetu a účelu zmluvy (čl. 60 ods. 3 VDZP aj VDZMO),
- j) dodatočnou nemožnosťou plnenia, ak sa tohto dôvodu dovoľá niektorá zo zmluvných strán (táto nemožnosť musí pritom vyplývať zo zničenia alebo z trvalej straty predmetu nevyhnutného pre vykonávanie medzinárodnej zmluvy); táto strana sa však nemôže dovoľávať nemožnosti plnenia, ak táto nemožnosť vznikla v dôsledku porušenia jej záväzku vyplývajúceho zo zmluvy, alebo iného medzinárodného záväzku, ktorý táto strana prevzala voči ktorejkoľvek druhej strane zmluvy (čl. 61 VDZP aj VDZMO),
- k) v dôsledku podstatnej zmeny pomerov, ak sa tohto dôvodu dovoľá niektorá zo zmluvných strán; podstatnej zmeny pomerov sa však nemožno dovoľávať ako dôvodu pre zánik zmluvy, ak podstatná zmena je dôsledkom toho, že strana, ktorá sa jej dovoľáva, porušila buď záväzok vyplývajúci zo zmluvy, alebo akýkoľvek iný medzinárodný záväzok, ktorý prevzala voči ktorejkoľvek druhej strane zmluvy a ešte v prípade, ak ide o zmluvu, ktorá ustanovuje štátne hranice (čl. 62 VDZP aj VDZMO); ako uvádza Čepelka (1999, s. 105), ide o obmedzenie zásady *pacta sunt servanda* doktrínou *rebus sic stantibus*,
- l) v dôsledku prerušenia diplomatických alebo konzulárnych stykov (len ak je existencia týchto stykov nevyhnutná na vykonávanie zmluvy) (čl. 63 VDZP aj VDZMO),

- m) vznikom novej imperatívnej normy medzinárodného práva (*ius cogens*), s ktorou je medzinárodná zmluva v rozpore (čl. 64 VDZP aj VDZMO). Ako poznamenáva Čepelka (1999, s. 109), pripúšťa sa oddeliteľnosť jednotlivých ustanovení medzinárodnej zmluvy, čo má za následok, že týmto spôsobom zanikne platnosť len vo vzťahu k tým z nich, ktoré sa dostali do obsahového rozporu s *ius cogens*,
- n) nepoužívaním (*desuetudo*), čo je stav, kedy sa medzinárodná zmluva dlhodobo nerealizuje, pričom oprávnená strana sa s týmto stavom uspokojuje, čo je akoby tacitná (mlčky dosiahnutá) dohoda o zániku medzinárodnej zmluvy (Mráz 2003, s. 251).

6 PRESKÚMANIE PRÁVNEJ POVAHY, VZNIKU A ZÁNIKU BUDAPEŠTIANSKEHO MEMORANDA

V súčasnosti je aktuálnou otázkou, či Memorandum o bezpečnostných zárukách v súvislosti s pristúpením Ukrajiny k Zmluve o nešírení jadrových zbraní z 5. 12. 1994 (tzv. Budapeštianske memorandum)¹¹ je alebo nie je medzinárodnou zmluvou. Ide o medzinárodný dokument, ktorý v nadväznosti na pristúpenie Ukrajiny k Zmluve o nešírení jadrových zbraní a jej súhlas so zničením jadrových zbraní nachádzajúcich sa na jej území poskytoval Ukrajine bezpečnostné záruky zo strany Ruska, USA a Veľkej Británie spočívajúce (body 1. až 5. memoranda):

- v rešpektovaní jej nezávislosti, zvrchovanosti a existujúcich hraníc v nadväznosti na princípy Záverečného aktu Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe,
- v zdržaní sa hrozby alebo použitia sily voči jej územnej celistvosti alebo politickej nezávislosti,
- v zdržaní sa použitia svojich zbraní voči nej, vrátane jadrových zbraní,
- v zdržaní sa ekonomického nátlaku, ktorého cieľom by bolo podriaďiť Ukrajinu vlastným záujmom a zabezpečiť si tak výhody akéhokolvek druhu,
- v prípade agresie alebo hrozby agresie jadrovými zbraňami voči nej v úsilí o okamžitý zásah Rady bezpečnosti OSN na pomoc Ukrajine.

V prípade vzniku sporných otázok týkajúcich sa uvedených záväzkov sa signatári zaviazali začať konzultácie na ich vyriešenie (bod 6. memoranda). Ide vlastne o záväzok mierového riešenia potenciálneho sporu.

Je zjavné, že záväzky vyplývajúce z Budapeštianskeho memoranda boli Ruskom porušené, a to nielen aktuálne prebiehajúcou vojenskou agresiou voči Ukrajine,

¹¹ *Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. Budapest, 5 December 1994.*

ale už v roku 2014 anexiou Krymu. Preskúmame teraz však otázku, či Budapeštianske memorandum je možné považovať za plnohodnotnú medzinárodnú zmluvu z pohľadu jej definície uvedenej v kapitole 2. vyššie.

Je nepochybné a zo samotného textu memoranda zrejmé, že je výsledkom súhlasného prejavu vôle jeho strán. Memorandum podpísali prezidenti Ukrajiny, Ruskej federácie a USA a predseda vlády Veľkej Británie. Prvý definičný znak medzinárodnej zmluvy (súhlasný prejav vôle strán) je teda naplnený.

Rovnako je zrejmé, že títo predstavitelia nekonali vo svojom vlastnom mene ako politici, ktorí by dohodli nejakú nezáväznú politickú deklaráciu. Nasvedčuje tomu samotný text pri podpisoch, kde je jasne uvedené, že všetci títo predstavitelia (okrem britského ministerského predsedu boli všetci hlavami štátov) konali v mene jednotlivých signatárov memoranda, teda jednotlivých štátov, ktoré reprezentovali – Ukrajiny (L. D. Kučma), Ruskej federácie (B. N. Jeľcin), Veľkej Británie (J. Major) a Spojených štátov amerických (W. J. Clinton). Memorandum teda uzatvorili štáty ako subjekty medzinárodného práva. Aj keď sa pozrieme na medzinárodný kontext a okolnosti vzniku tohto memoranda, dospejeme k rovnakému záveru. V roku 1994 sa Ukrajina po náročných rokovaniach so Spojenými štátmi a Ruskom rozhodla vzdať sa svojho jadrového dedičstva a pristúpiť k Zmluve o nešírení jadrových zbraní (*Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons – NPT*)¹² ako štát bez jadrových zbraní (non-nuclear weapon state – NNWS). Toto rozhodnutie bolo prijaté po tom, ako boli ukrajinskí predstavitelia ubezpečení Spojenými štátmi, že ich novovznikajúci štát nebude ponechaný sám na seba, aby sa vyrovnal s potenciálnou ruskou hrozbou (Budjeryn – Umland 2021, s. 178). Je teda zrejmé, že takéto záväzky mohli na seba prevziať len suverénne štáty ako subjekty medzinárodného práva.

S týmto medzinárodným kontextom súvisí aj skúmanie ďalšieho definičného znaku medzinárodnej zmluvy – uplatnenie medzinárodnoprávných účinkov. Vzhľadom na to, že účelom Budapeštianskeho memoranda bolo poskytnúť Ukrajine ako protihodnotu za vzdanie sa jadrových zbraní bezpečnostné záruky zo strany jeho ďalších signatárov, vrátane garantovania nezávislosti a územnej celistvosti, nemožno tento účel chápať inak, než smerovanie k vytvoreniu medzinárodnoprávných účinkov. Hoci povaha týchto záruk nebola špecifikovaná a zároveň nemalo ísť o vojenské záruky (Lossovskiyi 2018, s. 30), existencia medzinárodnoprávných účinkov memoranda je z jeho textu zjavná. Potvrďuje to aj fakt, že v rovnaký deň, ako bolo memorandum podpísané, Ukrajina formálne pristúpila k NPT (UNODA 2022). Grant (2014, s. 104) cituje z prejavu ukrajinského zástupcu na pôde Bezpečnostnej rady OSN, podľa ktorého záruky národnej bezpečnosti obsiahnuté v memorande boli hlavnými faktormi a zohrali kľúčovú úlohu pri rozhodovaní ukrajinského parlamentu v prospech odzbrojenia. Bolo by aj

¹² V ČSSR bola publikovaná ako vyhláška ministra zahraničných vecí č. 61/1974 Zb.

nelogické očakávať, že Ukrajina by sa vzdala svojich jadrových zbraní bez toho, aby existovali záväzné medzinárodné záruky pre jej suverenitu a územnú celistvosť.

Napokon preskúmame posledný definičný znak medzinárodnej zmluvy, a to je podliehanie medzinárodnému právu. Tu je možné poukázať na to, že spomínané memorandum bolo z podnetu Ukrajiny zaregistrované v *United Nations Treaty Series* (UNTS), čo je oficiálna zbierka medzinárodných zmlúv podľa čl. 102 Charty Spojených národov. Podľa tohto ustanovenia sa má každá zmluva a každé medzinárodné dojednanie, ktoré uzavrie niektorý člen OSN, zapísať čo najskôr do registra UNTS vedenom Sekretariátom OSN a ten ich následne uverejní. Zároveň platí, že strana zúčastnená na príslušnej zmluve alebo medzinárodnom dojednaní, ktoré by neboli zapísané do UNTS, sa ho nemôže dovoľávať pred ktorýmkoľvek orgánom OSN. Zaujímavosťou je, že Ukrajina dala zaregistrovať Budapeštianske memorandum do UNTS až 2. 10. 2014 (UNTS 2022), zrejme v nadväznosti na eskaláciu konfliktu medzi ňou a Ruskom.¹³ Sekretariát OSN v nadväznosti na to Budapeštianske memorandum v UNTS zaregistroval ako medzinárodnú zmluvu, o čom vydal dňa 25. 3. 2015 výslovné potvrdenie (UNTS 2022). Sekretariát OSN však povahu dokumentu navrhnutého na registráciu neposudzuje a vychádza z pozície štátu, ktorý návrh podal (UNTS 2022). Zo samotnej skutočnosti, že memorandum bolo registrované v UNTS teda nemožno vyvodzovať žiadne právne závery.

Pri skúmaní otázky, či sa Budapeštianske memorandum riadi medzinárodným právom, musíme podrobnejšie preskúmať jeho obsah. Zákaz agresie vrátane hrozby agresiou, ako aj záväzok rešpektovať suverenitu a územnú celistvosť Ukrajiny sú negatívne záväzky vyplývajúce signatárom z memoranda, a ako podotýka Grant (2014, s. 109), tieto zodpovedajú právam Ukrajiny inherentným v jej medzinárodnoprávnej suverenite. Tieto záruky opakujú záväzky obsiahnuté v Charte OSN, ktoré sú samy o sebe súčasťou medzinárodného obyčajového práva (Cheatham 2022). Povinnosti zodpovedajúce oprávneniam vyplývajúcim z medzinárodného práva musia mať logicky tiež medzinárodnoprávny charakter. Nie je preto možné dôjsť k inému záveru, než že sa memorandum minimálne v tejto časti riadi medzinárodným právom. Ostatné časti memoranda stanovujú niektoré ďalšie negatívne (zákaz ekonomického nátlaku) i pozitívne (požiadat' o zásah Bezpečnostnú radu OSN či začať konzultácie) záväzky, ktoré sa neprekrývajú s už existujúcimi povinnosťami stanovenými medzinárodným právom. Zároveň sú príliš konkrétne na to, aby sme ich považovali len za všeobecné politické deklarácie.

Lossovskiy (2018, s. 32) i Zadorozhny (2015, s. 11) uvádzajú ako významný dôkaz medzinárodnoprávnej záväznosti Budapeštianskeho memoranda prijatie dvoch

¹³ Z dostupných prameňov nebolo možné zistiť presný dôvod registrácie až takmer 20 rokov po podpise memoranda.

oficiálnych dokumentov na pôde OSN, a to (k ich textácii pozri United Nations Digital Library):

- list stálych zástupcov Ukrajiny, Ruskej federácie, Veľkej Británie a USA pri OSN adresovaný Valnému zhromaždeniu a Bezpečnostnej rade OSN č. A/49/765*, S/1994/1399* z 19. decembra 1994, ktorým žiadajú distribuovať text Budapeštianskeho memoranda ako oficiálneho dokumentu Valného zhromaždenia a Bezpečnostnej rady OSN,
- dokument Konferencie OSN o odzbrojení č. CD/1285 z 21. decembra 1994 vo forme listu stálych zástupcov Ukrajiny, Ruskej federácie, Veľkej Británie a USA na Konferencii o odzbrojení OSN z 19. decembra 1994, v ktorom žiadajú registráciu Budapeštianskeho memoranda spolu so Spoločnou deklaráciou lídrov Ukrajiny, Ruskej federácie, Veľkej Británie a USA ako oficiálnych dokumentov Konferencie o odzbrojení a ich distribúciu všetkým zúčastneným štátom konferencie.

Podľa názoru Lossovského prezentáciou memoranda ako oficiálneho dokumentu najvplyvnejšej medzinárodnej organizácie na svete, ktorou je OSN, zmluvné strany tohto medzinárodného právneho dokumentu potvrdili jeho platnosť a záväznosť.

Oprieť sa môžeme aj o ustanovenia VDZP. Ten definuje medzinárodnú zmluvu ako medzinárodnú dohodu uzavretú medzi štátmi v písomnej forme, spravujúcu sa medzinárodným právom, spísanú v jedinej alebo vo dvoch alebo viacerých súvisiacich listinách, bez ohľadu na jej názov [čl. 2 bod 1. písm. a)]. Tieto podmienky Budapeštianske memorandum spĺňa. Nadobudlo účinnosť podpisom, čo je taktiež v súlade s VDZP [čl. 12 bod 1. písm. a)].

Paradoxne, námietky k posúdeniu Budapeštianskeho memoranda ako medzinárodnej zmluvy nezaznievajú ani tak zo strany Ruska, ako skôr zo strany USA.

Rusko svojou agresiou voči Ukrajine porušilo viacero dvojstranných či mnohostranných medzinárodných zmlúv. Ako hlavné zdôvodnenie, prečo tak mohlo urobiť, používa argument, že v dôsledku prevratu na Ukrajine vo februári 2014 predchádzajúci štát údajne zanikol a vznikla „nová Ukrajina“, ktorá nemá platné medzinárodné zmluvy s Ruskom. Toto stanovisko prezidenta Ruskej federácie V. Putina (podľa Marxena 2014, s. 371) sa snažil v teoreticko-právnej rovine zdôvodniť napr. ruský internacionalista V. L. Tolstych (2014). Z pohľadu medzinárodného práva však ide o irelevantný argument, keďže preň je dôležité kritérium efektivity vlády – jej schopnosť účinne kontrolovať územie štátu a zabezpečovať dodržiavanie medzinárodných záväzkov (Leonaitė – Žalimas 2016, s. 53). Rusko teda nemá problém s (predchádzajúcim) posudzovaním Budapeštianskeho

memoranda ako medzinárodnej zmluvy, keďže z jeho pohľadu došlo k jej zániku a Rusko ňou prestalo byť viazané.

Ako hlavný argument povahy Budapeštianskeho memoranda ako politickej dohody, a nie medzinárodnej zmluvy sa v USA uvádzajú predovšetkým dva dôvody, jeden medzinárodnej a jeden vnútroštátnej povahy (Cheatham 2022):

a) Prvým z nich je prejavovaný úmysel USA ako jedného z najdôležitejších signatárov memoranda. USA od začiatku rokovaní s Ukrajinou nemali zámer prevziať na seba akékoľvek vojenské záväzky. Podľa S. Pifera, ktorý bol účastníkom rokovaní a neskôr zastával funkciu amerického veľvyslanca na Ukrajine, memorandum bolo plánované ako politická dohoda s cieľom poskytnúť Ukrajine nešpecifikované záruky, ale nie vojenské garancie (Lossovskiyi 2019, s. 30), čo zdá sa, Ukrajina pochopila a akceptovala (Yost 2015, s. 510). Americkí teoretici však idú ďalej. Pifer sa výslovne vyjadril v prospech právnej nezáväznosti memoranda (2014). S nezáväznosťou memoranda súhlasí aj Yost (2015, s. 525), na druhej strane však uznáva, že po ruskej agresii na Ukrajine boli prevzaté záruky zo strany USA a Veľkej Británie správne interpretované ako zahŕňajúce vážne záväzky, ktoré by títo signatári memoranda mali dodržiavať (s. 524). Ako vysvetliť tento zdanlivý rozpor? Domnievame sa, že neurčitost' medzinárodných záväzkov vyplývajúcich z Budapeštianskeho memoranda ako medzinárodnej zmluvy nespôsobuje ich neplatnosť či nezáväznosť, iba slabšiu vykonateľnosť. Nezjavuje však signatárov povinnosti riadiť sa jeho – hoci všeobecným – znením. Takýto záver je tiež v súlade s čl. 31 a 32 VDZP o výklade medzinárodných zmlúv.

b) Druhý dôvod, ktorý má vnútroštátnu povahu, pramení zo skutočnosti, že memorandum nebolo ratifikované (napr. Budjeryn – Umland 2021, s. 177). Ako uvádza Cheatham (2022), prezident Spojených štátov môže ratifikovať medzinárodné zmluvy v súlade s ústavným právom USA s odporúčaním a súhlasom dvoch tretín Senátu. Toto však nie je jediný spôsob, ako sa medzinárodné dohody stávajú záväznými, lebo vykonávacie dohody môžu byť podľa medzinárodného práva pre strany záväzné aj bez súhlasu Senátu. Takýto postup je rovnako v súlade s čl. 12 VDZP.

Dospeli sme teda k záveru, že Budapeštianske memorandum má povahu medzinárodnej zmluvy. V praxi však došlo k tomu, že Rusko ako jeden z jeho signatárov ho hrubým spôsobom porušilo. Má táto skutočnosť vplyv na ďalšiu existenciu memoranda a záväzkov z neho vyplývajúcich pre Rusko a pre ostatné zmluvné strany?

Nepochybne v súlade s čl. 60 ods. 3 VDZP išlo zo strany Ruska o podstatné porušenie medzinárodnej zmluvy, pretože otvorená vojenská agresia Ruska voči Ukrajine spočíva v porušení ustanovení o rešpektovaní suverenity a zákaze agresie, ktoré

sú podstatné pre plnenie predmetu a účelu zmluvy. Tento fakt sám osebe nespôsobuje zánik memoranda, pretože má štyroch signatárov, ale pokiaľ by sa na tom jednomyselne dohodli všetky ostatné zmluvné strany, mohli by sa dovolávať jeho zániku buď len voči Rusku, ktoré zmluvu podstatne porušilo alebo vo vzťahu k všetkým stranám. V danej situácii by malo zmysel zrealizovať prvú možnosť, ak by zmluvné strany mali záujem zabrániť Rusku vo využívaní práv, ktoré mu z memoranda vyplývajú (napr. konzultácie v zmysle bodu 6.). Keďže však bez Ruska nebude možné prebiehajúcu agresiu ukončiť a USA spolu s Veľkou Britániou sa najviac podieľajú na dodávkach zbraní na Ukrajinu, čím sa v konflikte nepriamo angažujú, konzultácie na takejto štvorstrannej úrovni stále predstavujú možnú formu vedúcu k mierovým rokovaniam (a to napriek tomu, že Rusko platnosť medzinárodných zmlúv s „novou Ukrajinou“ neuznáva, čo je však skôr politické než právne stanovisko). Vzhľadom na to sa domnievame, že ukončenie Budapeštianskeho memoranda podľa čl. 60 ods. 2 písm. a) bod i) VDZP by bolo v danej chvíli predčasné, pretože môže ponúknuť určitý formát pre budúce mierové rokovania. Tie budú samozrejme predpokladať ochotu zo strany Ruska a budú podmienené takým vývojom bojov, ktoré ho prinútiť k mierovým rokovaniam.

Môžeme teda uzavrieť, že napriek názoru niektorých signatárov Budapeštianskeho memoranda aj teoretikov medzinárodných vzťahov, toto memorandum spĺňa definičné znaky medzinárodnej zmluvy a je potrebné ho za takú považovať. Jeho vznik a medzinárodnoprávne účinky nastali podpisom, teda nebola na to potrebná ratifikácia. Na druhej strane, neurčité formulácie v jeho texte nenapomáhajú jasnej identifikácii a následnej vykonateľnosti jednotlivých záväzkov, ktoré z neho pre zmluvné strany vyplývajú. Aj keď existujú dôvody na ukončenie jeho platnosti, v súčasnosti sa domnievame, že by to bolo predčasné, pretože do budúca môže predstavovať bázu pre mierové rokovania.

7 ZÁKLADNÉ ZÁSADY TÝKAJÚCE SA MEDZINÁRODNÝCH ZMLÚV

Viedenský dohovor o zmluvnom práve komplexne upravuje právo medzinárodných zmlúv. Obsahuje najmä úpravu uzatvárania medzinárodných zmlúv a nadobúdania ich platnosti, ich dodržiavanie a výklad, ich zmeny a úpravy, neplatnosť a zánik a prerušenie vykonávania medzinárodných zmlúv. Niektorým z uvedených otázok sme sa venovali v texte vyššie. Na tomto mieste však nie je priestor podrobne všetky okruhy popisovať, preto si dovoľujeme – na základe analýzy ustanovení Viedenského dohovoru o zmluvnom práve, ako aj ešte neplatného Viedenského dohovoru o zmluvách medzi štátmi a medzinárodnými organizáciami alebo medzi medzinárodnými organizáciami navzájom, ako aj vyššie uvedených poznatkov týkajúcich sa jednotlivých atribútov medzinárodných zmlúv – vyabstrahovať podstatné princípy, o ktoré sa naše poznatky opierajú. S trochou zovšeobecnenia by bolo možné

uviesť, že ide o základné zásady týkajúce sa medzinárodných zmlúv. Domnievame sa, že medzi ne možno zaradiť nasledujúce princípy:

1. Zásada prednosti imperatívnych (kogentných) noriem všeobecného medzinárodného práva znamená, že každá medzinárodná zmluva, ktorá by bola v rozpore s takou normou všeobecného medzinárodného práva, od ktorej nie je dovolené odchyliť sa a ktorá sa môže zmeniť iba novou normou všeobecného medzinárodného práva rovnakej povahy (tzv. imperatívna alebo kogentná norma – *ius cogens*), je absolútne neplatná (nulitná) (čl. 53 VDZP aj VDZMO). Ide síce o definíciu imperatívnej normy medzinárodného práva len na účely VDZP (VDZMO), ale inú jej definíciu medzinárodné právo neobsahuje, takže ju možno považovať za všeobecne akceptovateľnú. Neexistuje presný výpočet imperatívnych noriem medzinárodného práva a ani všeobecný konsenzus, v akých prameňoch medzinárodného práva sú obsiahnuté (k rôznym názorom pozri Kolb 1998, s. 71-74). Medzi imperatívne normy medzinárodného práva zaraďuje Malenovský (2004, s. 204) a obdobne aj Ondřej (2004, s. 95):

- zákaz agresie (útočnej vojny),
- pravidlá chrániace podstatné stránky fyzickej existencie a dôstojnosti človeka (ako zákaz otroctva, zločinov proti ľudskosti, mučenia, rasovej diskriminácie, apartheidu a i.),
- zákaz brániť národom v ich práve na sebaurčenie či ohrozovať ich fyzickú existenciu (vrátane zákazu genocídy),
- zákaz privlastnenia medzinárodných priestorov (širšieho mora, kozmického priestoru a nebeských teleies),
- zákaz rozsiahleho znečistenia životného prostredia ľudstva.

Naproti tomu Azud (2003, s. 71) za všeobecne uznané imperatívne (kogentné) pravidlá uznáva:

- zákaz hrozby alebo použitia sily,
- právo na sebaobranu,
- zásadu ochrany základných ľudských práv,
- zásadu humanitu počas ozbrojených konfliktov,
- zásadu svedomitého plnenia medzinárodných záväzkov,
- zásadu ochrany chorých, ranených, stroskotancov a zajatcov.

2. Zásada slobodného súhlasu znamená, že zmluva je pre konkrétny štát platná, len ak s ňou vyjadril svoj slobodný súhlas. O slobodný súhlas štátu nejde,

ak bol súhlas daný v omyle, v dôsledku podvodného konania iného štátu, podplatenia zástupcu štátu iným štátom, v dôsledku donútenia zástupcu štátu alebo v dôsledku donútenia štátu hrozbou sily alebo použitím sily (čl. 48-52 VDZP aj VDZMO). Absencia slobodného súhlasu s uzatvorením medzinárodnej zmluvy má za následok neplatnosť tejto zmluvy (absolútnu alebo relatívnu).

3. Zásada *pacta sunt servanda* (z lat. „dohody sa majú dodržiavať“) znamená, že každá platná zmluva zaväzuje zmluvné strany a má byť nimi dobromyseľne plnená (čl. 26). Ide o pôvodne zásadu odvodenú z medzinárodnej obvyčaje, ktorej obsahom pôvodne bolo plnenie akýchkoľvek uzatvorených zmlúv, pretože sa nerozlišovalo medzi platnými a neplatnými zmluvami (Čepelka 1999, s. 46). Viedenskými dohovormi je táto zásada modifikovaná tak, že dodržané majú byť len také zmluvy, ktoré sú platné a najmä nie sú v rozpore s *ius cogens*.

4. Zásada dobromyseľnosti (dobrej viery) nadväzuje na predchádzajúcu zásadu a vyjadruje požiadavku, aby strany zmluvy postupovali vo všetkých ohľadoch dobromyseľne voči sebe navzájom i voči tretím štátom; táto zásada sa prejavuje vo viacerých ustanoveniach Viedenského dohovoru o zmluvnom práve (aj VDZMO), napr. vo vzťahu k plneniu (čl. 26), výkladu (čl. 31 ods. 1), následkom neplatnosti medzinárodnej zmluvy [čl. 69 ods. 2 písm. b)] a pod.

5. Zásada prednosti (priority) medzinárodnej zmluvy pred vnútroštátnym poriadkom príslušného štátu znamená, že žiadna strana sa nemôže dovolávať ustanovení svojho vnútroštátneho práva ako dôvodu pre neplnenie zmluvy (čl. 27 VDZP). Jediná výnimka platí v prípade, ak došlo k zjavnému porušeniu osobitne dôležitého pravidla jeho vnútroštátneho práva pri vyjadrení súhlasu štátu byť viazaný zmluvou; v takom prípade môže tento štát zrušiť svoj súhlas s medzinárodnou zmluvou (čl. 46 ods. 1 VDZP). Porušenie je zjavné, pokiaľ je objektívne zrejmé ktorémukoľvek štátu postupujúcemu v tejto veci podľa obvyklej praxe a dobromyseľne (čl. 46 ods. 2 VDZP aj VDZMO). Obdobný režim platí vo vzťahu k vnútorným pravidlám medzinárodnej organizácie (čl. 27 a 46 VDZMO).

6. Zásada *lex posterior derogat priori* (z lat. „neskorší zákon ruší skorší“) znamená, že ak sú všetky zmluvné strany skoršej zmluvy tiež stranami neskoršej zmluvy, pričom obidve zmluvy sú platné a ich vykonávanie nie je prerušené, vykonáva sa skoršia zmluva iba v tom rozsahu, v akom sú jej ustanovenia zlučiteľné s ustanoveniami neskoršej zmluvy [porov. čl. 30 ods. 3 a ods. 4 písm. a) VDZP aj VDZMO]. Inými slovami, ustanovenia neskoršej zmluvy majú prednosť pred ustanoveniami skoršej zmluvy. To však neplatí vo vzťahu k článku 41, 60 (čl. 30 ods. 5 VDZP a čl. 30 ods. 5 a 6 VDZMO).

7. Zásada prednosti viacstranne záväznej zmluvy znamená, že ak sú strany viazané viacerými zmluvami, ktoré si navzájom odporujú, prednosť pred tou,

ktorá je záväzná len pre niektoré z nich, má zmluva záväzná pre všetky z nich, nehľadiac na zásadu *lex posterior derogat priori* [porov. čl. 30 ods. 4 písm. b) VDZP aj VDZMO]. Napr. ak medzi dvoma štátmi A a B platí skoršia zmluva, ktorej zmluvnými stranami sú obidva štáty a štát A je viazaný ešte aj neskôr uzatvorenou zmluvou, ktorej ustanovenia sú v rozpore s uvedenou skoršou zmluvou, sú pre štát A vo vzťahu k štátu B záväzné ustanovenia skôr uzatvorenej zmluvy, pretože je záväzná aj pre štát A aj pre štát B.

8. Zásada registrácie a publikácie znamená, že po nadobudnutí platnosti medzinárodnej zmluvy ju jej depozitár alebo niektorá zo zmluvných strán zasiela Sekretariátu OSN na registráciu a publikáciu [čl. 80 ods. 1 v spojení s čl. 77 ods. 1 písm. g) VDZP, čl. 81 ods. 1 v spojení s čl. 78 ods. 1 písm. g) VDZMO¹⁴]. Ak by totiž zmluva nebola registrovaná na Sekretariáte OSN, nemohla by sa jej žiadna zmluvná strana dovolávať pred orgánmi OSN (čl. 102 ods. 2 Charty OSN).

Ako vyplýva z vyššie uvedeného, tieto zásady majú určitú hierarchiu a neplatia všetky s rovnakou silou a v rovnakom rozsahu. Domnievame sa však, že vo vzájomnej previazanosti komplexne pokrývajú základné pravidlá medzinárodného zmluvného práva.

8 ZÁVER

V tomto článku sme sa podrobne venovali niektorým podstatným otázkam medzinárodných zmlúv. Ide o základný a písaný prameň medzinárodného práva. Medzinárodnú zmluvu sme definovali ako dohodu dvoch alebo viacerých subjektov medzinárodného práva, ktorá má z vôle týchto subjektov medzinárodnoprávne účinky a riadi sa medzinárodným právom. Platná právna úprava medzinárodných zmlúv je obsiahnutá vo Viedenskom dohovore o zmluvnom práve z roku 1969, podľa vzoru ktorého bol v roku 1986 podpísaný Viedenský dohovor o zmluvách medzi štátmi a medzinárodnými organizáciami alebo medzi medzinárodnými organizáciami navzájom, ktorý však zatiaľ nenadobudol platnosť. Právnu úpravu medzinárodného zmluvného práva dopĺňa Viedenský dohovor o sukcesii štátov vo vzťahu k zmluvám z roku 1978. Ohľadne medzinárodných zmlúv, ktoré nespádajú pod predmet úpravy uvedených dohovorov, sa stále používa medzinárodné obyčajové právo, ktoré je pôvodným a najstarším prameňom medzinárodného práva verejného.

V článku sme posudzovali právnu povahu Memoranda o bezpečnostných zárukách v súvislosti s pristúpením Ukrajiny k Zmluve o nešírení jadrových zbraní z 5. 12. 1994 (tzv. Budapeštianskeho memoranda), pričom sme na jeho text aplikovali

¹⁴ Uvedené ustanovenia korešpondujú čl. 102 ods. 1 Charty OSN.

jednotlivé definičné znaky medzinárodnej zmluvy. Napriek niektorým názorom ruských i amerických diplomatov či teoretikov sme dospeli k záveru, že ide o medzinárodnú zmluvu.

Tradičný proces uzatvorenia medzinárodnej zmluvy je viacfázový a uskutočňuje sa následnou postupnosťou krokov:

1. podpis (parafovanie) medzinárodnej zmluvy,
2. vyjadrenie súhlasu s medzinárodnou zmluvou príslušným štátnym orgánom,
3. ratifikácia,
4. výmena alebo uloženie ratifikačných listín.

V súčasnosti sa však väčšina medzinárodných zmlúv uzatvára zjednodušeným spôsobom, napríklad len výmenou nôt alebo priamym podpisom. Jednou z takýchto medzinárodných zmlúv je aj Budapeštianske memorandum.

Medzinárodná zmluva môže zaniknúť najmä z dôvodov uplynutia času, splnením zmluvy, dohodou strán, znížením počtu strán mnohostrannej zmluvy pod počet potrebný na nadobudnutie jej platnosti, výpoveďou, odstúpením, uzavretím neskoršej zmluvy o tom istom predmete, podstatným porušením zmluvy niektorou zmluvnou stranou, dodatočnou nemožnosťou plnenia, v dôsledku podstatnej zmeny pomerov, v dôsledku prerušenia diplomatických alebo konzulárnych stykov, vznikom novej imperatívnej normy medzinárodného práva, s ktorou je medzinárodná zmluva v rozpore, ale aj z niektorých iných dôvodov, napríklad zánikom niektorej zo zmluvných strán bez toho, aby do práv a povinností zo zmluvy vstúpil nástupnícky štát alebo nepoužívaním. V prípade Budapeštianskeho memoranda prichádza do úvahy možný zánik v dôsledku jeho podstatného porušenia zo strany Ruskej federácie, ale reálne to vykonať považujeme v súčasnosti za predčasné.

Analýzou platnej právnej úpravy medzinárodných zmlúv a syntézou uvedených poznatkov výskumu sme identifikovali nasledujúce základné zásady (princípy) medzinárodného zmluvného práva:

- zásada prednosti imperatívnych (kogentných) noriem všeobecného medzinárodného práva,
- zásada slobodného súhlasu s medzinárodnou zmluvou,
- zásada pacta sunt servanda,
- zásada dobromyseľnosti (dobrej viery) pri uzatváraní a plnení medzinárodnej zmluvy,
- zásada prednosti medzinárodnej zmluvy pred vnútroštátnym poriadkom,
- zásada posterior derogat priori,

- zásada prednosti viacstranne záväznej zmluvy,
- zásada registrácie a publikácie.

Uvedené zásady majú určitú hierarchiu a neplatia všetky s rovnakou silou a v rovnakom rozsahu. V ďalšom výskume bude potrebné zamerať sa na ich hierarchické usporiadanie, osobitne vyšpecifikovanie tých z nich, ktoré majú silnejší právny dopad („právnú silu“) oproti ostatným. Aktuálne však tieto zásady čelia jednej z najväčších výziev, kedy stály člen Bezpečnostnej rady OSN hrubým spôsobom porušil jednu zo základných zásad medzinárodného zmluvného práva, ako aj úplne najdôležitejšie kogentné pravidlo medzinárodného práva, ktorým je zákaz agresie (použitia sily). Súčasne bude zaujímavým skúmanie otázky, či súčasný medzinárodný ekonomický a politický vývoj poznačený celosvetovou pandemiou COVID-19, energetickou a surovinovou krízou, klimatickými zmenami či migračnými pohybmi nevytvárajú materiálny základ pre vytváranie nových princípov, ktoré by sa mali prejavovať v medzinárodnom práve, osobitne v práve medzinárodných zmlúv.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. Accord de cessez-le-feu en Algérie, Déclarations gouvernementales du 19 mars 1962 relatives à l'Algérie (JORF n°0067 du 20 mars 1962) [online]. In: United Nations Peacemaker, 2021. [Citované 10.12.2021]. Dostupné na internete: <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/DZ-FR_620319_AccordsEvian.pdf>.
2. Agreement for Bringing Peace to Afghanistan between the Islamic Emirate of Afghanistan which is not recognized by the United States as a state and is known as the Taliban and the United States of America [online]. In: U.S. Department of State, 2020. [Citované 10.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://www.state.gov/wp-content/uploads/2020/02/Agreement-For-Bringing-Peace-to-Afghanistan-02.29.20.pdf>>.
3. AUST, A. (2013): *Modern Treaty Law and Practice*. 3rd Edition. Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 520 s. ISBN 978-1-107-02384-0.
4. AZUD, J. (2003): *Medzinárodné právo*. Bratislava: Veda, 2003. 456 s. ISBN 80-224-0753-4.
5. BALAŠ, V. – PAUKNEROVÁ, M. (1991): The Czechoslovak Approach to the Draft Convention on Jurisdictional Immunities of States and Their Property. In.: *Michigan Journal of International Law*, 1991, roč. 12, č. 4, s. 874-902.
6. BUDJERYN, M. – UMLAND, A. (2021): *Damage Control: The Breach of the Budapest Memorandum and the Nuclear Non-Proliferation Regime*. In.: SCHMIES, O. (ed.): *NATO's Enlargement and Russia: A Strategic Challenge in the Past and Future*. Stuttgart: ibidem-Verlag, 2021. ISBN 978-3-8382-1478-8.

7. COMMITTEE OF LEGAL ADVISERS ON PUBLIC INTERNATIONAL LAW (CAHDI) (2001): Expression of Consent by States to be Bound by a Treaty – Analytical Report and Country Reports [online]. In: Council of Europe, 2001 [Citované 10.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/168004ad95>>.
8. ČEPELKA, Č. (1999): Právo mezinárodních smluv. Vídeňská úmluva o smluvním právu (1969) s komentářem. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-970-7.
9. DÖRR, O. – SCHMALENBACH, K. (2018): Vienna Convention on the Law of Treaties. A Commentary. 2nd Edition. Berlin: Springer-Verlag, 2018. 1534 s. ISBN 978-3-662-55159-2.
10. GRANT, T. D. (2014): Budapest Memorandum of 5 December 1994: Political Engagement or Legal Obligation? In: Polish Yearbook of International Law, 2014, roč. 34, s. 89-114.
11. HOLLIS, D. B. (2005): A Comparative Approach to Treaty Law and Practice. In: National Treaty Law & Practice. Boston: The American Society of International Law, Martinus Nijhoff, 2005, 837 s. ISBN 90-0414-417-X.
12. CHEATHAM, A. (2022): Is 'Neutralization' Obsolete After the Ukraine War? [online]. In: United States Institute of Peace, 2022. [Citované 10.6.2022]. Dostupné na internete: <<https://www.usip.org/publications/2022/06/neutralization-obsolete-after-ukraine-war>>.
13. Judgement of 19 December 1978 Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey), s. 39-45 [online]. In.: ICJ Reports of Judgements, Advisory Opinions and Orders, 1978 [Citované 26.5.2022]. Dostupné na internete: <<https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/62/062-19781219-JUD-01-00-EN.pdf>>.
14. KLABBERS, J. (1996): The Concept of Treaty in International Law. The Hague – London – Boston: Kluwer Law International, 1996. 320 s. ISBN 90-411-0244-2.
15. KLUČKA, J. (2017): Medzinárodné právo verejné (všeobecná a osobitná časť). Tretie, doplnené a prepracované vydanie. Bratislava: Wolters Kluwer, 2017. 520 s. ISBN 978-80-8168-743-3.
16. KOLB, R. (1998): The formal source of *ius cogens* in public international law. In: Zeitschrift für öffentliches Recht, 1998, roč. 53, s. 69-105.
17. LEONAITĖ, E. – ŽALIMAS, D. (2016): The Annexation of Crimea and Attempts to Justify It in the Context of International Law. In: Lithuanian Annual Strategic Review, 2016, roč. 14, č. 1, s. 11-63.

18. LOSSOVSKYI, I. (2018): Russia's Aggression Against Ukraine as a Destabilizing Factor for Non-Proliferation Regimes. In: *Ukraine Analytica*, 2018, roč. 2, č. 12, s. 27-37.
19. MALENOVSKÝ, J. (2004): *Mezinárodní právo veřejné, jeho obecná část a poměr k vnitrostátnímu právu, zvláště k právu českému*. 4. opravené a doplněné vydání. Brno: Masarykova univerzita a Doplněk, 2004. 468 s. ISBN 80-7239-160-7.
20. Memorandum on security assurances in connection with Ukraine's accession to the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons. Budapest, 5 December 1994. (UNTS, Volume 3007, I-52241) [online]. In.: *United Nations Treaty Series*, 2014. [Citované 26.5.2022]. Dostupné na internete: <<https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280401fbb>>.
21. MRÁZ, S. – POREDOŠ, F. – VRŠANSKÝ, P. (2003): *Medzinárodné verejné právo*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, 2003. 380 s. ISBN 80-7160-175-6.
22. ONDŘEJ, J. (2004): *Mezinárodní právo veřejné, soukromé, obchodní*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 464 s. ISBN 80-86898-02-4.
23. PIFER, S. (2014): Honoring Neither the Letter nor the Law [online]. In: *Foreign Policy*, 2014. [Citované 10.6.2022]. Dostupné na internete: <<https://foreignpolicy.com/2014/03/07/honoring-neither-the-letter-nor-the-law>>.
24. RŮŽIČKA, K. (1998): *Právní otázky obchodování se zahraničím*. Ostrava: MONTANEX, 1998. 156 s. ISBN 80-85780-26-7.
25. SEIDL-HOHENVELDERN, I. (2001): *Mezinárodní právo veřejné*. Praha: ASPI Publishing, 2001. 448 s. ISBN 80-85963-82-5.
26. TOLSTYCH, V. L. (2014): Vossojedinenje Kryma s Rossiej – pravovyje kvalifikaciji [online]. In: *Juridičeskije staťji – Evrazijskij juridičeskij žurnal*, 2014. [Citované 10.6.2022]. Dostupné na internete: <<https://eurasia-law.ru/nashi-rubriki/yuridicheskie-stati/vossoedinenie-kryma-s-rossiej>>.
27. TREVES, T. (1986): Innovations dans la technique de codification du droit international. La préparation de la Conférence de Vienne sur les traités passés par les organisations internationales. In: *Annuaire Francais de Droit International*, 1986, roč. 32, s. 474-494.
28. United Nations Digital Library [online]. In: United Nations, 2022. [Citované 10.6.2022]. Dostupné na internete: <<https://digitallibrary.un.org/record/169471?ln=en>> a <<https://digitallibrary.un.org/record/177797>>.

29. United Nations, Office for Disarmament Affairs (UNODA) [online]. In: United Nations, 2022. [Citované 10.6.2022]. Dostupné na internete: <<https://treaties.unoda.org/s/ukraine>>.
30. United Nations, Treaty Series (UNTS) [online]. In: United Nations, 2022. [Citované 10.6.2022]. Dostupné na internete: <https://treaties.un.org/Pages/AdvanceSearch.aspx?tab=UNTS&clang=_en>, <<https://treaties.un.org/doc/Treaties/2014/10/20141002%2009-07%20AM/Other%20Documents/COR-Reg-52241-Sr-65115.pdf>>, <https://treaties.un.org/pages/DB.aspx?path=DB/UNTS/page1_en.xml&menu=UNTS>.
31. Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations [online]. In: International Law Commission of the United Nations, 2005. [Citované 10.12.2021]. Dostupné na internete: <https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/1_2_1986.pdf>.
32. Vnútroštátne legislatívne zdroje podľa textu.
33. YOST, D. S. (2015): The Budapest memorandum and Russia's Intervention in Ukraine. In: *International Affairs*, 2015, roč. 91, č. 3, s. 505-538.
34. ZADOROZHNY, O. (2015): Russian Aggression against Ukraine, the Annexation of the Crimean Peninsula and the 1994 Budapest Memorandum. In: *European Political and Law Discourse*, 2015, roč. 2, č. 6, s. 7-13.
35. ZEMANEK, K. (2009): Vienna Convention on the Law of Treaties between States and International Organizations or between International Organizations [online]. In: International Law Commission of the United Nations, 2009. [Citované 10.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://legal.un.org/avl/pdf/ha/vcltsio/vcltsio-e.pdf>>.
36. ZIMMERMANN, A. (2021): Possible indirect legal effects of non-legally binding instruments [online]. In: Council of Europe, 2021. [Citované 10.12.2021]. Dostupné na internete: <<https://rm.coe.int/1-2-zimmermann-indirect-legal-effects-of-mous-statement/1680a23584>>.

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

SLOVAK JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava

2022, Volume XX., Issue 4, Pages 373 – 388

DOI: <https://doi.org/10.53465/SJIR.1339-2751.2022.4.373-388>

ISSN 1336-1562 (print), ISSN 1339-2751 (online)

Submitted: 5. 12. 2022 | Accepted: 14. 12. 2022 | Published 15. 12. 2022

BEZPEČNOSTNÁ A OBRANNÁ POLITIKA EURÓPSKEJ ÚNIE V KONTEXTE KONFLIKTU NA UKRAJINE

SECURITY AND DEFENCE POLICY OF THE EUROPEAN UNION IN THE CONTEXT OF THE CONFLICT IN UKRAINE

Radoslav Ivančík¹

Bezpečnostná a obranná politika Európskej únie, ktorá je integrálnou súčasťou jej zahraničnej a bezpečnostnej politiky, predstavuje v súčasnej dobe kontinuálneho zhoršovania bezpečnostného prostredia, bezpečnostnej situácie a zvyšujúceho sa napätia vo vzťahoch medzi štátmi, predovšetkým medzi veľmocami, a to nielen kvôli ruskej agresii na Ukrajinu, jednu z najdôležitejších politík Únie. A hoci v nej boli v ostatných rokoch dosiahnuté určité pokroky, spustené niektoré iniciatívy a zahájené viaceré projekty, napriek tomu sa stále borí s množstvom problémov. Aj kvôli nedostatočnej podpore na viacerých úrovniach. Ruský útok na Ukrajinu však bol pre väčšinu Európanov budíčkom, ktorý odhalil veľké medzery v európskych obranných spôsobilostiach a kapacitách a schopnostiach viesť autonómne veľkú vojenskú operáciu. Aj preto sa autor vo svojom článku, s využitím relevantných metód interdisciplinárneho vedeckého výskumu, zaoberá problematikou európskej bezpečnosti a obrany v nadväznosti na aktuálny vývoj v kontexte konfliktu na Ukrajinu a možným vplyvom na jej vývoj v budúcnosti, najmä z pohľadu potenciálneho prehĺbenia bezpečnostnej a obrannej integrácie členských štátov Európskej únie.

Kľúčové slová: Európska únia, bezpečnosť, obrana, politika, konflikt, integrácia

The security and defence policy of the European Union, which is an integral part of its foreign and security policy, currently, in a time of continuous deterioration of the security environment, security situation, and increasing

¹ plk. gšt. v. z. Ing. Radoslav Ivančík, PhD. et PhD., Akadémia Policajného zboru v Bratislave, Sklabinská 1, 835 17 Bratislava, e-mail: radoslav.ivancik@akademiapz.sk. ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2233-1014>

Autor počas svojej profesionálnej kariéry pôsobil vo viacerých vedúcich funkciách na jednotlivých stupňoch velenia a riadenia Ozbrojených síl SR a Ministerstva obrany SR. Zároveň zastupoval SR v pracovných výboroch, skupinách a komisiách v rámci NATO, EÚ a V4. Je autorom a spoluautorom viacerých domácich i zahraničných vedeckých monografií, vysokoškolských učebníc, vedeckých i odborných štúdií, článkov a príspevkov najmä z oblasti vojenstva a národnej a medzinárodnej bezpečnosti.

tension in relations between states, especially between great powers, not only because of Russian aggression in Ukraine, represents one of the most important policies of the Union. And although some progress has been made in recent years, some initiatives have been launched and several projects are already being implemented, it is still struggling with a number of problems. Also due to insufficient support on several levels. However, the Russian attack on Ukraine was a wake-up call for most Europeans, revealing large gaps in European defence capabilities and capacities and the ability to conduct a major military operation autonomously. That is also why the author in his article, using relevant methods of interdisciplinary scientific research, deals with the issue of European security and defence in connection with the current development in the context of the conflict in Ukraine and the possible impact on its development in the future, especially from the point of view of the potential deepening of security and defence integration of European Union member states.

Key words: European Union, security, defence, policy, conflict, integration

JEL: F51, F52, N44

1 Úvod

V oblasti európskej bezpečnosti, odkedy sa stala súčasťou kompetencií Európskej únie (ďalej len „EÚ“ alebo „Únia“) v roku 1992, sa urobilo viacero veľmi dôležitých krokov (Kavan a kol., 2014) a prijalo niekoľko významných rozhodnutí (Brhlíková, 2014; Rožňák, 2015). Napriek tomu aj po troch desaťročiach zatiaľ zostáva nedokončeným projektom. Veľmi dobre to bolo vidieť najmä v tom, ako EÚ reagovala na ukrajinskú krízu. Rovnako ako mnohé iné krízy z nedávnej minulosti, aj ruská vojenská agresia na Ukrajinu (Kollár, 2022; Jurčák, Marek, 2022), vyvolala spoločnú reakciu členských štátov Únie. Tie našli spoločnú reč pomerne veľmi rýchlo, rýchlejšie ako počas iných kríz, v podstate len za pár dní a týždňov po 24. februári 2022, kedy ruské jednotky vstúpili na ukrajinské územie.

Keď to porovnáme s inými krízami, tak napríklad krajinám eurozóny trvalo mesiace, dokonca až roky, kým sa dohodli na množstve spoločných opatrení a nástrojov zameraných na elimináciu alebo aspoň zníženie rizika zopakovania ďalšej dlhovej a úverovej krízy a na zlepšenie ich odolnosti voči prípadnej novej finančnej a hospodárskej kríze. Ďalším typickým príkladom zdĺhavého konania bolo množstvo rokovaní počas najhorších fáz pandémie koronavírusu, spôsobujúceho ochorenie Covid-19, keď členským krajinám EÚ trvalo mesiace, kým sa dohodli na spoločnom fonde na podporu obnovy po pandémii.

V tejto súvislosti by sa dalo povedať, že reakcia Únie na ruskú inváziu bola výnimočná, prišla rýchlo a najmä počas prvých mesiacov zostala silná a vyrovnaná. Napríklad sankcie proti Rusku boli schválené (zatiaľ) v ôsmich kolách. Nemalo by sa to vôbec považovať za samozrejmosť, keďže schválenie sankcií na úrovni EÚ si vyžaduje jednomyseľnosť medzi všetkými jej 27 členskými štátmi. Do úvahy treba vziať aj to, že niektoré z nich boli menej ochotné ako iné ohroziť svoje dlhodobé dobré vzťahy s Moskvou.

Tak, ako pri mnohých iných krízach, sa však aj v tomto prípade postupne začala jednota spoločenstva postupne vytrácať. Znovu sa objavili rozdiely medzi členskými štátmi. Napríklad medzi tými, ktoré chceli urobiť viac (ako napríklad Poľsko a pobaltské krajiny), tými, ktoré radšej pristupovali k situácii opatrnejšie a najmä spočiatku skôr prešľapovali na mieste (napríklad Nemecko a Taliansko), a tými, ktoré nezastávali až také tvrdé postoje voči Rusku a hlavne nechceli vzniknutú situáciu ešte viac vyhrocovať (ako napríklad Maďarsko). Rokovania o uvalení sankcií museli celé mesiace čeliť odporu Maďarska a niekoľkých ďalších krajín, ktoré sa v prvom rade pozerali na vlastné národné záujmy a nie na kolektívne európske záujmy, až sa postupne zmierňovali, aby ich európska dvadsať sedmička schválila.

Podobnou optikou sa možno pozrieť aj na záväzky týkajúce sa napríklad posilnenia spoločnej obrannej priemyselnej základne EÚ a s tým súvisiacim vývojom „európskych“ zbraňových systémov. Nestabilita a nejednotnosť sa, žiaľ, prejavujú aj v tejto oblasti. Na jednej strane začiatkom októbra tohto roku francúzsky prezident Emmanuel Macron a nemecký spolkový kancelár Olaf Scholz spoločne vyzvali vedúcich predstaviteľov svojich príslušných obranných odvetví, aby odblokovali práce na programe „Budúceho bojového vzdušného systému“ (Future Combat Air System – FCAS)², ktorý je považovaný za jeden z kľúčových nástrojov na zabezpečenie budúcej európskej autonómie a suverenity v oblasti bezpečnosti a obrany (AB, 2021) a ktorého finálnym cieľom je vytvorenie spoločného európskeho bojového lietadla do roku 2040.

Na druhej strane však ešte v tom istom mesiaci Nemecko a ďalších 14 krajín oznámilo európsku iniciatívu „Nebeský štít“ (European Sky Shield Initiative – ESSI)³ zameranú na spoločnú akvizíciu štítu protivzdušnej a protiraketovej obrany, ktorý bude zložený z nemeckých, amerických a izraelských systémov (Tidey, 2022). Pochopiteľne, týmto krokom nijako nepotešili Francúzsko, ktoré dobrovoľne zostalo mimo projektu, keďže s Talianskom vyvíjalo vlastný štít. Navyše, od stiahnutia sa z Afganistanu prezident Macron viackrát razantne obhajoval posilnenie „strategickej autonómie“ Európy, čo je a istotne aj bude veľmi ťažké, ak sa európske krajiny chcú

² Future Combat Air System (FCAS) patrí v súčasnosti k najstrategickejším obranným programom v Európe. Je považovaný za kľúč k európskej strategickej autonómii a suverenite v 21. storočí. Ako bojový systém by mal FCAS priniesť zvýšený efekt využívaním prepojených schopností združených platforiem, čím by mal predstavovať ďalšiu, vyššiu úroveň vzdušnej sily. Základným kameňom FCAS je zbraňový systém novej generácie, kde sa bojovníci spájajú so vzdialenými nosičmi ako multiplikátory sily. Okrem toho platformy s posádkou a/alebo bez posádky tiež poskytnú svoju jedinečnosť kolektívnym schopnostiam, pričom budú plne interoperabilné so spojeneckými silami naprieč všetkými doménami, od pozemných až po kybernetické. Vzdušný bojový cloud súčasne umožní využitie sieťových schopností všetkých združených platforiem (AB, 2021).

³ European Sky Shield Initiative je iniciatíva zameraná na vytvorenie európskeho systému protivzdušnej a protiraketovej obrany prostredníctvom spoločného získavania zariadení protivzdušnej obrany a rakiet európskymi krajinami, čo posilní integrovanú protivzdušnú a protiraketovú obranu EÚ a NATO v Európe (Tidey, 2022).

spoliehať na zbraňové systémy vyrobené v USA alebo v Izraeli, či nejakej inej krajine. Z vyššie uvedeného vyplýva, že zatiaľ čo sa Únia zblížila v spoločných pozíciách a krokoch proti Ruskej federácii, napríklad v podobe početných balíkov sankcií, zatiaľ sa jej nepodarilo výraznejším spôsobom posilniť integráciu v oblasti bezpečnosti a obrany.

V dôsledku ruskej invázie na Ukrajinu je pritom práve integrácia v oblasti bezpečnosti a obrany veľmi potrebná. Je totiž veľmi pravdepodobné, že konflikt sa bude naťahovať ešte niekoľko mesiacov alebo dokonca rokov. Stal sa súčasťou nového stavu vecí na európskom kontinente, preto je dôležité položiť si otázku, ako bude EÚ ako celok, ale aj jej členské štáty ďalej reagovať na túto novú realitu. A hoci sa konflikt s najväčšou pravdepodobnosťou skončí prímerím, veľkolepou dohodou alebo víťazstvom jednej zo strán, samotná skutočnosť, že sa Rusko rozhodlo vojensky napadnúť iný suverénny štát, má určite vážny vplyv na to, ako európske vlády vnímajú svoju vlastnú bezpečnosť a ako sa stavajú, ale hlavne v ďalších rokoch postaví k zaisťovaniu svojej bezpečnosti a obrany na individuálnej i kolektívnej úrovni.

Aj preto sa autor v predložennom článku, s využitím relevantných metód interdisciplinárneho vedeckého výskumu, predovšetkým analyticko-syntetickej metódy, obsahovej, komparatívnej a trendovej analýzy a vedeckej metódy štúdia dokumentov, zaoberá problematikou európskej bezpečnosti a obrany v nadväznosti na aktuálny vývoj situácie v kontexte ruskej agresie a konfliktu na Ukrajine a možným vplyvom na jej vývoj v budúcnosti, najmä z pohľadu potenciálneho prehĺbenia bezpečnostnej a obrannej integrácie členských štátov EÚ.

2 PROBLÉMY BEZPEČNOSTNEJ A OBRANNEJ POLITIKY EURÓPSKEJ ÚNIE V AKTUÁLNOM KONTEXTE

Vojna na Ukrajine má a bude mať mnohoraké dôsledky. Medzi inými, urýchlila viaceré procesy, ktoré síce už prebiehali, avšak nie dostatočným tempom. Zatiaľ čo EÚ konvergovala na spoločných pozíciách a akciách (napríklad vo forme už vyššie spomenutých početných balíkov sankcií) proti agresorovi – Ruskej federácii – doteraz sa jej nepodarilo výraznejším spôsobom posilniť európsku bezpečnostnú a obrannú integráciu hoci spustila viaceré programy alebo iniciatívy v tejto oblasti. Dočasné dohody a opatrenia sa zatiaľ nedarí premeniť na štrukturálne politiky, keďže si vyžadujú postupný a niekedy až príliš kľukatý proces zrieknutia sa časti suverenity a kontroly nad citlivými otázkami týkajúcimi sa národnej bezpečnosti a obrany. Najväčšou prekážkou integračného prístupu v tejto oblasti zostáva skutočnosť, že bezpečnosť a obrana sú jadrom suverenity každej krajiny ako priame vyžarovanie toho, čo krajiny zvyknú definovať ako svoje národné záujmy (Collins, 2016).

Ako zdôraznil Stanley Hoffmann ešte v počiatkoch európskeho integračného procesu, „*v oblastiach kľúčového významu z hľadiska národného záujmu, národy uprednostňujú istotu, alebo sebakontrolovanú neistotu národnej sebastačnosti, pred*

nekontrolovanou neistotou dosiaľ nevyskúšaného“ (Hoffman, 1966, s. 869). Aj preto politiky v oblasti bezpečnosti a obrany nie je možné tak jednoducho preniesť na nadnárodný subjekt, akým je EÚ, a to ani v prípade mimoriadnej a znepokojujúcej vonkajšej hrozby, ktorú niektoré jej členské štáty, napríklad Poľsko, Fínsko a pobaltské štáty, považujú za existenčnú.

3 PROBLÉMY POLITICKEJ POLARIZÁCIE V ČLENSKÝCH ŠTÁTOCH EURÓPSKEJ ÚNIE

Ťažkosti pri vytváraní spoločných názorov a implementácii spoločných opatrení v záležitostiach bezpečnosti a obrany nemožno vnímať izolovane od ostatných širších trendov v politike EÚ. V tejto súvislosti sa dá povedať, že sú súčasťou väčšieho posunu smerom k čoraz viac polarizovaným systémom politických strán vo väčšine členských štátov Únie a zároveň vedú k spochybňovaniu mnohých najdôležitejších rozhodnutí EÚ.

Postfunkcionalistický výskum odhalil narastajúcu politizáciu problémov v rámci Únie spôsobenú ostrými a rozhádanými debatami medzi zástupcami politických subjektov počas volieb a referend. Preferencie širokej verejnosti, smerované cez politické strany a iné úrovne politickej angažovanosti, sa stali rozhodujúcimi pre výsledky európskej politiky a politika identity sa stala kritickou pri formovaní diskurzu v Európe (Hooghe – Marks, 2009). To, čo sa následne objavilo v posledných rokoch, je forma integrácie bez supranacionalizmu, prevláda intergovernmentalizmus, pričom štáty sa snažia prezentovať svoje vlastné stanoviská a rozhodovať podľa vlastných záujmov (Fabbrini – Puetter, 2016). Niektorí autori na margo tohto stavu tvrdia, že *„akonáhle sa problém spolitizuje, verejný nesúhlas obmedzí manévrovací priestor vlád, vďaka čomu sú menej náchylné vzdať sa suverenity a dokonca sú v pokušení získať späť stratenú kontrolu“* (Franchino – Mariotto 2020, s. 464).

Takýto trend sa objavil aj počas najdôležitejších fáz pandémie koronavírusu. Po počiatkovej fáze zmätku a neistoty Európska komisia zaujala spoločný prístup zameraný na zabezpečenie dodávok vakcín a uľahčenie ich distribúcie, no zároveň členské štáty naďalej prijímali široké spektrum vlastných politík a opatrení na boj proti ochoreniu Covid-19. Dosiahnutie dohody o dočasnom nástroji obnovy NextGenerationEU⁴ na pomoc pri náprave bezprostredných ekonomických a sociálnych škôd spôsobených pandemiou koronavírusu si vyžiadalo skutočne veľké politické a diplomatické úsilie. Napriek tomuto úspechu sa pandémia nestala kritickým bodom, pokiaľ ide o podporu ďalšej integrácie do politík v oblasti zdravia, ktoré sa stále riešia na národnej úrovni (Capocis, 2016).

⁴ Next Generation EU je balík hospodárskej obnovy Európskej únie na podporu členských štátov EÚ, aby sa zotavili z pandémie COVID-19, najmä tých, ktoré boli obzvlášť ťažko zasiahnuté. Nástroj, ktorý schválila Európska rada 21. júla 2020, má hodnotu 750 miliárd € (Európska únia, 2021).

Prípád vojny na Ukrajine pravdepodobne nebude výnimkou z dosiaľ dosiahnutých výsledkov členských štátov, ktoré sa snažia nájsť konsenzus o veľkých skokoch vpred v európskej bezpečnostnej a obrannej integrácii. To, čoho sme ale zatiaľ svedkami, je skôr vznik množstva iniciatív, ktoré sa však nemusia vždy nevyhnutne uberať smerom k ďalšej integrácii; predstavujú iba stratégie, programy a časti politik, ktoré možno určite posilniť a prehĺbiť, ale nevedú k celkovej strategickej vízii, ktorá by viedla k hlbšej jednotnej zahraničnej, bezpečnostnej a obrannej politike EÚ. Výsledkom je skôr konštelácia foriem spolupráce a opatrení, ktoré môžu narušiť súdržnosť a účinnosť strategického prístupu, ktorý si okolnosti vyžadujú.

4 PROBLEMATIKA STRATEGICKEJ AUTONÓMIE A STRATEGICKEJ SUVERENITY EURÓPSKEJ ÚNIE

Francúzsky prezident Emmanuel Macron, uznávajúc viaceré formy spolupráce, ktoré existujú pod zámienkou „viacrýchlostnej Európy“⁵ alebo „variabilnej geometrie“, resp. „flexibilnej integrácie“⁶, vyzval na inováciu definovaných formátov s cieľom presadzovať spoločné názory a stratégie (Macron, 2017). Návrh sa týka výberu určitých strategických oblastí ako sú bezpečnosť, súkromie, umelá inteligencia, údaje, životné prostredie, priemysel a obchod, v ktorých majú členské štáty spoločné záujmy i obavy a ktoré tiež úzko súvisia s bezpečnosťou a obranou. Koncept strategickej autonómie a strategickej suverenity by mohol byť kľúčový pri postupnom budovaní

⁵ Pojem viacrýchlostná Európa označuje rozdielne integrácie, kedy skupina členských štátov, ochotných a schopných posunúť integráciu ďalej, spolupracuje pri dosahovaní spoločných cieľov rýchlejšie. Zároveň sa predpokladá, že ostatné členské štáty sa pripoja neskôr. Toto pomenovanie sa po prvýkrát objavilo v Tindemansovej správe z roku 1975. Ide v nej o fakt, že všetky štáty nie sú ochotné a schopné napredovať v integrácii rovnako rýchlo. Preto by sa mali nájsť mechanizmy umožňujúce členským štátom, ktoré chcú pokračovať v integrácii, aby postupovali bez zábran zo strany ostatných štátov. Tempo napredovania sa môže meniť od prípadu k prípadu. Koncept viacrýchlostnej integrácie sa do diskusií periodicky vracia. Používajú ho zástancovia, aj oponenti hlbšej integrácie, najmä v časoch oslabeného konsenzu o jej smerovaní a rýchlosti (Euractive, 2019a).

⁶ Variabilná geometria je termín, ktorý používajú politológovia a analytici na označenie tzv. diferencovanej, posilnenej, alebo tiež flexibilnej integrácie. V politickom jazyku je prejavom variabilnej geometrie teória posilnenej spolupráce alebo dvojrýchlostnej Európy. Od podpisu Amsterdamskej dohody majú členské štáty Európskej únie právo vytvárať integrovanejšie skupiny v istých európskych politikách a majú teda možnosť voľby rýchlosti aj rozsahu svojich integračných záväzkov. Ukotvenie diferencovanej či flexibilnej integrácie možno chápať ako prínos pre krajiny, ktoré usilovali o väčšiu integračnú dynamiku. Štáty, ktoré naopak preferujú pomalšiu integráciu, sú zasa chránené pred prípadným poškodením. Článok 11 Amsterdamskej zmluvy dokonca definuje možnosť zataviť postup rýchlejšej skupiny štátov z „dôležitých dôvodov národnej politiky“. Zmluva z Nice otvorila možnosť použitia mechanizmov posilnenej spolupráce v oblasti spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (Euractive, 2019b).

komplexnej bezpečnostnej a obrannej politiky s inovatívnymi programami, spolu s medzivládnu spoluprácou a komplementaritou s NATO.

Keď sa v auguste 2021 Spojené štáty americké (ďalej len „USA“) rozhodli stiahnuť svoje jednotky z Afganistanu bez konzultácie s európskymi spojencami, otázka strategickej úlohy EÚ v širšom geopolitickom prostredí sa stala veľmi dôležitou. Diskusia o tejto záležitosti sa už objavila v globálnej stratégii EÚ z roku 2016⁷, ktorá definovala strategickú autonómiu Únie ako schopnosť konať autonómne vtedy, keď je to potrebné a tam, kde je to potrebné, a s partnermi všade tam, kde je to možné (EÚ, 2016). Túto myšlienku neskôr použil prezident Macron vo svojom prejave na Sorbonne v roku 2017. Európsku strategickú suverenitu definoval ako kolektívnu schopnosť brániť záujmy Európy v oblasti bezpečnosti, súkromia, umelej inteligencie, údajov, životného prostredia, obchodu a priemyslu strategickým spôsobom (Macron, 2017).

V tejto súvislosti je ale nutné poznamenať, že na európskej úrovni však vždy existoval určitý zmätok medzi strategickou autonómiou a strategickou suverenitou. Zatiaľ čo strategická autonómia sa vzťahuje na bezpečnosť a obranu a naznačuje možnosť, že by sa EÚ mohla stať menej závislou od rozhodnutí alebo aktív iných krajín, keď koná v oblasti zahraničnej, bezpečnostnej a obrannej politiky, koncept strategickej suverenity sa zaoberá schopnosťou EÚ manažovať určité strategické politiky koordinovaným spôsobom. Výsledkom je, že strategická suverenita je o prehodnotení vzájomných závislostí v obchode, preformulovaní strategických partnerstiev a udržiavaní multilaterálneho poriadku otvoreného spolupráci (Ondarza – Overhaus, 2022).

Strategická suverenita má potenciál stať sa ústredným príbehom ďalšieho rozvoja EÚ po vojne na Ukrajine. Na jednej strane Únia zmobilizovala značné množstvo vojenských, finančných a humanitárnych zdrojov na podporu Ukrajiny. Na druhej strane, závislosť členských štátov EÚ od energií z Ruska jasne poukázala na slabosť organizácie ako celku, pokiaľ ide o jej náchylnosť k vydieraniu a naliehavú potrebu znížiť jej zraniteľnosť voči weaponizácii⁸ energetických a iných tokov. Popri uvalení sankcií a poskytovaní vojenského vybavenia Ukrajine EÚ napriek tomu stále posiela peniaze Moskve výmenou za energiu.

K posilneniu myšlienky európskej strategickej suverenity prispela Versaillská deklarácia z neformálneho zasadnutia hláv štátov alebo predsedov vlád členských

⁷ Globálna stratégia pre zahraničnú a bezpečnostnú politiku EÚ nahradila Európsku bezpečnostnú stratégiu z roku 2003 a zadefinovala nové ambície a ciele Únie v oblasti bezpečnosti. EÚ sa na jej základe zameriava na 5 hlavných priorít svojej zahraničnej a bezpečnostnej politiky: a) bezpečnosť Únie, b) odolnosť štátov a spoločností na východ a juh od EÚ, c) integrovaný prístup ku konfliktom a krízam, d) kooperatívne regionálne usporiadania, a e) globálne riadenie pre 21. Storočie (Európska únia, 2016).

⁸ Weaponizácia predstavuje spôsob využívania nevojenských prostriedkov ako zbrane na dosiahnutie mocenských cieľov (NBÚ, 2021).

štátov EÚ 10. a 11. marca 2022. Tí sa na stretnutí zhodli na tom, že koncepcia strategickej suverenity si bude vyžadovať zníženie závislosti EÚ a zároveň plánovanie nového modelu rastu a investícií, ktorý možno realizovať prostredníctvom troch kľúčových prvkov: a) posilnenia obranných spôsobilostí EÚ; b) zníženia energetickej závislosti; a c) budovania pevnejšej ekonomickej základne (Európska rada, 2022a).

Na základe uvedeného sa zdá, že koncept strategickej suverenity zahŕňa myšlienku viac autonómneho a emancipovaného politického zriadenia, ktoré sa rozhodne rozvíjať strategické myslenie v niektorých kľúčových politikách, pričom členské štáty sa postupne rozhodnú vzdať sa niektorých aspektov svojej suverenity v záujme spoločného presadzovania svojich záujmov vo väčšej miere v konkurenčnom svete. Aby sa to však stalo, museli by prepracovať samotný koncept suverenity a nájsť inovatívne spôsoby, ako integrovať národné perspektívy a postupy do európskej vízie pri riešení vybraných strategických politík (Ondarza – Overhaus, 2022).

5 NOVÝ KOMPAS PRE EURÓPSKU OBRANU?

Strategický kompas EÚ pre bezpečnosť a obranu, schválený 21. marca 2022, by mohol pomôcť vypracovať koherentnú a silnú bezpečnostnú a obrannú politiku, ktorá by dopĺňala vyššie zmienenú globálnu stratégiu z roku 2016 a integrovaný prístup ku konfliktom a krízam⁹ z roku 2018 (Európska rada, 2022b). Tieto dva dôležité dokumenty stanovujú usmernenia pre činnosť EÚ v jej susedstve a mimo nej. Ich cieľom je podporovať odolnosť a spoliehať sa na zásadový pragmatizmus, partnerstvo s viacerými aktérmi pôsobiacimi na rôznych úrovniach riadenia, vrátane medzinárodných, regionálnych a miestnych aktérov, s cieľom riešiť konflikty a krízy. Obsahujú tiež predstavu, že EÚ bude zasahovať počas dlhších časových období, aby zvládla všetky dimenzie konfliktného cyklu, od predchádzania konfliktom až po upevňovanie mieru.

Strategický kompas tento prístup trochu prehodnocuje, keďže sa zameriava na vyššiu úroveň krízového manažmentu v náročných prostrediach, pričom čelí otázkam bezpečnosti zvažovaním všetkých druhov hrozieb, ktorým môže Únia čeliť. Strategický kompas podporuje víziu, aby Únia bola schopná konať rýchlo a rázne vždy, keď prepukne kríza; ak je to možné, s partnermi, ak nie, tak sama. Primárnym cieľom je vytvoriť silnú kapacitu síl rýchleho nasadenia EÚ až do 5 000 vojakov pre rôzne druhy kríz, pripraviť na nasadenie do 30 dní do operácií a misií vedených v rámci Spoločnej obrannej a bezpečnostnej politiky (ďalej len „SBOP“) EÚ 200 plne vybavených expertov, a to aj v zložitých prostrediach a podmienkach, vykonávať

⁹ Integrovaný prístup ku konfliktom a krízam (Integrated Approach to Conflicts and Crises) vychádza z globálnej stratégie EÚ, ktorá zaviedla integrovaný prístup Únie k vonkajším konfliktom a krízam, ktorý je zameraný na podporu bezpečnosti ľudí včasným a postupným využívaním všetkých politických nástrojov a ďalších príslušných nástrojov ako sú diplomacia – rozvoj – bezpečnosť – obrana (Európska rada, 2018).

pravidelné živé cvičenia na súši aj na mori, zvýšiť vojenskú mobilitu, posilniť vojenské a civilné operácie a misie v rámci SBOP EÚ podporovaním rýchlejšieho a flexibilnejšieho rozhodovacieho procesu róznejším konaním a zabezpečením väčšej finančnej solidarity a plne využiť Európsky mierový nástroj¹⁰ (European Peace Facility – EPF) na podporu partnerov (Európska rada, 2022b).

Strategický kompas potvrdzuje myšlienku, že diplomatické sily a prostriedky Únie musia sprevádzať aj adekvátne vojenské sily a prostriedky. Táto koncepcia vychádza z realistickej a zároveň pesimistickej analýzy povahy hrozieb – od tradičných vojenských hrozieb až po hybridné hrozby, kybernetické útoky a masívne dezinformačné kampane (Európska komisia, 2016), ktorým musia čeliť všetci aktéri, EÚ nevynímajúc. Koncepcia stavia na nedávno dosiahnutých úspechoch v podobe zahájenia Stálej štruktúrovanej spolupráce¹¹ (Permanent Structured Cooperation – PESCO) alebo postupnej konsolidácii Spôsobilosti vojenského plánovania a konania¹² (Military Planning and Conduct Capability – MPCC).

Jedným z viditeľných dôsledkov vojny na Ukrajine je aj posilnenie vzťahu medzi EÚ a Severoatlantickou alianciou (ďalej len „NATO“ alebo „Aliancia“), čo dokazuje mimoriadny význam oboch organizácií (nielen) pre európsku bezpečnosť. Skutočnosť, že dvaja predtým neutrálni členovia EÚ – Fínsko a Švédsko – 18. mája 2022 požiadali súčasne o vstup do NATO (TASR, 2022) po dôkladných diskusiách naprieč svojimi spoločnosťami a s veľkou parlamentnou väčšinou, ktorá toto rozhodnutie podporila, svedčí o novom impulze vo vzťahoch medzi Úniou a Alianciou. Skutočnosť, že väčšina krajín je členmi oboch organizácií, môže jednak

¹⁰ Európsky mierový nástroj (European Peace Facility – EPF) je mimorozpočtový nástroj zameraný na zlepšenie schopnosti EÚ predchádzať konfliktom, budovať mier a posilňovať medzinárodnú bezpečnosť tým, že umožňuje financovanie operačných aktivít v rámci Spoločnej zahraničnej a bezpečnostnej politiky (SZBP) Únie, ktoré majú vojenské alebo obranné dôsledky (Európska komisia, 2022).

¹¹ Stála štruktúrovaná spolupráca (Permanent Structured Cooperation – PESCO), na základe článku 42.6 a Protokolu 10 Zmluvy o Európskej únii, zavedenej Lisabonskou zmluvou v roku 2009, je súčasťou bezpečnostnej a obrannej politiky Európskej únie, v ktorej sa 25 z 27 národných ozbrojených síl členských štátov Únie (s výnimkou Dánska a Malty) usiluje o štruktúrálnu integráciu v oblasti budovania obranných spôsobilostí. Spolu s Koordinovaným ročným hodnotením obrany (Coordinated Annual Defense Review – CARD), Európskym obranným fondom (European Defense Fund – EDF) a Spôsobilosťou vojenského plánovania a vedenia (Military Planning and Command Capability – MPCC) tvorí nový komplexný obranný balík pre EÚ (EDA, 2022).

¹² Spôsobilosť vojenského plánovania a vedenia (Military Planning and Conduct Capability – MPCC) bola zriadená 8. júna 2017 s cieľom umožniť EÚ reagovať rýchlejšie, efektívnejšie a účinnejšie ako poskytovateľ bezpečnosti mimo svojich hraníc. MPCC zodpovedá za operačné plánovanie a vedenie nevykonných vojenských misií EÚ. Teraz veľký výcvikovým misiám EÚ (EUTM) v Mali, Somálsku a Stredoafrickej republike. Dňa 19. novembra 2018 Rada súhlasila s tým, že MPCC prenesie dodatočnú zodpovednosť, aby bola v prípade potreby pripravená napláňovať a viesť aj jednu výkonnú vojenskú operáciu o veľkosti bojovej skupiny EÚ (EEAS, 2022a).

pomôcť pri ich zblížovaní pri prijímaní určitých rozhodnutí a jednak zlepšiť ich komplementárnosť. Okrem toho zvýšený počet členských štátov EÚ v rámci NATO môže pomôcť posilniť európske hľadisko, prioritizáciu a uprednostňovanie európskych cieľov v rámci Aliancie.

6 NOVÝ PRÍSTUP K PRETVÁRANIU CELOEURÓPSKEHO STRATEGICKÉHO PRIESTORU

Po predstavení Strategického kompasu pre bezpečnosť a obranu v marci 2022 EÚ prehodnotila aj manažment susedských vzťahov, ktoré viac ako kedykoľvek predtým považuje za jeden z pilierov európskej bezpečnosti a stability. Prísľub členstva v Únii, ktorý sa ukázal ako silný nástroj zahraničnej politiky na stabilizáciu krajín strednej a východnej Európy, však nie je neobmedzeným politickým zdrojom. Nemožno ho totiž ponúknuť všetkým susedným krajinám, najmä nie tým, ktoré geograficky neležia v blízkosti EÚ. V tejto súvislosti preto predstavuje rozhodnutie Európskej rady z 23. júna 2022 o udelení štatútu kandidátskej krajiny Ukrajine, Moldavsku a v závislosti od ďalších reforiem aj Gruzínsku veľmi dôležitý akt, ktorý zakotvuje voľbu plnej suverenity týchto krajín (Brzozowski, 2022). Ich vstup do Únie je však aspoň zatiaľ otázkou budúcnosti.

Európska susedská politika (European Neighborhood Policy – ENP)¹³ a jej dva projekty v podobe Únie pre Stredozemie¹⁴ (Union for the Mediterranean – UfM) a Východného partnerstva¹⁵ (The Eastern Partnership – EaP) napriek snahám a mnohým podporným aktivitám vykazovali napriek určitému pokroku v niektorých

¹³ Európska susedská politika (European Neighborhood Policy – ENP) je nástrojom zahraničných vzťahov Európskej únie, ktorý sa snaží spojiť krajiny na východe a juhu európskeho územia EÚ s Úniou. Medzi tieto krajiny, predovšetkým rozvojové krajiny, patria tie, ktoré sa usilujú stať sa buď členským štátom EÚ, alebo sa užšie do nej integrovať. ENP sa nevzťahuje na susedné najvzdialenejšie regióny EÚ, konkrétne na územia Francúzska v Južnej Amerike, ale iba na tie krajiny, ktoré sú v blízkosti území členských štátov EÚ v kontinentálnej Európe (EEAS, 2021).

¹⁴ Únia pre Stredomorie (Union for the Mediterranean – UfM) je medzivládna organizácia 43 členských štátov z Európy a Stredomoria: 27 členských štátov EÚ a 16 stredomorských partnerských krajín zo severnej Afriky, západnej Ázie a južnej Európy. Cieľom Únie je podporovať stabilitu a integráciu v celom stredomorskom regióne. Je to fórum na diskusiu o regionálnych strategických otázkach, ktoré je založené spoločného rozhodovania a spoločnej zodpovednosti medzi oboma brehmi Stredozemného mora. Jeho hlavným cieľom je zvýšiť integráciu sever – juh a juh – juh v stredomorskom regióne s cieľom podporiť sociálno-ekonomický rozvoj krajín a zabezpečiť stabilitu v regióne. Organizácia sa zameriava na dva hlavné piliere: podporu ľudského rozvoja a podporu trvalo udržateľného rozvoja (EEAS, 2021).

¹⁵ Východné partnerstvo (The Eastern Partnership – EaP) je spoločná iniciatíva Európskej služby pre vonkajšiu činnosť EÚ spolu s jej členskými štátmi a šiestimi východoeurópskymi partnermi, s postsovietskymi štátmi Arménskom, Azerbajdžanom, Bieloruskom, Gruzínskom, Moldavskom a Ukrajinou. Východné partnerstvo má poskytnúť fórum na diskusie o obchode, hospodárskej stratégii, cestovných dohodách a iných otázkach medzi EÚ a jej východoeurópskymi susedmi. Zameriava sa aj na vybudovanie spoločného priestoru zdieľaných hodnôt demokracie, prosperity, stability a zvýšenej spolupráce (EEAS, 2022b).

záležitostiach mnohokrát aj dysfunkčnosť, pretrvávajúce alebo dokonca návrat autokratických režimov, ústup demokracie v niektorých krajinách, pretrvávajúce neurovnaných konfliktov a vážnych hospodárskych kríz. Partnerské krajiny často považovali prístup EÚ za príliš štandardizovaný a nerešpektujúci rozdiely medzi krajinami a regiónmi. Takzvaná civilná a normatívna moc, ktorá preniká do regionálnych iniciatív Únie, ako je ENP, bola z ich strany vnímaná ako paternalistická moc založená na nerovnom postavení EÚ a jej partnerov (Dandashly – Noutcheva, 2019).

Vyššie uvedené problémy tak spolu s konfliktom na Ukrajine naznačili, že je potrebné implementovať nový prístup k pretváraniu celoeurópskeho strategického priestoru. Emmanuel Macron, na Deň Európy (9. mája), s pozoruhodnou rýchlosťou spustil projekt s názvom Európske politické spoločenstvo¹⁶ (European Political Community – EPC). Na prvom samite EPC, ktorý sa uskutočnil v Prahe 6. októbra 2022, sa zúčastnilo 44 krajín, 27 členských štátov EÚ a 17 partnerských štátov. Zatiaľ nie je úplne jasné, akú úroveň inštitucionalizácie môže EPC dosiahnuť (zatiaľ sa preferuje flexibilnejšia štruktúra bez zbytočných a zväzujúcich procedurálnych pravidiel), nakoľko sa prekrýva s inými celoeurópskymi organizáciami, najmä Organizáciou pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe.

Cieľom je vytvoriť pravidelné fórum pre lídrov krajín na európskom kontinente, aby sa mohli stretávať mimo štruktúr EÚ. Stretnutia sa majú konať dvakrát ročne. Na pražskom októbrovom stretnutí vedúci predstavitelia štátov diskutovali nielen o súčasných krízach, od vojny po energetiku, ale aj o širších geopolitických výzvach, skutočných hrozbách pochádzajúcich z Ruska a predpokladaných hrozbám pochádzajúcim z Číny. Samit bol rozdelený do viacerých sekcií, ktoré sa zaoberali aktuálnymi otázkami bezpečnosti, mieru, energetiky, klímy atď. Zo stretnutia neboli vydané žiadne formálne závery, keďže cieľom bolo skôr nadviazať dialóg než prijať nejaké rozhodnutia (Westman, 2022).

EPC by v nadväznosti na súčasný i budúci vývoj mohlo poskytnúť ďalší rámec, ktorý by udržal susedov EÚ ukotvených v nej. Určite by sa dal využiť na

¹⁶ Európske politické spoločenstvo (European Political Community – EPC) je medzivládne fórum pre politické a strategické diskusie o budúcnosti Európy, ktoré vzniklo v roku 2022 po ruskej invázii na Ukrajinu. Skupina sa prvýkrát stretla v októbri 2022 v Prahe za účasti účastníkov zo 44 európskych krajín, ako aj predsedov Európskej rady a Európskej komisie. Vznik EPC navrhol francúzsky prezident Emmanuel Macron v máji 2022 po ruskej invázii na Ukrajinu ako predseda Rady EÚ a v dňoch 23. a 24. júna 2022 ho oficiálne predstavil na zasadnutí Európskej rady. Cieľom EPC je poskytnúť platformu na koordináciu politík pre európske krajiny na celom kontinente a podporiť politický dialóg a spoluprácu s cieľom riešiť otázky spoločného záujmu, aby sa posilnila bezpečnosť, stabilita a prosperita európskeho kontinentu, najmä v súvislosti s európskou energetickou krízou. Okrem členských štátov EÚ EPC zahŕňa aj krajiny ako Arménsko, Azerbajdžan, Gruzínsko, Island, Moldavsko, Turecko, Ukrajinu a Spojené kráľovstvo (Európska rada, 2022c).

vytvorenie protiruského bloku štátov alebo by mohol slúžiť ako politické fórum na diskusiu o hlavných otázkach zahraničnej a bezpečnostnej politiky spájajúcej Úniu a jej partnerské krajiny, ktoré sú späté s agendou samitov EÚ (Pirozzi, 2022). Hoci fungovanie, rozsah a výhody EPC sú stále nejasné, jeho inaugurácia znamená ďalší krok v agregácii štátov na rovnocennejšej úrovni ako v iných celoeurópskych projektoch, najmä v reakcii na krízu vyvolanú konfliktom na Ukrajine.

7 ZÁVER

Záverom je možné konštatovať, že mnohé vyššie v texte uvedené iniciatívy, programy, rámce a dokonca aj uznanie kandidátskeho štatútu Ukrajiny sú významnými prejavmi smerujúcimi k snahe posilniť oblasť bezpečnosti a obrany EÚ, najmä jej rýchlosť, spôsobilosti a schopnosti reagovať na neočakávané a násilné udalosti a vzniknuté krízy, bez ohľadu na ich charakter. Napriek niektorým dosiaľ nedoriešeným problémom a nevyjasneným otázkam však do veľkej miery svedčia o tendencii členských štátov Únie zblížovať sa a prispôbovať sa strategickým rozhodnutiam v kolektívnom záujme.

Vypuknutie konfliktu na Ukrajine by sa dalo v tomto kontexte dokonca z určitého uhla pohľadu považovať za kritický bod, ktorý by mohol zásadným spôsobom prispieť k hlbokým štrukturálnym zmenám a zmeniť povahu únijnej bezpečnostnej a obrannej politiky a posunúť bezpečnostnú a obrannú integráciu na vyššiu úroveň. Kritické okamihy totiž úzko súvisia s rôznymi krízami a mimoriadnymi obdobiami, počas ktorých majú vlády a inštitúcie možnosť oveľa ľahšie získať podporu verejnej mienky a prijímať nové a zásadné rozhodnutia oveľa jednoduchšie ako počas bežných období života spoločnosti. Otázkou je či to využijú, alebo nie?

Vrcholové inštitúcie EÚ však aj kvôli problémom súvisiacim so vzdávaním sa časti vlastnej suverenity v otázkach zaistenia národnej bezpečnosti a obrany a ochrany vlastných partikulárnych záujmov zatiaľ neplánujú žiadne zásadné zmeny v smere skutočnej európskej bezpečnostnej a obrannej integrácie a to aj napriek tomu, že na európskej scéne sa z času na čas objavia hlasy volajúce po vybudovaní spoločnej armády EÚ¹⁷. Namiesto toho bezpečnostná a obranná politika naďalej zostáva súborom rôznych projektov, programov a iniciatív zameraných na zvýšenie obranných spôsobilostí a kapacít členských štátov EÚ a schopností autonómneho konania v prípade potreby.

¹⁷ Bližšie o tejto téme pozri napríklad: NOVÁKOVÁ, D. Vízia spoločnej európskej armády. In *Bezpečnostné fórum 2020 – zborník vedeckých prác z 13. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica: Interpolis, 2020; NOVÁKOVÁ, D. 2021. Is the Idea of Common European Army Strengthening the Security. In *Security Dimensions*, 2021; SÍPOSOVÁ, A. 2021. Diskusie o spoločnej európskej armáde sú opäť živé. In *Správy RTVS*, 2021; alebo KLIMAČEK, R. 2022. Experti sa zhodli: Európe chýba spoločná armáda. Putin to brutálne zneužíva. In *Hospodárske noviny*, 2022.

Ďalším veľkým problémom je v tejto súvislosti nepopierateľný fakt, že ak vojna trvá príliš dlho a spôsobuje na priamo zasiahnutých územiach nielen smrť a rozsiahlu deštrukciu, ale aj hospodársku recesiú, sociálnu nespokojnosť a chudobu v celej Európe, podpora a impulz na urýchlenie určitých projektov súvisiacich s bezpečnosťou a obranou sa môže veľmi rýchlo stratiť, pretože do popredia vystupujú iné problémy, ekonomické, sociálne, energetické a pod. Zatiaľ nezodpovedanou otázkou preto zostáva, či sa ukáže konflikt na Ukrajine ako kritický bod alebo zostane len impulzom na urýchlenie programov a vývoj nových formátov bez toho, aby sa vytvoril nejaký prelomový plán na hlbšiu európsku bezpečnostnú a obrannú integráciu.

POUŽITÁ LITERATÚRA:

1. Airbus. (2021): Future Combat Air System (FCAS). [Online.] In: *AirBus*, 2021. [Citované 30.11.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.airbus.com/en/products-services/defence/multi-domain-superiority/future-combat-air-system-fcas>>.
2. BRHLÍKOVÁ, R. (2014): *Bezpečnosť a Európska únia*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2014. 208 s. ISBN 978-80-558-0717-1.
3. BRZOZOWSKI, A. (2022): EU leaders grant candidate status to Ukraine and Moldova. [Online.] In: *Euractive.com*, 2022. [Citované 01.12.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.euractiv.com/section/europe-s-east/news/eu-leaders-grant-candidate-status-to-ukraine-and-moldova/>>.
4. CAPOCIS, G. (2016): On the concept of critical junctures. In: FIORETOS, K.O. – SHEINGATE, A. D. (Eds.): *The Oxford Handbook of Historical Institutionalism*. Oxford: Oxford University Press, 2016, s. 89-106. ISBN 978-0-19966-281-4.
5. COLLINS, A. (2016): *Contemporary Security Studies*. Oxford : Oxford University Press, 2016. 510 s. ISBN 978-0-19870-831-5.
6. DANDASHLY, A. – NOUTCHEVA, G. (2019): Unintended Consequences of EU Democracy Support in the European Neighbourhood. In *International Spectator*, 2019, roč. 54, č. 1, s. 105-120. ISSN 1751-9721.
7. Európska obranná agentúra. (2022): Permanent Structured Cooperation. In *European Defence Agency*, 2022. [Online.] In: *European Defence Agency*, 2022. [Citované 02.12.2022.] Dostupné na internete: <[https://eda.europa.eu/what-we-do/EU-defence-initiatives/permanent-structured-cooperation-\(PESCO\)](https://eda.europa.eu/what-we-do/EU-defence-initiatives/permanent-structured-cooperation-(PESCO))>.
8. Európska služba pre vonkajšiu činnosť. (2021): European Neighborhood Policy. [Online.] In: *European Defence Agency*, 2021. [Citované 02.12.2022.] Dostupné na internete: <https://www.eeas.europa.eu/eeas/european-neighbourhood-policy_en>.
9. Európska služba pre vonkajšiu činnosť. (2022b): Eastern Partnership. In *European External Action Service*, 2021. [Online.] In: *European External*

- Action Service*, 2021. [Citované 02.12.2022.] Dostupné na internete: <https://www.eeas.europa.eu/eeas/eastern-partnership_en>.
10. Európska služba pre vonkajšiu činnosť. (2022a): Military Planning and Conflict Capability. [Online.] In: *European External Action Service*, 2022. [Citované 02.12.2022.] Dostupné na: <https://www.eeas.europa.eu/eeas/military-planning-and-conduct-capability-mpcc_en>.
 11. Európska komisia. (2016): Joint Framework on countering hybrid threats a European Union response. [Online.] In: *European Commission*, 2016. [Citované 01.12.2022.] Dostupné na internete: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52016JC0018&from=EN>>.
 12. Európska komisia. (2022): European Peace facility. [Online.] In: *European Commission*, 2022. [Citované 02.12.2022.] Dostupné na internete: <https://fpi.ec.europa.eu/what-we-do/european-peace-facility_en>.
 13. Európska rada. (2022b): A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. [Online.] In: *European Council*, 2022. [Citované 02.12.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>>.
 14. Európska rada. (2022c): Meeting of the European Political Community. [Online.] In: *European Council*, 2022. [Citované 01.12.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.consilium.europa.eu/en/meetings/international-summit/2022/10/06/>>.
 15. Európska rada. (2022a): Vyhlásenie z Versailles, 10. a 11. marca 2022. [Online.] In: *European Council*, 2022. [Citované 01.12.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.consilium.europa.eu/sk/press/press-releases/2022/03/11/the-versailles-declaration-10-11-03-2022/>>.
 16. Európska únia. (2016): Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe. A Global Strategy for the European Union's Foreign And Security Policy. [Online.] In: *European External Action Service*, 2016. [Citované 30.11.2022.] Dostupné na internete: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/eugs_review_web_0.pdf>.
 17. Euractive. (2019a): Viacrýchlostná Európa. [Online.] In: *Euractive.sk*, 2019. [Citované 01.12.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.europskaunia.sk/viacrychlostna-europa>>.
 18. Euractive. (2019b): Variabilná geometria. [Online.] In: *Euractive.sk*, 2019. [Citované 01.12.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.europskaunia.sk/variabilna-geometria-flexibilna-integracia>>.

19. Európska únia. (2021): NextGenerationEU. [Online.] In: *Európska únia*, 2021. [Citované 01.12.2022.] Dostupné na internete: <https://next-generation-eu.europa.eu/index_en>.
20. FABBRINI, S. – PUETTER, S. (2016): Integration without supranationalisation: studying the lead roles of the European Council and the Council in post-Lisbon EU politics. In: *Journal of European Integration*, 2016, roč. 38, č. 5, s. 481-495. ISSN 1477-2280.
21. FRANCHINO, F. – MARIOTTO, C. (2020): Politicisation and economic governance design. In: *Journal of European Public Policy*, 2020, roč. 27, č. 3, s. 460-480. ISSN 1466-4429, s. 464.
22. HOFFMANN, S. (1966): Obstinate or Obsolete? The Fate of the Nation-State and the Case of Western Europe. In *Daedalus*, 1966, roč. 95, č. 3, s. 862-915. ISSN 1548-6192.
23. HOOGHE, L. – MARKS, G. A. (2009): Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus. In: *British Journal of Political Science*, 2009, roč. 39, č. 1, s. 1-23. ISSN 1469-2112.
24. JURČÁK, V. – MAREK, J. (2022): Možný pohľad Ruska na budúcu podobu vojny. In: *Politické vedy*, 2022, roč. 25, č. 3, s. 62-86. ISSN 1335-2741.
25. KAVAN, Š. – BUZALKA, J. – METEŇKO, J. (2014): *Bezpečnosť spoločnosti v podmienkach Evropskej únie*. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálnych štúdií, 2014. 179 s. ISBN 978-80-87472-72-9.
26. KLIMAČEK, R. (2022): Experti sa zhodli: Európe chýba spoločná armáda. Putin to brutálne zneužíva. [Online.] In: *Hospodárske noviny*, 2022. [Citované 03.12.2022.]. Dostupné na internete: <<https://hnonline.sk/svet/25177489-experti-sa-zhodli-europe-chyba-spolocna-armada-putin-to-brutalne-zneuzyva>>.
27. KOLLÁR, D. (2022): Dezinformácie ako kľúčová bezpečnostná výzva súčasnosti v kontexte rusko-ukrajinského konfliktu. In: *Politické vedy*, 2022, roč. 25, č. 3, s. 87-109. ISSN 1335-2741.
28. MACRON, E. (2017): Sorbonne speech of Emmanuel Macron. [Online.] In: *Ouest France*, 2017. [Citované 01.12.2022.] Dostupné na internete: <<https://international.blogs.ouest-france.fr/archive/2017/09/29/macron-sorbonne-verbatim-europe-18583.html>>.
29. Národný bezpečnostný úrad. (2021): *Krátky slovník hybridných hrozieb*. [Online.] In: *NBU*, 2021. [Citované 02.12.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.nbu.gov.sk/urad/o-urade/hybridne-hrozby-a-dezinformacie/kratky-slovnik-hybridnych-hrozieb/index.html>>.
30. NOVÁKOVÁ, D. (2020): Vízia spoločnej európskej armády. In: *Bezpečnostné fórum 2020 – zborník vedeckých prác z 13. medzinárodnej vedeckej konferencie*. Banská Bystrica: Interpolis, 2020, roč. 13, s. 198-204. ISBN 978-80-973394-2-5.

31. NOVÁKOVÁ, D. (2021): Is the Idea of Common European Army Strengthening the Security. In: *Security Dimensions*, 2021, č. 36, s. 124-136. ISSN 2353-7000.
32. ONDARZA, N. – OVERHAUS, M. (2022): Rethinking Strategic Sovereignty. [Online.] In: *Stiftung Wissenschaft und Politik*, 2022. [Citované 02.12.2022] Dostupné na: <<https://www.swp-berlin.org/en/publication/rethinking-strategic-sovereignty>>.
33. PIROZZI, N. (2022): Realising Europe's geopolitical vocation. [Online.] In: *Social Europe*, 2022. [Citované 02.12.2022.] Dostupné na internete: <<https://socialeurope.eu/realising-europes-geopolitical-vocation?fbclid=IwAR2Q4wuC1Uj4rxJBcuZRxiyWfBmWToxGbn8sRVB4kJb6gZszIFZS32Vic>>.
34. Rada Európskej únie. (2018): Council Conclusions on the Integrated Approach to External Conflicts and Crises. [Online.] In: *Council of the European Union - Council Conclusions*, 2018. [Citované 01.12.2022.] Dostupné na internete: <<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-5413-2018-INIT/en/pdf>>.
35. Rada Európskej únie. (2022): A Strategic Compass for a stronger EU security and defence in the next decade. [Online.] In: *Council of the European Union*, 2022. [Citované 02.12.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/>>.
36. ROŽŇÁK, P. (2015): *Mechanismy fungování Evropské unie*. Ostrava: Key Publishing, 2015. 331 s. ISBN 978-80-7418-237-2.
37. SÍPOSOVÁ, A. (2021): Diskusie o spoločnej európskej armáde sú opäť živé. [Online.] In: Správy RTVS, 2021. [Citované 03.12.2022.]. Dostupné na internete: <<https://spravy.rtvsk/2021/08/diskusie-o-spolocnej-europskej-armade-su-opat-zive/>>.
38. Tlačová agentúra Slovenskej republiky. (2022): Fínsko a Švédsko oficiálne podali svoje žiadosti o vstup do NATO. [Online.] In: *Sme.sk*, 2022. [Citované 01.12.2022.] Dostupné na internete: <<https://svet.sme.sk/c/22913344/finsko-svedsko-nato-ziastost.html>>.
39. TIDEY, A. (2022): Fifteen European countries unite to boost air defence capabilities. [Online.] In: *Euronews*, 2022. [Citované 01.12.2022.] Dostupné na: <<https://www.euronews.com/my-europe/2022/10/13/fifteen-european-countries-unite-to-boost-air-defence-capabilities>>.
40. WESTMAN, J. (2022): Meet the brand-new European Political Community. [Online.] In: *The Economist*, 2022. [Citované 01.12.2022.] Dostupné na internete: <<https://www.economist.com/europe/2022/10/06/meet-the-brand-new-european-political-community>>.

MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

SLOVAK JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

Faculty of International Relations, University of Economics in Bratislava

2022, Volume XX., Issue 4, Pages 389 – 392

DOI: <https://doi.org/10.53465/SJIR.1339-2751.2022.4.389-392>

ISSN 1336-1562 (print), ISSN 1339-2751 (online)

Submitted: 13. 12. 2022 | Accepted: 15. 12. 2022 | Published 15. 12. 2022

JULIA EBNER: DO TMY: TAJNÝ ŽIVOT EXTRÉMISTOV

JULIA EBNER: GOING DARK: THE SECRET SOCIAL LIVES OF EXTREMISTS

Bratislava: N Press, 2021, 302 s. ISBN 978-80-99925-88-6

*Patrícia Šimková*¹

Rakúska výskumníčka, Julia Ebner, sa profesionálne venuje monitorovaniu činnosti extrémistických a radikálnych skupín, resp. špecializuje sa na výskumnú oblasť krajnej pravice, extrémizmu, radikalizmu, konšpiračných teórií a dezinformácií. Vo svojej najnovšej knihe *Do tmy: Tajný život extrémistov* otvára diskusiu o fenoméne, ktorý sa v 21. storočí viditeľne a hlboko infiltroval do spoločensko-politického života.

V súčasnosti je téma extrémizmu veľmi aktuálnou a venuje sa jej celosvetovo zvýšená pozornosť. Je evidentné, že pre novodobú občiansku spoločnosť je charakteristická prítomnosť vysokého stupňa polarizácie. Na politickej scéne – v rôznych krajinách – za posledné desaťročie uspeli politické subjekty s populistickými, radikálnymi a extrémistickými orientáciami, ktorých cieľom sa stala demonštrácia existujúceho stavu politického systému. Mnohé európske stranícke systémy sú v súčasnosti nútené tolerovať krajne pravicové subjekty, v dôsledku ich úspechov vo voľbách na rôznych úrovniach politiky. Nejde však len o subjekty, ktoré figurujú ako politické strany či hnutia, mnohé extrémistické skupiny sa oficiálne do politiky nezapájajú, napriek tomu šíria politicky podfarbenú ideológiu a fanaticky ovplyvňujú rôzne skupiny ľudí.

J. Ebner v publikácii *Do tmy: Tajný život extrémistov* približuje širšej verejnosti, ako fungujú extrémistické a radikálne skupiny. V knihe autorka opisuje vlastnú empiriu z infiltrovania sa do dvanástich krajne pravicových skupín. V rámci ideologického spektra sa jednalo o rôzne skupiny – od džihádistov a kresťanských fundamentalistov, až po bielych nacionalistov, konšpiračných teoretikov a radikálnych mizogýnov. Vysvetľuje tiež, akým spôsobom takéto skupiny fungujú, ako komunikujú

¹ Mgr. Patrícia Šimková, interná doktorandka, Katedra politológie, Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Kuzmányho 1, 974 01 Banská Bystrica, e-mail: patricia.simkova@umb.sk

medzi svojimi členmi v rámci fyzického kontaktu i v online priestore. Aké výrazy, skratky a heslá sú v jazyku extrémistov zakorenené. Na svojej vlastnej skúsenosti autorka ilustruje, ako predstavitelia extrémistických skupín testujú potenciálnych členov, resp. organizujú nábor nových členov.

J. Ebner si v rámci dvojročného terénneho výskumu, ktorý je opísaný v knihe, zmenila až päť rôznych identít. Z hľadiska hodnotenia publikácie je však podstatnejšia výsledná zdieľaná skúsenosť, prostredníctvom ktorej verejnosť získava prehľad o existencii krajne pravicových skupín na celom svete, o ich vzájomnej prepojenosti a podobnosti v myslení, v komunikácii či v celkovom fungovaní. „*Bola som pri tom, keď ultrapravica plánovala smrtiace zhromaždenie v Charlottesville, keď Islamský štát plánoval kybernetické útoky na americkú infraštruktúru, keď nemeckí trollovia koordinovali online útoky na politikov alebo keď talianski neofašisti spúšťali informačnú kampaň, aby ovplyvnili voľby v roku 2018. Zúčastnila som sa na tajnom plánovanom stretnutí v južnom Londýne, na ktoré si bieli nacionalisti prenajali priestory cez Airbnb, na militantnom neonacistickom rockovom festivale na nemecko-poľskej hranici a dostala som hekerské inštrukcie od džihádistov Islamského štátu*“ (Ebner 2021, s. 13). Ebner sa napríklad stala členkou MArT (Men Among the Ruins), Generation Identity, Trad Wives, Terror Agency Sister, English Defence League, QAnonu, MuslimTec a pod.

Štruktúra knihy kopíruje spôsob fungovania extrémistických skupín, zahrňujúc nábor členov, socializáciu, networking, mobilizáciu a celkovú organizáciu, v podobe organizovania zhromaždení, útokov a pod. Kniha je cieleňá aj pre laickú verejnosť, keďže štýl písania knihy je na pomedzí beletrie a odbornej publikácie. Vzhľadom na to, že súčasná spoločnosť čelí nárastu podpory pre extrémistické a radikálne skupiny, hnutia či politické strany je chvályhodné, že autorkiným zámerom bolo priblíženie zmýšľania a celkového fungovania extrémistických skupín aj širšej verejnosti, i keď niektoré terminologické výrazy a spojenia nie sú v knihe dostatočne vysvetlené, keďže sa vyžaduje od čitateľa určitý prehľad o krajne pravicovej problematike. Napriek tomu je však možné konštatovať, že autorke sa podarilo na čitateľa preniesť hlavné zámery knihy – jedným z nich je odhalenie stratégií extrémistov v kybernetickom priestore, ktorými sa pokúšajú radikalizovať, ovplyvňovať a zastrášať rôzne cieľové skupiny. Manipulačné techniky, ktoré tvoria nosný základ stratégií extrémistických skupín, sú v knihe realisticky znázornené. Čitateľovi je ozrejmené, ako špecificky uzavreto sa správajú extrémistické skupiny, a akým spôsobom rozširujú svoje členské základne. Pri čítaní o náboře členov, čitateľ identifikuje spoločnú črtu extrémistických skupín, napriek ich rôznorodosti a odlišnej pozícii na politickom spektre. Tým atribútom je spôsob, akým extrémisti oslovujú mladých a zraniteľných ľudí. Jedná sa o využívanie celého spektra technológií, zahrňujúc agresívne náborové kampane na sociálnych sieťach, intenzívne fázy testovania pomocou hlasových hovorov, testy DNA, mémové súťaže v šifrovaných

aplikáciách, atď. Prostredníctvom opisu zmýšľania a konania extrémistických skupín (v rámci získavania nových členov) je v knihe obsiahnutá veľmi dobrá myšlienka, ktorá reflektuje na to, ako z hľadiska marketingu a komunikácie sú cielene vnímané výberové konania extrémistov – je to spôsob, ako zaujať potenciálnych členov, vytvorením ilúzie, že stať sa novým členom extrémistickej skupiny je exkluzívnou výsadou (Ebner, 2021). Koniec koncov, z mnohých výskumov vyplýva, že aj voliči krajne pravicových politických strán považujú svoju podporu pre danú stranu za niečo extraordinárne a správne.

Pozitívne hodnotím fakt, že v súvislosti s krajne pravicovou problematikou publikácia upozorňuje na problém v internetovom priestore, na nedostatok opatrení a spolupráce súkromného sektoru so štátnym. Je všeobecne známe, že extrémistickí aktéri neboli v minulosti prepojení tak, ako je to dnes. Je to dôsledok technologického progresu, v podobe neregulovaného internetového obsahu, resp. internetových fór a sociálnych sietí, na ktorých sa takéto skupiny prepájajú cez spoločné črty a témy. Publikácia vhodne ilustruje, ako je väčšina extrémistických skupín technologicky zdatných, a ako sú tieto skupiny schopné využívať slabé miesta, ktoré technológie v spoločnosti vytvárajú. V súčasnosti nie je žiadny používateľ internetu v bezpečí pred extrémistickým obsahom a radikalizačnými kampaňami, rovnako ako ani mnohé inštitúcie či demokratické voľby. Publikácia zásadne otvára diskusiu o tom, prečo mnohé štáty nekonajú proti existencii extrémistických skupín, resp. nehľadajú riešenia a spôsoby, ako bojovať s extrémistickým obsahom a extrémistickými subjektami. Inými slovami, celkový dojem z knihy nabáda čitateľa zamyslieť sa nad tým, ako štáty vnímajú úspechy krajne pravicových politických strán, a ako rozdielne sa štáty zameriavajú, resp. nezameriavajú na subkultúry a mimoparlamentné extrémistické politické strany či iné extrémistické skupiny. Vidíme, že takéto skupiny existujú, ale tvárimo sa, že nie?

V závere publikácie je venovaný priestor pre dve podkapitoly zamerané na *Desať predpovedí na rok 2025* a *Desať riešení na rok 2020* a ďalšie roky. Podkapitola *Desať predpovedí na rok 2025* zahŕňa výpovede mnohých odborníkov na extrémizmus – Daniel Köhler, Chris Sampson, Nigel Inkster, Mia Bloom, Michael Weiss, John Horgan J. M. Berger, Peter Neumann, Joe Mulhall a Jacob Davey v spolupráci s autorkou knihy J. Ebner. Hrozby, ktoré sú v publikácii uvedené, v podstate neprinášajú žiadne nové zistenia. Myslím, že to ani nebolo zámerom knihy. J. Ebner sa skôr pokúša zdôrazniť fakt, že odhliadnuc od toho, či sa predpovede o hrozbách extrémizmu potvrdia alebo nie, proti tomuto fenoménu je potrebné bojovať komplexne a dlhodobo, pretože žiadne jednodimenzionálne riešenie nie je a nebude dostatočné. Ako je vyššie uvedené, sama autorka navrhuje desať riešení v boji proti extrémizmu, v podobe odstraňovania škodlivého obsahu umelou inteligenciou, kontratrollovaním trollův a kontrahekováním hekerov, vzdelávaním proti extrémizmu, zapojením kreatívneho priemyslu do boja proti extrémizmu, atď. Táto posledná časť knihy

v podstate ilustruje jeden z prínosov knihy – a to je apel na hľadanie riešení a spôsobov, ako postupovať v boji proti extrémizmu.

Dovolím si tvrdiť, že po prečítaní knihy sa čitateľ môže identifikovať s dvomi základnými faktami. S celkovým pocitom, ktorý kniha zanechá – a to, že pre bežného človeka ponúka Julia Ebner zaujímavý a inovatívny pohľad na myslenie a fungovanie extrémistov, na stratégie a proces ich implementovania.

Po druhé, v názve knihy sú jasne viditeľné marketingové zámery – upútať pozornosť čitateľa. Mnohé recenzie na internete priniesli tvrdenie, že názov knihy je trochu zavádzajúci. Niektorí čitatelia očakávali hlbší rozbor extrémistických ideológií, iní zase detailnejší popis všetkých atribútov života extrémistu. Kniha neposkytuje a nepredkladá širší výskum extrémistickej ideológie z hľadiska teoretického rámca. Kniha navyše neposkytuje ani detailný pohľad do tajného spoločenského života extrémistov, ako by sa na prvý pohľad mohlo očakávať. Napriek tomu obsah knihy nie je zlý, práve naopak, kvalita obsahu je na vysokej úrovni. Nedostatok, resp. zmätok vytvára samotný názov knihy. Autorka uvádza vlastné skúsenosti a pozorovania z participácie v rôznych extrémistických skupinách, ilustruje extrémistické stratégie a spôsob, ako fungujú na rôznych internetových stránkach aj v realite. Avšak nie podrobne. Autorka spája a ilustruje spoločné črty extrémistických skupín a ich spôsob fungovania v uzavretej bubline.

Na záver by som chcela ešte raz vyzdvihnúť pravú myšlienku a prínos knihy pre širšiu verejnosť – a to je osveta voči extrémistickej manipulácii a apel na hľadanie riešení a postupov v boji proti extrémizmu. *„Súčasnú politickú reakciu na extrémizmus podceňujú skupinovú dynamiku voľne prístupných internetových sietí extrémistov. Napriek tomu, že to už nie sú tradične organizované skupiny, v ich kultúrnych, antropologických a psychologických aspektoch väzí kľúč k ich schopnosti väbiť a ovplyvňovať. Verím, že odhaľovanie týchto sociálno-technických výziev privedie politikov k prehodnoteniu svojich súčasných ťažkopádnych reakcií. Napokon, nemôžeme sa vždy spoliehať len na nich, na bezpečnostné zložky alebo privátny sektor, aby problém za nás vyriešili. Ani zbrane, ani cenzúra neovplyvnia skupinovú dynamiku, ktorá robí súčasné extrémistické hnutia takými úspešnými. Nové zákony a pravidlá dopĺňajú len malú časť skladačky, ale len dočasne a bez garancie, že nakoniec nebudú kontraproduktívne. Ak by sme sa viac zamerali na jednotlivca, každý čitateľ by mohol bojovať proti šíreniu mizantropických a antidemokratických ideológií.... som presvedčená, že nič nie je mocnejšie ako ľudia vyzbrojení vedomosťami o praktikách extrémistov, ktorí sa snažia využiť slabiny v našich životoch na internete aj mimo neho“* (Ebner 2021, s. 15-16).

INFORMÁCIE O ČASOPISE MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Medzinárodné vzťahy sú interdisciplinárny vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave. Vychádza štyrikrát ročne, v marci, júni, septembri a v decembri. Uzávierky jednotlivých čísiel sú každoročne 15.12, 15.3., 15.6 a 15.9. Všetky príspevky sú pri zachovaní obojstrannej anonymity recenzované minimálne dvomi oponentmi.

Časopis Medzinárodné vzťahy (ISSN 1336-1562 tlačaná verzia, ISSN 1339-2751 online) je zaregistrovaný v Zozname periodickej tlače Ministerstva kultúry Slovenskej republiky, evidenčné číslo EV 4785/13. Časopis je indexovaný v databázach ProQuest, EBSCO, EconPapers, RePEc, EconBiz a Index Copernicus a cieľom redakčného kolektívu je zvyšovanie počtu a kvality citačných databáz, v ktorých je zaradený.

Časopis publikuje pôvodné vedecké články, diskusie, prehľady, informácie a recenzie z oblasti medzinárodných ekonomických, politických, právnych a kultúrnych vzťahov. Témy prijímaných článkov zahŕňajú (ale neobmedzujú sa na):

- históriu medzinárodných hospodárskych vzťahov
- medzinárodný obchod
- medzinárodné investície
- medzinárodnú migráciu
- aktuálne medzinárodnoekonomické problémy
- aktuálne medzinárodnopolitické problémy
- analýzu súčasných a minulých konfliktov
- medzikultúrne vzťahy
- medzinárodné právo obchodné
- medzinárodné právo verejné

Časopis Medzinárodné vzťahy publikuje články v anglickom, slovenskom a českom jazyku. Anglické články majú vo všeobecnosti prednosť pred slovenskými a českými článkami, hlavným kritériom je však kvalita.

ABOUT THE SLOVAK JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS

The Slovak Journal of International Relations is an interdisciplinary scientific journal of international political, economic, cultural and legal relations, published by the Faculty of International Relations at the University of Economics in Bratislava, Slovakia. It is published quarterly, always in March, June, September and December. Papers are to be submitted by December 15, March 15, June 15 and September 15 of each year. All papers undergo a double-blind peer review process by at least two referees.

The Slovak Journal of International Relations (ISSN 1336-1562 print, ISSN 1339-2751 online) is registered with the Ministry of Culture of the Slovak Republic (EV 4785/13). The journal is currently covered by ProQuest, EBSCO, EconPapers, RePEc, EconBiz, and Index Copernicus. The goal of the editorial board is to increase the impact of the journal and the number of databases covering the journal.

The Slovak Journal of International Relations wishes to publish high-quality original scientific papers, discussions, surveys, short communications and book reviews from the field of international economic, political, legal and cultural relations. The topics of published papers include, but are not limited to:

- history of international economic relations
- international trade
- international investment
- international migration
- current international economic issues
- current international political issues
- analysis of current and past conflicts
- intercultural relations
- international trade law
- public international law

The Slovak Journal of International Relations publishes papers in English, Slovak and Czech languages. Generally, English papers have precedence before Slovak and Czech papers; however, the main criterion is quality of research.

INŠTRUKCIE PRE AUTOROV

Príspevky do časopisu Medzinárodné vzťahy sa predkladajú elektronicky v programe MS Word na e-mailovú adresu redakcie **mv.fmv@euba.sk**. Predpokladá sa, že príspevky neboli dosiaľ publikované ani odoslané na publikovanie inde. S článkom sa predkladá aj prehlásenie o originalite.

Autor je zodpovedný za formálnu a odbornú správnosť svojho článku. Články musia popri obsahových náležitostiach spĺňať formálne kritériá – formát strany „ISO B5“, okraje 2 cm zo všetkých strán, riadkovanie 1,15, písmo Times New Roman, veľkosť písma 11. Každý článok musí obsahovať abstrakt a kľúčové slová v slovenskom/českom jazyku, abstrakt a kľúčové slová v anglickom jazyku, 1 – 3 kódy JEL klasifikácie podľa Americkej asociácie ekonómov, korektné určenie všetkých grantov a programov, s ktorých podporou článok vznikol a na samostatnom liste plné meno, tituly, adresu, e-mail a telefónne číslo všetkých autorov. V článku treba definovať skúmaný problém, stanoviť ciele, použité metódy a identifikovať závery a prínosy. Šablóna príspevku je k dispozícii na webovej stránke časopisu **<https://fmv.euba.sk/veda-a-vyskum/vedecke-casopisy/medzinarodne-vztahy>**.

Upozorňujeme autorov, aby dodržali predpísanú šablónu, v opačnom prípade bude článok vrátený na prepracovanie podľa stanoveného vzoru, čo môže viesť k jeho oneskorenej publikácii.

Redakčné uzávierky sú každoročne **15.12.**, **15.3.**, **15.6.** a **15.9.** V mesiaci po uzávierke prebehne obojstranne anonymné recenzné konanie s minimálne dvomi oponentmi. Autori, ktorých príspevky budú v recenznom konaní pozitívne hodnotené, budú kontaktovaní e-mailom. Čas na zapracovanie pripomienok oponentov je spravidla 2 až 4 týždne. Autorské korektúry treba odoslať na e-mailovú adresu redakcie najneskôr do 3 pracovných dní od notifikácie.

Príspevky doručené po stanovených termínoch budú zaradené do nasledujúceho recenzného konania. Na uverejnenie článku v časopise neexistuje právny nárok.

GUIDE FOR AUTHORS

The manuscript submission process is fully electronic. All papers received by the editor (mv.fmv@euba.sk) will undergo a double-blind peer review process. Submission of a paper implies that the work has not been published previously and that it is not under consideration for publication elsewhere. Author's declaration of originality must be submitted along with the paper.

The sole responsibility for formal and scientific contents of each paper is borne by its author. Each paper must follow the formatting instructions – file format: MS Word, page size: “ISO B5”, margin: 2 cm from all sides, spacing 1.15, font: Times New Roman, font size: 11. Each paper must include abstract and key words in English, 1 – 3 codes, following the Journal of Economic Literature classification system, if applicable, the names and ID numbers of grants and programs funding the author's research and on a separate page, full names, academic degrees, addresses, e-mails and phone numbers of all authors. It is necessary to explicitly state research problem, goals, methods used, conclusions and contributions of the paper. All papers must follow the journal template which is available at <https://fmv.euba.sk/en/science-and-research/scientific-journals/journal-of-international-relations>, otherwise they will be returned for re-formatting.

Deadlines for submission are **December 15th**, **March 15th**, **June 15th** and **September 15th**. All papers will undergo a double-blind peer review process. Authors generally have 2 to 4 weeks to revise articles and incorporate reviewers' comments. Proofs should be returned by e-mail within 3 days of their receipt.

The editorial board has an exclusive right to accept/reject papers.

Medzinárodné vzťahy

Slovak Journal of International Relations

4/2022

Ročník XX

Volume XX

Medzinárodné vzťahy

Vedecký časopis pre medzinárodné politické, ekonomické, kultúrne a právne vzťahy Fakulty medzinárodných vzťahov Ekonomickej univerzity v Bratislave, ročník XX, 4/2022.

Hlavný redaktor / Editor-in-chief
Rudolf KUCHARČÍK

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Redakčná rada / Editorial board

Md. Nasrudin Bin Md. AKHIR

University of Malaya, Malaysia

Doreen BEKKER

Rhodes University, South Africa

Alexandru BURIAN

Moldavian Association of International Law, Moldova

Lubomír ČECH

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Alan V. DEARDORFF

University of Michigan-Ann Arbor, USA

Attila FÁBIÁN

University of West Hungary, Hungary

François GEMENNE

University of Liège, Belgium

Miro HAČEK

University of Ljubljana, Slovenia

Otmar HÓLL

University of Vienna, Austria

Edward H. HUIJBENS

University of Akureyri, Iceland

María Teresa INFANTE

University of Chile, Chile

Caffi Siri Rohaini Binti KASSIM

University of Malaya, Malaysia

LI Hsi-Mei

Chinese Culture University, Taiwan

Klavdij LOGOŽAR

University of Maribor, Slovenia

Rebecca NEUMANN

University of Wisconsin-Milwaukee, USA

Jan OSTOJ

Bielsko-Biala School of Finance and Law, Poland

Renáta PITOŇÁKOVÁ

Comenius University Bratislava, Slovakia

Tomáš Imrich PROFANT

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Hakan G. SICAKKAN

University of Bergen, Norway

Pavel ŠTURMA

Charles University in Prague, Czech Republic

Michael TKACIK

Stephen F. Austin State University, USA

Chong-Ko Peter TZOU

Tamkang University, Taiwan

Harun UÇAK

Alanya Alaaddin Keykubat University, Turkey

Jaroslav UŠIAK

Matej Bel University, Slovakia

Jolita VVEINHARDT

Vytautas Magnus University, Lithuania

Výkonný redaktor / Managing editor
Mykhaylo KUNYCHKA

University of Economics in Bratislava, Slovakia

Časopis je zaregistrovaný na Ministerstve kultúry
Slovenskej republiky EV 4785/13.
ISSN 1336-1562 (tlačené vydanie / print)
ISSN 1339-2751 (online)